

Bevolkingstrends

***Statistisch kwartaalblad over de
demografie van Nederland***

Jaargang 58 – 4e kwartaal 2010

Verklaring van tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
**	= nader voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2009-2010	= 2009 tot en met 2010
2009/2010	= het gemiddelde over de jaren 2009 tot en met 2010
2009/'10	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2009 en eindigend in 2010
2007/'08–2009/'10	= oogstjaar, boekjaar enz., 2007/'08 tot en met 2009/'10

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312
2492 JP Den Haag

Prepress

Centraal Bureau voor de Statistiek – Grafimedia

Omslag

TelDesign, Rotterdam

Inlichtingen

Tel. (088) 570 70 70
Fax (070) 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Redactie

Joop Garssen
Jorien Apperloo
Ronald van der Bie
Arie de Graaf
Suzanne Loozen
Jolanda van der Lubbe
Marleen Wingen

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl
Fax (045) 570 62 68

Internet

www.cbs.nl

Prijzen inclusief verzendkosten

Abonnementsprijs: € 53,10

Prijs per los nummer: € 14,60

ISSN: 1571-0998

Oplage: 850

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2010.
Verveelvoudiging is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Inhoud

Rubrieken

Actuele bevolkingstrends	4
Korte berichten	5
Demografie	7
Rangen en standen	8
Bevolking in kaart	9
Nederland en Europa	10
Toen en nu	11
Wijken en buurten	12
Demografie in het nieuws	15
Mededelingen	16

Artikelen

Het effect van de economische crisis op demografische ontwikkelingen	17
Demografie van (niet-westerse) allochtonen in Nederland	22
Samenlevingsvorm van de moeder bij geboorte van het kind	35
Schatting van de toekomstige omvang van de tweede generatie	39
Vergelijking van migratiestromen tussen Nederland en Zweden	50
Dakloos in Nederland	55

Tabellen

Maand-, kwartaal- en jaarcijfers	61
----------------------------------	----

Technische toelichting en verklaring van termen	62
--	----

Demografie op het web	65
------------------------------	----

Inhoudsopgave	66
----------------------	----

Andere CBS-publicaties	72
-------------------------------	----

Richtlijnen voor auteurs	73
---------------------------------	----

Rubrieken

Actuele bevolkingstrends

Meer immigratie

In het derde kwartaal van 2010 zijn er 52 duizend immigranten naar Nederland gekomen, 2 duizend meer dan in dezelfde periode een jaar eerder. In het eerste kwartaal van 2010 lag de immigratie juist nog onder het niveau van 2009, in het tweede kwartaal was deze gelijk. Door de toename in het afgelopen kwartaal is het aantal immigranten in de eerste drie kwartalen van 2010 met 115 duizend iets hoger dan de 114 duizend in dezelfde periode een jaar eerder. Er kwamen vooral meer immigranten uit de Europese Unie; het aantal afkomstig uit Somalië, Irak, Marokko en Turkije nam verder af. De emigratie was in het derde kwartaal ruim 34 duizend, duizend hoger dan in hetzelfde kwartaal een

jaar eerder. Het totale aantal emigranten tot en met het derde kwartaal lag in 2010 met 89 duizend duidelijk boven de 84 duizend in dezelfde periode van 2009. De natuurlijke aanwas was 2 duizend lager door zowel een lager aantal geboorten als een hoger aantal overledenen dan in het derde kwartaal van vorig jaar. In het derde kwartaal van 2010 werden 48 duizend kinderen geboren en overleden 32 duizend personen. Per saldo is de bevolking in het derde kwartaal van 2010 met 33 duizend personen toegenomen, iets minder dan in hetzelfde kwartaal een jaar eerder.

Het aantal verhuiste personen ligt nog steeds iets onder het niveau van een jaar geleden. Vooral het aantal binnen gemeenten verhuiste personen was in de eerste drie kwartalen van 2010 lager dan in 2009, met een verschil van 18 duizend. Het aantal dat naar een andere gemeente verhuiste was bijna 4 duizend lager dan in het derde kwartaal van 2009.

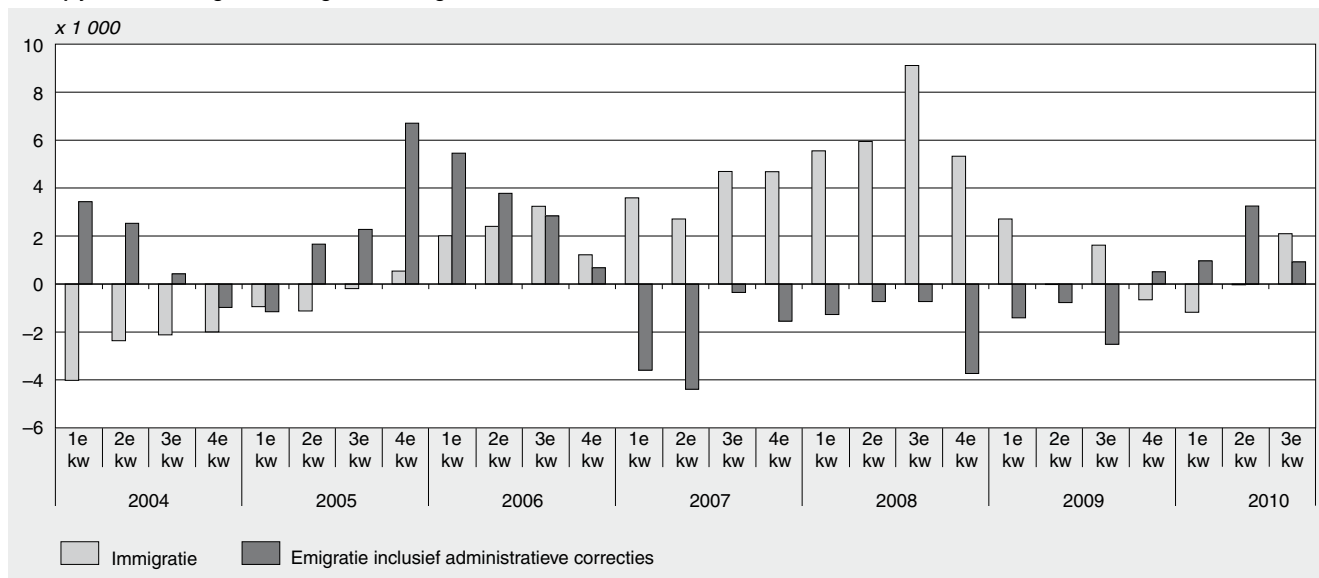
Staat 1
Bevolkingsontwikkeling

	Geboorten	Overledenen	Immigratie	Emigratie ¹⁾	Bevolkingsgroei
	<i>x 1 000</i>				
2006	185,1	135,4	101,2	132,5	23,8 ²⁾
2007	181,3	133,0	116,8	122,6	47,4 ²⁾
2008	184,6	135,1	142,7	116,1	80,4 ²⁾
2009	184,8	134,2	147,3	110,8	91,8 ²⁾
1e kwartaal	44,5	37,6	34,5	25,5	15,9
2e kwartaal	45,9	31,8	29,6	24,7	19,0
3e kwartaal	49,2	31,1	49,5	33,6	33,9
4e kwartaal	45,4	33,7	32,8	28,1	20,4 ²⁾
2010*					
1e kwartaal	43,7	36,0	33,3	26,4	14,6
2e kwartaal	45,0	32,9	29,6	27,9	13,9
3e kwartaal	48,3	32,2	51,6	34,5	33,2

¹⁾ Inclusief saldo administratieve correcties (zie Toelichting 1, Technische toelichting en verklaring van termen).

²⁾ Inclusief overige correcties.

Jaar op jaar verandering in de immigratie en emigratie

Korte berichten

Kwart bruidsparen uit begin jaren negentig haalt 20 jaar huwelijk niet

Een partner is voor de meeste jongeren het ideaal. Bijna niemand van de alleenstaande twintigers wil alleen blijven: 90 procent wil samenwonen en de meesten willen ook trouwen. Van de twintigers die alleenwonen, zegt 75 procent van de mannen en 85 procent van de vrouwen te willen trouwen. Ondanks dit ideaal zijn huwelijken minder bestendig dan vroeger. Van de paren die eind jaren zestig of begin jaren zeventig trouwden, was binnen twintig jaar een op de zes uit elkaar. Van de bruidsparen uit begin jaren negentig zal uiteindelijk een kwart zijn gescheiden.

Bron: Latten, J. en A. de Graaf, Kwart bruidsparen uit begin jaren negentig haalt 20 jaar huwelijk niet. CBS-Webmagazine 20 oktober 2010.

Kinderopvang voor werkende ouders belangrijker geworden

In 2009 was kinderopvang door anderen, zoals een kinderdagverblijf, buitenschoolse opvang of onbetaalde op-pas, voor ruim de helft van alle 1,4 miljoen huishoudens met een werkende ouder de voornaamste vorm van opvang. Het betreft bijna 740 duizend huishoudens, een toename met ruim 50 duizend ten opzichte van 2007. De toename van het gebruik van kinderopvang komt volledig voor rekening van de opvang door een kinderdagverblijf, buitenschoolse opvang of een gastouder, de zogeheten formele opvang. Vorig jaar maakten bijna 450 duizend huishoudens met een werkende ouder hiervan gebruik. Voor 313 duizend van deze huishoudens was dit de belangrijkste vorm van kinderopvang. Dat waren er 70 duizend meer dan in 2007.

Bron: Dirven, H.J., Kinderopvang voor werkende ouders belangrijker geworden. CBS-Webmagazine 18 oktober 2010.

Minimaal vijf jaar minder gelukkig en tevreden na scheiding of verweduwing

In 2009 waren ongeveer negen op de tien Nederlanders van 20 jaar of ouder gelukkig of tevreden met hun leven. Onder mensen die kort geleden hun partner hebben verloren, ligt dit aandeel beduidend lager. Van hen zijn zeven op de tien tevreden of gelukkig. Bij verweduwden van wie de partner vijf of meer jaar geleden overleed, is dit aandeel met 85 procent weer hoger. Hetzelfde geldt ook voor mensen die een scheiding meemaken. Het duurt dus al snel vijf jaar voordat het aandeel verweduwden en gescheiden mensen dat tevreden of gelukkig is zich weer op het gemiddelde niveau bevindt. Vrouwen hebben daar overigens meer tijd voor nodig dan mannen.

Bron: Wingen, M. en T. de Jonge, Minimaal vijf jaar minder gelukkig en tevreden na scheiding of verweduwing. CBS-Webmagazine 4 oktober 2010.

Een op de negen kinderen groeit op met risico op armoede

In 2008 hadden 385 duizend minderjarige kinderen in Nederland kans op armoede. Dit betekent dat 11,5 procent van de kinderen tot 18 jaar opgroeit in een gezin met een inkomen tot maximaal 120 procent van het sociaal minimum. Kinderen uit eenoudergezinnen lopen meer risico op armoede dan kinderen die bij beide ouders wonen. Zo had in 2008 de helft van de minderjarige kinderen uit eenoudergezinnen te maken met kans op armoede. Bij kinderen die met beide ouders opgroeien, lag dit aandeel op 5,6 procent. Hier speelt mee dat in een eenoudergezin maar één kostwinner voor het inkomen kan zorgen. Daarnaast zijn eenoudergezinnen vaker afhankelijk van een (bijstands)uitkering dan gezinnen met twee ouders.

Bron: Ewalds, D. en W. Bos, Een op de negen kinderen groeit op met risico op armoede. CBS-Webmagazine 4 oktober 2010.

Een op de tien zorgt voor ziek of hulpbehoevend familielid

In 2009 verleenden 926 duizend personen van 15 tot 65 jaar zorg aan een langdurig ziek of hulpbehoevend familielid. Van de vrouwen van deze leeftijd zorgde 12 procent voor een familielid, tegen 9 procent van de mannen. Meestal betreft de zorg een ouder: dit is bij ruim 8 procent van de vrouwen en bijna 6 procent van de mannen het geval. Bij de zorg voor een kind of de partner zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen zeer klein.

Bron: Vries, J. de, en F. van der Mooren, Een op de tien mensen zorgt voor ziek of hulpbehoevend familielid. CBS-Webmagazine 20 september 2010.

Meer mannen worden 100

Begin dit jaar telde Nederland 1 743 inwoners van 100 jaar of ouder. Dat waren er 115 meer dan een jaar eerder. Voor het eerst in lange tijd groeide het aantal mannelijke honderdplussers. Van de honderdplussers is bijna de helft 100 jaar en een derde 101 jaar. Uit een vooruitberekening blijkt dat de toename van het aantal mannelijke honderdplussers de komende decennia zal doorzetten. Naar verwachting zal ons land in 2050 bijna 14 duizend honderdplussers tellen. Ongeveer een derde van hen is man. Hoewel Nederlanders steeds ouder worden, zullen eeuwelingen dan nog steeds zeldzaam zijn, met één op de circa 1 250 inwoners.

Bron: Garssen, J. en C. Harmsen, Meer mannen worden 100. CBS-Webmagazine 15 september 2010.

Tijdelijke daling echtscheidingen in 2009

In 2009 heeft de Nederlandse rechter 31,7 duizend huwelijken ontbonden. Dit zijn er iets minder dan een jaar eerder,

toen er 32,9 echtscheidingen werden uitgesproken. De daling is tijdelijk, want in het eerste halfjaar van 2010 is het aantal echtscheidingsprocedures weer toegenomen. Het afschaffen van de flits scheiding per 1 maart 2009 en de recessie hebben vorig jaar niet tot meer echtscheidingen geleid. In de eerste helft van 2010 lag het aantal uitgesproken echtscheidingen echter 8 procent hoger dan een jaar eerder.

Bron: Sprangers, A. en N. Steenbrink, Tijdelijke daling uitgesproken echtscheidingen in 2009. CBS-Webmagazine 8 september 2010.

Werk en taal belangrijk om zich Nederlander te voelen

Het beheersen van het Nederlands speelt een belangrijke rol bij het zich Nederlander voelen van niet-westerse allochtonen. Ook werk bevordert de identificatie met Nederland. Surinamers voelen zich het vaakst Nederlander, met vier op de vijf. Dat is een groter aandeel dan onder andere niet-westerse allochtonen. Met minder dan de helft identificeren Turken zich het minst met Nederland. Marokkanen en Antillianen nemen een tussenpositie in. Turken, Marokkanen en Antillianen voelen zich eerder Nederlander als zij werk hebben. Bij Surinamers maakt dit geen verschil. Niet-westerse allochtonen die geen moeite hebben met het voeren van een gesprek in het Nederlands voelen zich veel vaker Nederlander dan degenen die hier wel moeite mee hebben. Voor iemand die de Nederlandse taal beheerst blijkt het voor de identificatie met Nederland zelfs geen verschil te maken of hij of zij werk heeft.

Bron: Vliet, R. van der, Werk en taal belangrijk voor het zich Nederlander voelen. CBS-Webmagazine 1 september 2010.

Mensen met beroepen van lager niveau voelen zich minder gezond

Bijna een op de vijf mensen met een beroep op elementair of lager niveau ervaart de eigen gezondheid als minder dan goed. Het gaat bijvoorbeeld om beroepen als winkelbediende, glazenwasser of vrachtwagenchauffeur. Voor mensen met een beroep van hoger of wetenschappelijk niveau, zoals docenten, bedrijfsleiders en artsen, geldt dit voor een op de tien. Bij mannen is het verschil in ervaren gezondheid tussen de beroepsniveaus wat groter dan bij vrouwen. Van de werkenden van 50 tot 65 jaar met een beroep op elementair of lager niveau voelt zelfs een kwart zich niet zo gezond. Dat is veel meer dan bij de jongere werkenden op

dit niveau. Ook bij de andere beroepsniveaus ervaren oudere mensen hun eigen gezondheid vaker als minder goed dan jongere mensen. Bij mannen is dit effect van leeftijd groter dan bij vrouwen.

Bron: Bruggink, J.W., Mensen met beroepen van lager niveau voelen zich minder gezond. CBS-Webmagazine 25 augustus 2010.

Veel vertrouwen in medemens en instituties

Van de Nederlandse bevolking heeft 64 procent vertrouwen in de medemens. Alleen in de Scandinavische landen is dit sociaal vertrouwen iets groter. In Duitsland en België hebben slechts vier op de tien inwoners vertrouwen in anderen. Dit aandeel is in de Oost-Europese landen, Griekenland en Portugal nog kleiner. Ook in het vertrouwen in politici en politieke instellingen loopt Nederland samen met de Scandinavische landen voorop. Op het vertrouwen in het rechtsstelsel en de politie scoort Nederland eveneens relatief hoog. Minder vertrouwen is er in het Europees parlement, politici en politieke partijen. Ongeveer de helft van de Nederlandse bevolking gaf in 2008 aan vertrouwen te hebben in deze instituties. Opleiding is hierbij van groot belang: het vertrouwen neemt toe met de opleiding.

Bron: Kloosterman, R., R. Linssen en H. Schmeets, Relatief veel Nederlanders hebben vertrouwen in medemens en instituties. CBS-Webmagazine 23 augustus 2010.

Marokkanen minst vaak in ziekenhuis opgenomen voor kanker

In 2008 werden Marokkanen het minst vaak in het ziekenhuis opgenomen voor kanker en hart- en vaatziekten. De meeste opnamen voor hart- en vaatziekten deden zich voor bij Turken, gevolgd door Surinamers. Het aantal opnamen voor hart- en vaatziekten lag onder Turken ruim 40 procent hoger dan in de totale bevolking. Ook Surinamers werden vaker dan gemiddeld voor hart- en vaatziekten opgenomen. Al sinds 1995 liggen de aantallen opnamen voor hart- en vaatziekten van Turken en Surinamers in de buurt van elkaar en hoger dan bij andere herkomstgroepen. Bij Marokkanen kwamen opnamen voor hart- en vaatziekten het minst voor. In de periode 1995–2008 lag hun aantal opnamen gemiddeld ruim 40 procent lager dan bij Turken en Surinamers.

Bron: Ploemacher, J., Marokkanen minst vaak in ziekenhuis opgenomen voor kanker. CBS-Webmagazine 16 augustus 2010.

Demografiek

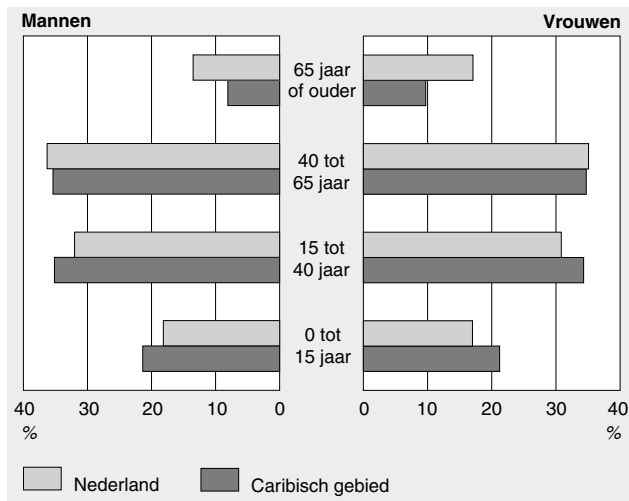
Nederland overzee

Sinds 10 oktober 2010 zijn Bonaire, Saba en Sint Eustatius staatkundig onderdeel van Nederland. Hierdoor telt Nederland per die datum 18 duizend inwoners meer¹⁾. Het nieuwe Nederlandse gebied heeft de naam Caribisch Nederland gekregen. De gemiddelde leeftijd van de nieuwe inwoners van Nederland is 35,7 jaar. Dit is 4,4 jaar jonger dan gemiddeld in Nederland. Vooral het aandeel ouderen verschilt nogal: minder dan 9 procent van de bevolking in Caribisch Nederland is 65 jaar of ouder, tegen meer dan 15 procent in 'Europees Nederland' (grafiek 1). Het verschil kan deels worden toegeschreven aan een iets hoger kindertal en een fors lagere levensverwachting van mannen in Caribisch Nederland. De bevolking van Bonaire en Sint Eustatius telt relatief weinig jongvolwassenen. Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door het feit dat veel jongeren voor studie of werk zijn verhuisd. Saba telt juist relatief veel begin-twintigers (grafiek 2). Dit hangt samen met de aanwezigheid van de Saba University Medical School, die veel buitenlandse studenten trekt.

De afgelopen vijf jaar zijn er meer personen op Bonaire komen wonen dan er zijn vertrokken. Voor de andere eilanden waren emi- en immigratie vrijwel in balans. Ongeveer 40 procent van het migratieverkeer met Bonaire was op Nederland gericht. Vanuit Saba en Sint Eustatius zijn de Verenigde Staten en Canada de belangrijkste bestemmingslanden. Veel emigranten zijn 18 tot 23 jaar oud; de piek bij de immigranten ligt rond de 30 jaar (grafiek 3). Dit doet vermoeden dat ten minste een deel van de emigranten na verloop van tijd weer terugkeert naar hun herkomsteland.

¹⁾ Nieuwe inwoners. Het CBS heeft ervoor gekozen om statistische gegevens over Caribisch Nederland als zelfstandige statistieken te presenteren en niet te integreren in de bestaande statistische overzichten.

1. Leeftijdopbouw van de bevolking van Caribisch Nederland

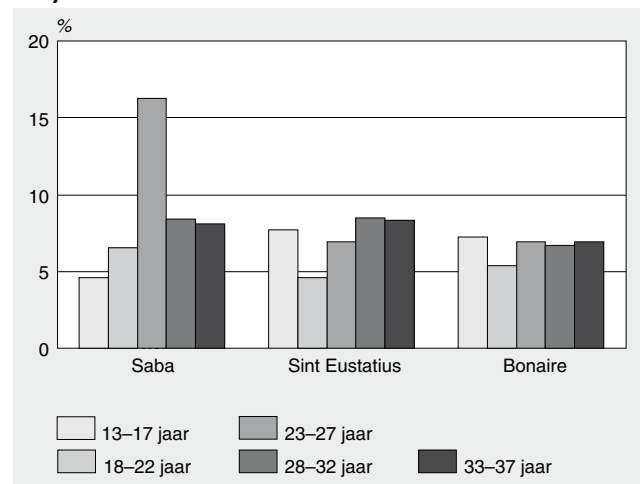
Caribisch Nederland

Vanaf 10 oktober 2010 bestaat het Koninkrijk der Nederlanden uit vier landen: Nederland, Aruba, Curaçao en Sint Maarten. De Nederlandse Antillen bestaan dan niet meer, want alle eilanden hebben een nieuwe status.

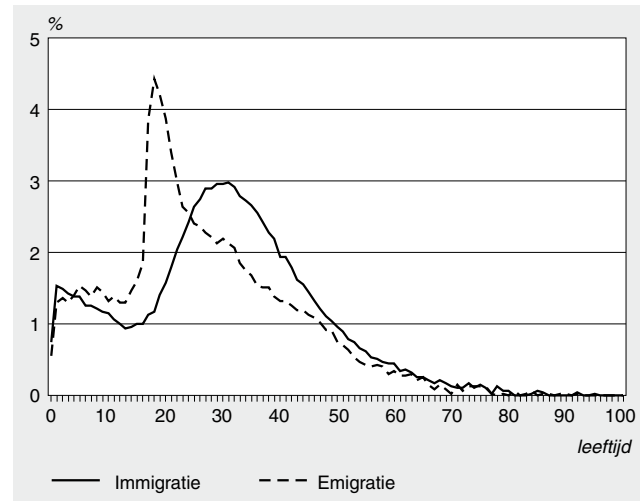
Curaçao en Sint Maarten zijn nieuwe landen binnen het Koninkrijk. Met een 'status aparte' binnen het Koninkrijk worden Curaçao en Sint Maarten autonome landen. De landen krijgen zelfstandig bestuur en zijn niet meer afhankelijk van Nederland. Aruba kent de status aparte al sinds 1986.

Bonaire, Sint-Eustatius en Saba zijn nieuwe gemeenten van Nederland en willen juist een nauwere band met Nederland. De zogenoemde BES-eilanden, die inmiddels Caribisch Nederland heten, horen voortaan als 'bijzondere gemeenten' bij Nederland.

2. Aandeel jongvolwassenen in de totale bevolking naar leeftijdsgroep, 1 januari 2010

3. Migratie van en naar Caribisch Nederland naar leeftijd, 2005-2009

Rangen en standen

Gemeenten naar aandeel geboorten bij alleenstaande moeders, 2009

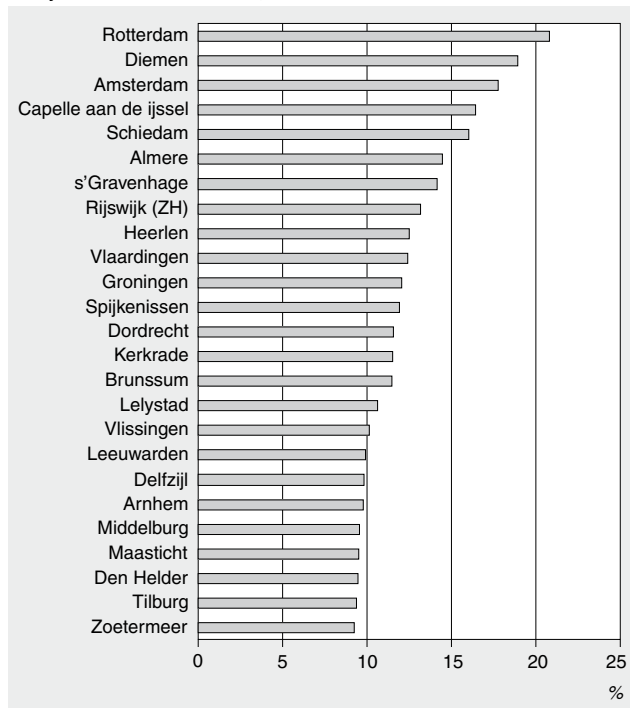
In 2009 zijn er in ons land 185 duizend kinderen geboren. De meesten van hen hadden bij de geboorte samenwonende ouders. Ongeveer een derde van deze samenwonende ouders woont ongehuwd samen. Zeven procent van de moeders was alleenstaand ten tijde van de geboorte van het kind (zie ook het artikel 'Samenlevingsvorm van de moeder bij geboorte van het kind' in deze editie).

Alleenstaande moeders die in 2009 een kind hebben gekregen, zijn het vaakst te vinden in de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Flevoland. Bijna één op de tien kinderen in die provincies is geboren bij een alleenstaande moeder. *Grafiek 1* laat de gemeenten zien met de hoogste aandelen alleenstaande moeders; gemeenten waar in 2009 minder dan 150 kinderen werden geboren zijn buiten beschouwing gelaten. In de gemeente Rotterdam zijn de

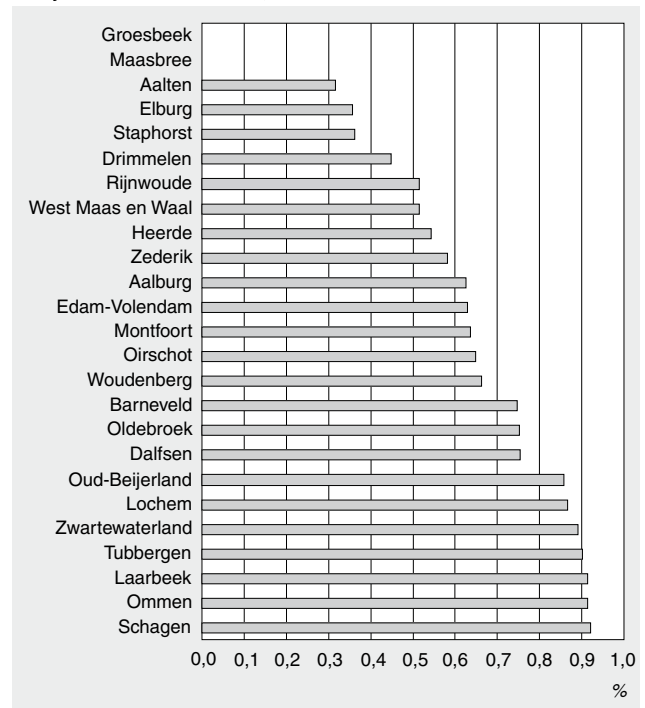
meeste kinderen bij een moeder zonder partner geboren. Het aandeel is daar met 21 procent drie keer zo hoog als het landelijk gemiddelde. Ook in Amsterdam, Almere en Den Haag is dit aandeel hoog. In deze steden wonen relatief veel Antillianen/Arubanen en/of Surinamers. Eenoudergezinnen komen bij deze bevolkingsgroepen veel vaker voor dan onder autochtonen.

In de provincies Gelderland en Overijssel is het aandeel geboorten bij alleenstaande moeders met 4 procent het laagst. Onder de gemeenten met een laag aandeel kinderen geboren bij moeders zonder partner bevinden zich een aantal die tot de bijbelgordel behoren, zoals Staphorst, Barneveld en Zwartewaterland (*grafiek 2*, opnieuw exclusief gemeenten met minder dan 150 geboorten). De gemeenten in deze streek kennen juist een opvallend hoog aandeel geboorten bij gehuwde moeders, ongeveer 90 procent. Het landelijk gemiddelde is met 60 procent veel lager.

1. Top-25 van gemeenten met hoogste aandeel levendgeborenen bij alleenstaande moeders, 2009

2. Top-25 van gemeenten met laagste aandeel levendgeborenen bij alleenstaande moeders, 2009

Bevolking in kaart

Grote regionale verschillen in woningmarkt

Op 1 januari 2009 telde ons land ruim 7 miljoen woningen. Hiervan werd 56 procent bewoond door de eigenaar en 44 procent door een huurder. Toch zijn er in sommige gebieden veel meer huur- dan koopwoningen.

Op provincieniveau zijn koopwoningen overal in de meerderheid, met uitzondering van Noord-Holland. Daar is slechts 47 procent van het woningbestand eigendom van de bewoner. De provincie Zeeland heeft met 66 procent de meeste koopwoningen. In Zeeuwsch-Vlaanderen is zelfs meer dan 70 procent van de woningvoorraad particulier eigendom. Dit staat in schril contrast met Amsterdam, waar dit voor minder dan een kwart van de woningen geldt. Ook in Noord- en Midden-Limburg zijn koopwoningen met 65 procent ruim in de meerderheid. De gemeenten Rozendaal (Gld.) en Meerlo-Wanssum (L.) hebben met meer dan 80 procent het hoogste aandeel koopwoningen.

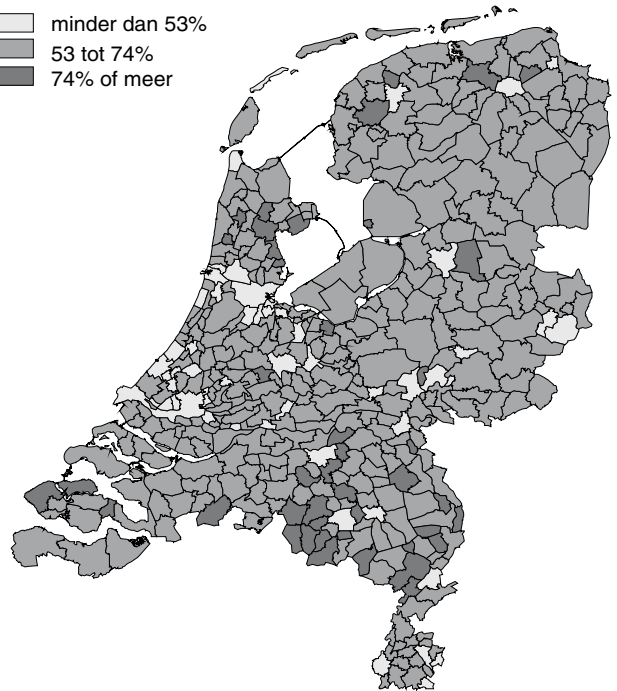
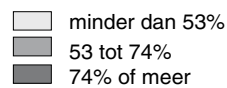
In 2009 telden slechts 27 gemeenten meer huur- dan koopwoningen. Vooral in de grote steden bestaat een overgrote deel van de woningvoorraad uit huurwoningen. Amsterdam en Rotterdam tellen samen bijna een half miljoen huurwoningen, meer dan alle huurwoningen in Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel tezamen. Den Haag is de gemeente met de meeste koopwoningen (meer dan 100 duizend).

Niet alleen in grote steden zijn er veel huurwoningen, maar ook in bijvoorbeeld de grensgemeente Vaals, met minder dan 10 duizend inwoners, worden de meeste woningen verhuurd. Daarnaast onderscheiden sommige studentensteden (Delft, Groningen, Maastricht en Nijmegen) en randgemeenten van grote steden (Rijswijk, Diemen en Amstelveen) zich door meer huur- dan koopwoningen.

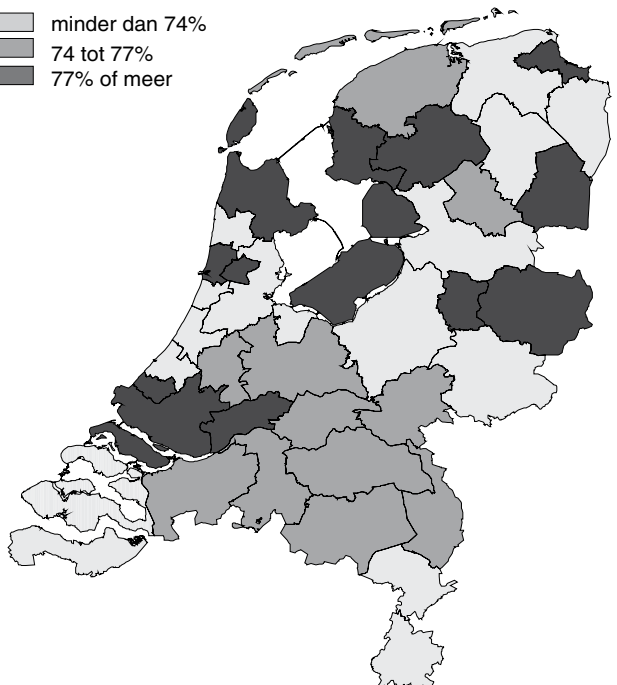
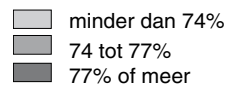
Bijna een derde van alle woningen in Nederland (2,3 miljoen) zijn huurwoningen die in bezit zijn van een woningcorporatie. Deze vormen ongeveer driekwart van het totaal aan huurwoningen. De rest is in handen van particuliere eigenaren. In Zuid-Nederland maken woningen van een woningcorporatie 29 procent van de totale woningvoorraad uit. In West-Nederland is dit 35 procent.

Op COROP-niveau onderscheiden Flevoland en Delfzijl en omgeving zich met het hoogste aandeel huurwoningen van corporaties (82 procent). Het aantal corporatiewoningen is het grootst in Groot-Rijnmond (ruim 260 duizend). In meer dan de helft van alle 28 gemeenten in Groot-Rijnmond is minstens driekwart van alle huurwoningen een corporatiewoning. De gemeente Oostflakkee in Groot-Rijnmond telt met 92 procent de meeste corporatiewoningen.

1. Aandeel koopwoningen, 2009

2. Aandeel corporatiewoningen in het totaal van de huurwoningen per COROP-gebied, 2009

Nederland en Europa

Bijna helft jongvolwassenen in Europese Unie woont nog thuis

In 2008 woonde in de Europese Unie 46 procent van de jongvolwassenen van 18 tot 35 jaar (iets meer dan 50 miljoen mensen) nog thuis bij hun ouder(s). Binnen de EU bestaan grote verschillen in het thuiswonen van jongvolwassenen, niet alleen tussen mannen en vrouwen, maar ook tussen landen.

In alle landen van de EU wonen vrouwen minder vaak bij hun ouders dan mannen. Bijna 40 procent van de vrouwelijke jongvolwassenen woont nog thuis; bij de mannen is dit 52 procent. Een van de oorzaken voor dit grote verschil tussen mannen en vrouwen is het feit dat vrouwen vaker een (gehuwde of ongehuwde) samenwoonrelatie hebben. Bijna de helft van alle vrouwelijke jongvolwassenen van 18 tot 35 jaar woonde in 2008 samen met een partner. Bij de mannen in deze leeftijdsgroep was dat iets meer dan een derde.

Binnen de EU is een duidelijk patroon zichtbaar wat betreft thuiswonen. In de noordelijke landen woont 10 tot 15 procent van de vrouwelijke en 20 tot 25 procent van de mannelijke jongvolwassenen nog thuis, ruim onder het

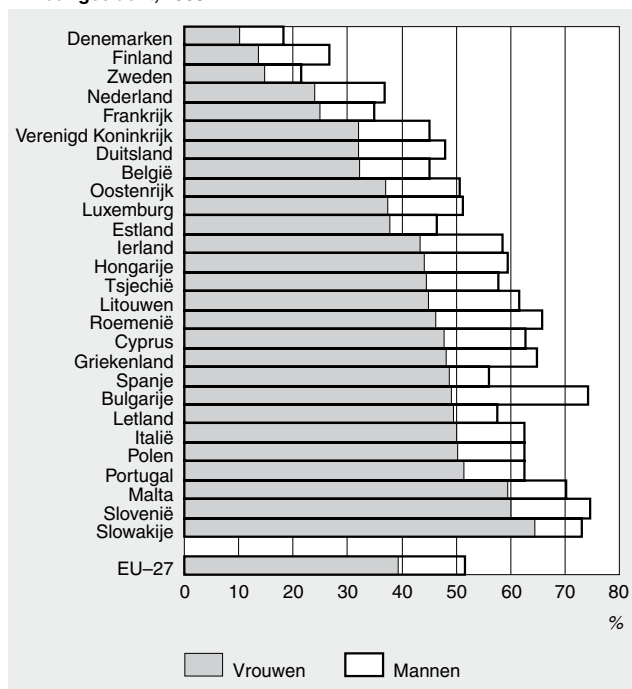
EU-gemiddelde. In de zuidelijke lidstaten en in enkele landen die in 2004 of 2007 tot de EU zijn toegetreden liggen deze percentages veel hoger. In Bulgarije, Slovenië en Slowakije woont 50 tot 60 procent van de vrouwen en meer dan 70 procent van de mannen van 18 tot 35 jaar nog thuis.

Culturele en materiële factoren spelen een rol bij deze grote verschillen tussen de landen. In Spanje en Italië, bijvoorbeeld, is het voor jongeren moeilijk een geschikte woonruimte te vinden en hebben ze, vanwege de hoge jeugdwerkloosheid, vaak nog onvoldoende financiële middelen om een huis te kopen. Over het algemeen is het aandeel jongvolwassenen dat nog thuis woont lager in landen waar deze groep vaker een samenwoonrelatie heeft.

De belangrijkste reden voor de jongste groep, van 18 tot 25 jaar, om thuis te blijven, is het volgen van onderwijs. Ruim de helft van de 18–24-jarigen die bij hun ouders wonen, volgt een opleiding. Bij de 25–34-jarigen is dit aandeel uiteraard een stuk kleiner, maar nog altijd een op de zeven.

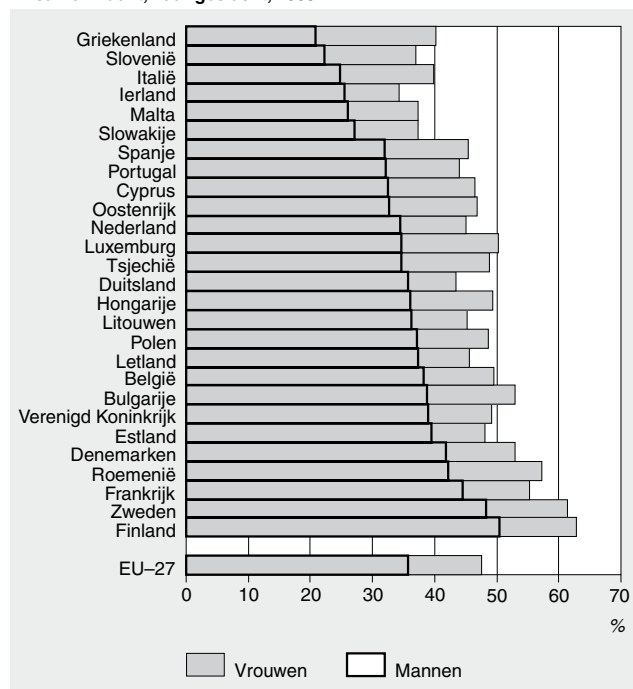
Bron: Eurostat, EU-SILC (Statistics on Income and Living Conditions), www.ec.europa.eu/eurostat.

1. Aandeel jongvolwassenen van 18 tot 35 jaar dat bij ouder(s) woont, naar geslacht, 2008

Bron: Eurostat, 2010.

2. Aandeel jongvolwassenen van 18 tot 35 jaar dat (gehuwd of ongehuwd) samenwoont, naar geslacht, 2008

Bron: Eurostat, 2010.

Toen en nu

Trends in doodsoorzaken

De sterke daling van de sterfte in de afgelopen eeuw heeft verschillende oorzaken. Verbeterde hygiëne, gezondere eet- en drinkpatronen, betere huisvesting en gunstiger werkomstandigheden speelden naast grote vooruitgang in de medische wetenschap een belangrijke rol.

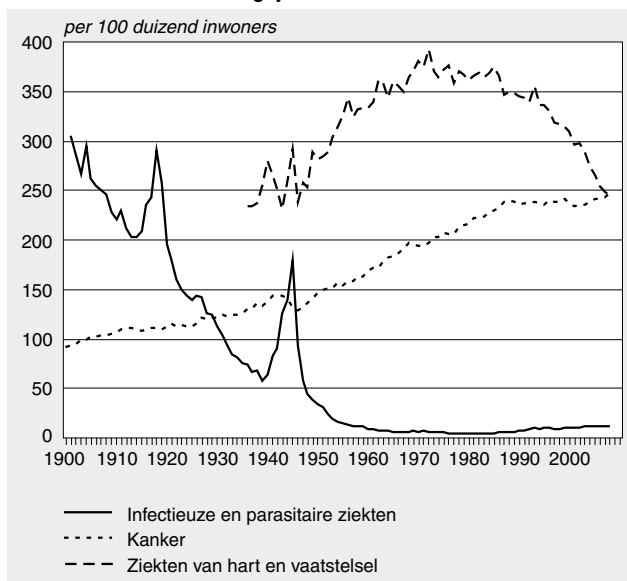
De sterftedaling is aanvankelijk vooral het gevolg geweest van een succesvolle strijd tegen infectieuze en parasitaire ziekten. Hun rol als belangrijkste doodsoorzaak is geleidelijk overgenomen door welvaartsziekten en ouderdomskwalen. Kanker en hart- en vaatziekten zijn nu de (primaire) oorzaak van zes op de tien sterfgevallen.

De daling van de sterfte door infectieziekten was in de eerste helft van de vorige eeuw zeer sterk (*grafiek 1*). Infectieziekten die via water en voedsel worden overgedragen, waaronder tyfus en diarree, namen al in de negentiende eeuw in belang af. Die ontwikkeling danken we bovenal aan de aanleg van waterleiding. Infecties die via de lucht worden overgedragen, zoals difterie, kinkhoest en roodvonk, namen eveneens al vroeg af dankzij de verbeterde voedings-toestand van de bevolking, de hygiëne, de woon- en werkomstandigheden, en later ook vaccinatieprogramma's en antibiotica.

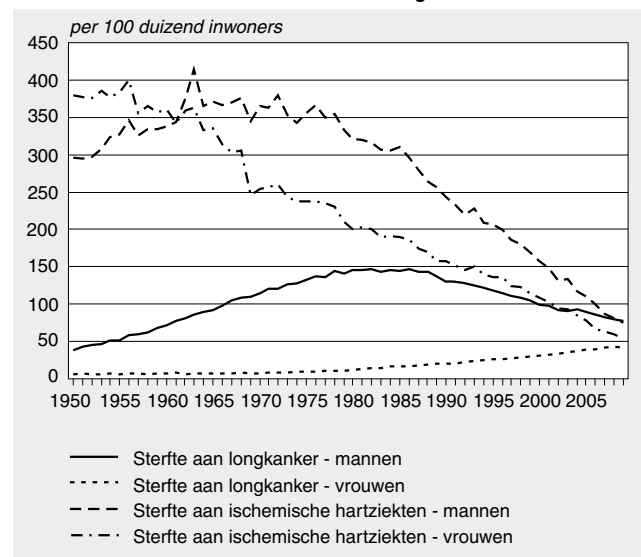
Voor de daling van de sterfte aan infectieziekten kwam een verhoogde sterfte aan welvaartsziekten en ouderdomskwalen terug. Ischemische hartziekten – aandoeningen van de kransvaten, merendeels hartinfarcten – waren rond 1970 verantwoordelijk voor een kwart van de totale sterfte onder mannen. Bij vrouwen was ruim een op de zes sterfgevallen hieraan te wijten. Door een combinatie van verbeterde medische technologie en gedragsverandering (gezondere voeding, meer beweging, niet roken) daalde vooral sinds medio jaren tachtig de sterfte door ischemische hartziekten sterk (*grafiek 2*). Het succes in de bestrijding en behandeling van ischemische hartziekten was het grootst op jongere leeftijden. Daarmee is de bijdrage van deze strijd aan de toename van de levensverwachting van Nederlanders relatief groot geweest.

De ontwikkelingen in de sterfte door kanker zijn veel minder spectaculair geweest. Longkanker is recent wel afgenomen onder mannen, maar bij vrouwen is sprake geweest van een toename. Deze trends weerspiegelen het aandeel van rokers in de bevolking met een vertraging van enkele decennia. Sinds eind jaren vijftig is het aandeel mannen dat rookt sterk gedaald, van 90 naar 30 procent in 2009. Daarentegen nam het aandeel rokende vrouwen in de jaren vijftig en zestig toe, om pas vanaf de jaren zeventig te dalen naar 26 procent in 2009.

1. Sterfte naar enkele belangrijke doodsoorzaken

2. Sterfte aan ischemische hartziekten en longkanker

Gestandaardiseerd, standaardbevolking= 2009.

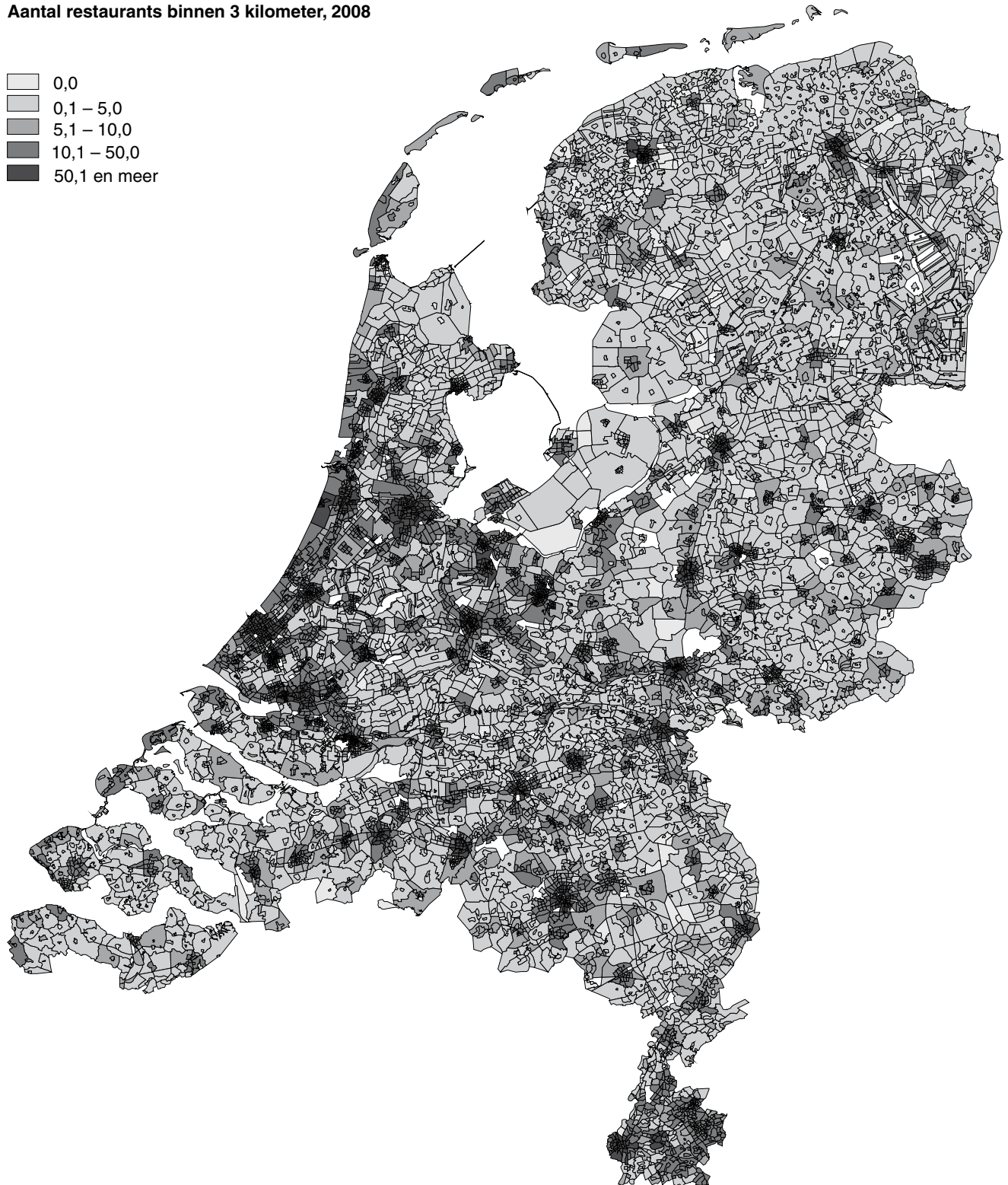
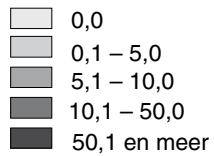
Wijken en Buurten

Restaurants en cafés in de buurt

In 2008 woonde een inwoner van Nederland gemiddeld op 800 meter afstand van het dichtstbijzijnde restaurant. In Zuid-Holland was deze afstand met 600 meter het kortst en in

Friesland met gemiddeld 1,3 kilometer het langst. De ongeveer 160 inwoners van de buurt 'Verspreide huizen Castelle' van de gemeente Baarle-Nassau woonden met ruim 10 kilometer over de Nederlandse wegen het verst van een Nederlands restaurant. De kans is echter groot dat er in de Vlaam-

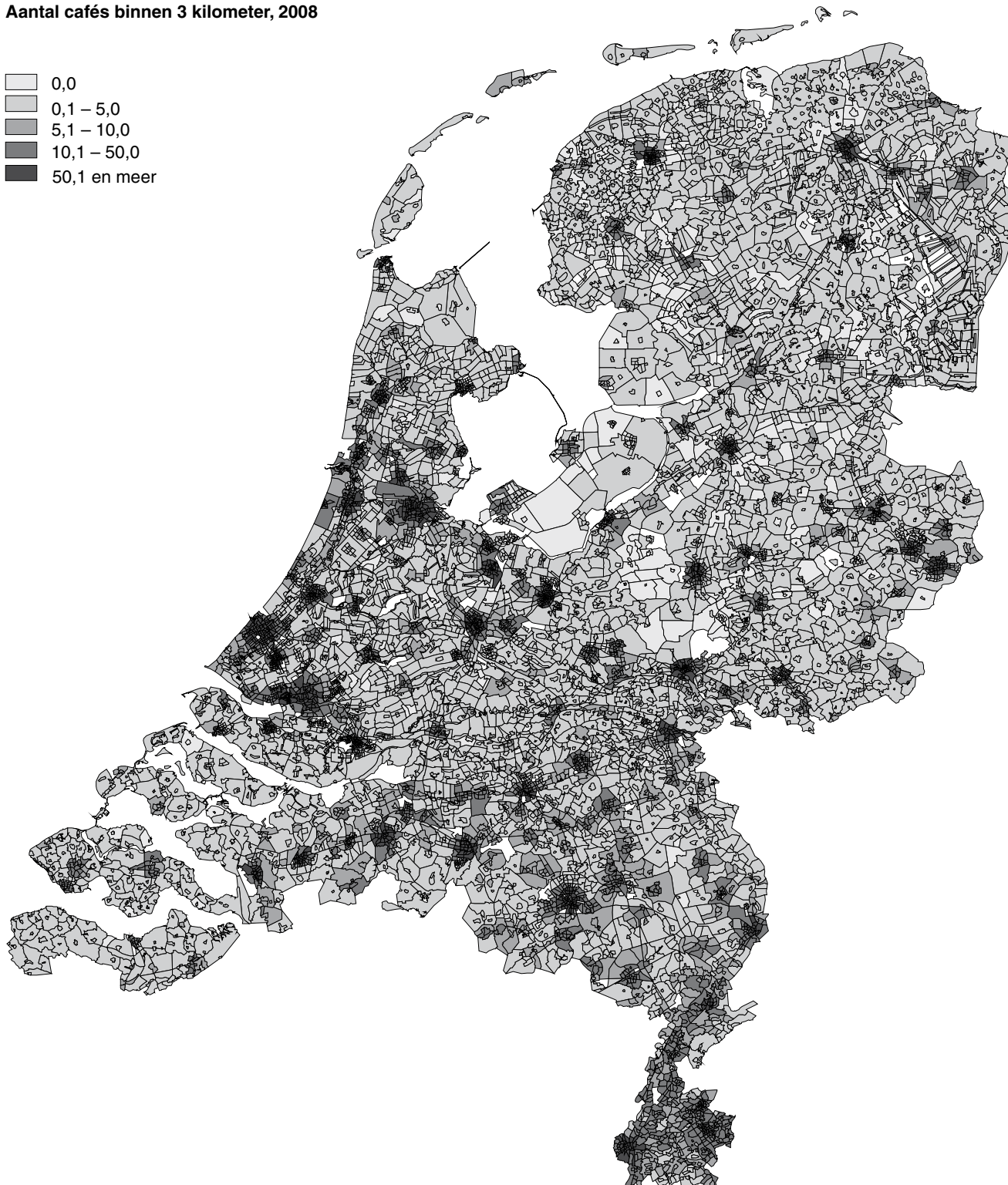
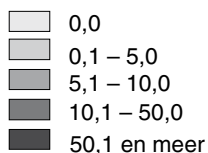
Aantal restaurants binnen 3 kilometer, 2008

se plaats Hoogstraten een restaurant dichterbij lag, of dat men via België een kortere route kon nemen naar een Nederlands restaurant. Zo'n kortere route was er in elk geval niet voor de nummers twee en drie op de lijst. Het betreft de buurten 'Mandjeswaard' in Kampen en 'Noordeinde' in Oldebroek, beide met 7,4 kilometer tot het dichtstbijzijnde restaurant. Deze twee buurten beslaan een gebied met verspreid liggende boerderijen in een polderlandschap.

Uiteraard is niet alleen de gemiddelde afstand tot het dichtstbijzijnde restaurant van belang voor mensen die graag uit eten gaan, maar ook het aantal restaurants waaruit ze kunnen kiezen. Inwoners van ons land hebben binnen een afstand van drie kilometer over de weg keuze uit gemiddeld 51 restaurants. De verschillen per provincie zijn echter groot. In Drenthe zijn er minder dan 11 restaurants binnen drie kilometer, in Noord-Holland 133, meer dan tien

Aantal cafés binnen 3 kilometer, 2008

keer zoveel. Op buurtniveau zijn de verschillen nog groter, ook binnen de provincies. Dit hangt uiteraard sterk samen met het aantal inwoners van een buurt. In Drenthe is in 26 buurten (5 procent van het totaal voor de provincie) op deze korte afstand geen enkel restaurant te vinden. Hieronder vallen ook buurten in de uitgestrekte gemeente Emmen, zoals 'Weiteveen' en 'Oost- en West-Weiteveen'. Weiteveen is een dorp in het uiterste zuidoosten van de gemeente Emmen. De meeste restaurants binnen Drenthe zijn te vinden in Assen, met als koploper de buurt 'Westerpark', met 47 restaurants binnen drie kilometer.

Noord-Holland is de provincie met de meeste restaurants op korte afstand, maar dit is grotendeels te danken aan Amsterdam. In het noorden van de provincie zijn buurten te vinden waar binnen drie kilometer geen enkel restaurant is, in onder meer de gemeenten Niedorp, Schermer en Wieringermeer. Amsterdam vormt het andere uiterste, met aan kop de buurt 'Grachtengordel-Zuid'. Daar hebben de buurtbewoners de keus uit 1166 restaurants binnen drie kilometer. Dit is ook landelijk gezien de buurt met de meeste restaurants.

Het dichtstbijzijnde café ligt voor een inwoner van ons land op gemiddeld één kilometer afstand. In de 'bourgondische'

provincie Limburg is dit slechts 600 meter. Inwoners van Drenthe daarentegen moeten voor hun cafébezoek met 1,8 kilometer een drie keer zo grote afstand overbruggen. De langste weg naar een echt café moeten inwoners van de buurt 'De Cocksdorp' op Texel afleggen. Dit is echter een kwestie van definitie, want er zijn in deze buurt wel diverse eetcafés en café-restaurants die worden beschouwd als restaurant. Laten we deze Texelse buurt buiten beschouwing, dan moeten bewoners van de buurt 'Bosgebied Nieuw Milligen' in Apeldoorn de grootste afstand (9,8 kilometer) afleggen naar het dichtstbijzijnde café.

Binnen een afstand van drie kilometer zijn er in Nederland gemiddeld 39 cafés te vinden. Opvallend genoeg blijkt niet Limburg maar Noord-Holland in dit opzicht het hoogst te scoren, met 84 cafés binnen een afstand van drie kilometer. In Drenthe zijn het er slechts zes. Dat Noord-Holland wederom het hoogst scoort, komt opnieuw door Amsterdam. Daar bevindt zich ook de buurt met de meeste cafés (756) binnen drie kilometer, de 'Da Costabuurt'. Toch woont in Noord-Holland niet iedereen nabij een café: 3 procent van de buurten in Noord-Holland heeft geen enkel café binnen drie kilometer. In Drenthe geldt dit voor 22 procent van de buurten.

Demografie in het nieuws

'Westerse ziekten' rukken op in ontwikkelingslanden

'Westerse aandoeningen' als kanker, hart- en vaatziekten, obesitas en diabetes verspreiden zich in razend tempo in ontwikkelingslanden. Daar ontstaat 80 procent van alle nieuwe ziektegevallen. De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) toonde zich op een internationale bijeenkomst bezorgd over de enorme toename van welvaartsziekten. De import van 'westerse aandoeningen' wordt veroorzaakt door de economische groei van ontwikkelingslanden. De inwoners trekken van het platteland naar de steden, waar ze een ander eet- en leefpatroon aannemen: ze gaan meer suiker en vet eten en bewegen minder. Gevolg daarvan is dat ze dikker worden en vatbaarder voor chronische ziekten. Volgens de WHO worden Zuidoost- en Oost-Azië het zwaarst getroffen. In India is het aantal diabetespatiënten in de stad twee keer zo hoog als op het platteland. Nu al lijden wereldwijd 300 miljoen mensen aan obesitas.

Bron: de Volkskrant, 14 oktober 2010

Jongeren terug naar het land van hun Turkse ouders

Jonge Turkse Nederlanders ontvluchten de islamofobie in Nederland en proberen aan de slag te komen in Turkije. Hoeveel van dergelijke jonge Turken er zijn, is onduidelijk. Het aantal mensen dat van Turkije naar Nederland emigreert, fluctueerde volgens het CBS het afgelopen decennium tussen de 3 duizend en 7 duizend per jaar. Het aantal dat van Nederland naar Turkije emigreerde groeide van 1 200 in 2000 naar bijna 2 300 in 2009. Waarschijnlijk zijn er echter ook mensen die ingeschreven blijven in Nederland, maar die wel wonen en werken in Turkije. Het zijn vooral jonge hoogopgeleiden die naar Turkije gaan. Laagopgeleiden maken er weinig kans op werk. Makkelijk is de overstap niet, want jonge emigranten stuiten ondanks hun Turkse afkomst op allerlei cultuurverschillen. De Turkse cultuur is minder individualistisch en meer gebaseerd op groepsloyaliteit en persoonlijke relaties.

Bron: de Volkskrant, 1 november 2010

China blijft bij eenkindbeleid

De komende tien jaar blijft China doorgaan met het beleid van slechts één kind per gezin. China zegt dat door het dertig jaar geleden ingevoerde eenkindbeleid 400 miljoen geboorten zijn voorkomen. Bovendien zou het beleid ervoor hebben gezorgd dat de armoede is afgenomen, omdat er vrijwel geen grote gezinnen meer zijn. Door het beleid zijn echter ook veel problemen ontstaan. De bevolking wordt gemiddeld steeds ouder en volgens demografen wordt het moeilijker om ouderen te verzorgen, omdat het aantal jonge arbeidskrachten de komende jaren afneemt. Het beleid heeft tevens geleid tot een scheve verhouding tussen de seksen. De geslachtsverhouding bij geboorte is in China ongeveer 119 mannen tegen 100 vrouwen. In sommige gebieden is deze verhouding zelfs 130 tegen 100. Ter vergelijking: in Nederland is de verhouding 105 mannen tegen 100 vrouwen.

Bron: NU.nl, 27 september 2010

Meer strenge moslims dan eerder gedacht

Tussen de 40 duizend en 65 duizend moslims behoren tot de streng orthodoxen en zijn gevoelig voor het salafisme. Eerdere schattingen kwamen rond de 30 duizend uit. Volgens onderzoeker Jean Tillie neigt de groep echter niet tot geweld: 'Orthodoxe moslims zijn vooral oudere Marokkaanse mannen in een achterstandspositie. Zij keuren het gebruik van geweld goed, maar zullen zelf nooit actief worden'. Het Instituut voor etnische studies (Imes) heeft in samenwerking met het CBS ruim elfhonderd moslims geënquêteerd en tien maanden lang onderzoek gedaan bij moskeeën en islamitische verenigingen. Volgens deze steekproef is gemiddeld 8 procent van de moslims streng orthodox, Van de moslims uit Marokko is 12 procent orthodox, uit Turkije 5 procent en uit de overige landen 2 procent.

Bron: Trouw, 25 september 2010

Halen, brengen, koken, werken

Uit het proefschrift van socioloog Anne Roeters blijkt dat ouders met een veeleisende baan wekelijks evenveel uren met hun kinderen doorbrengen als ouders met minder zwaar of zelfs geen werk. Werkende ouders blijken de tijd die zij met hun kinderen doorbrengen sterk te beschermen. Als ze door werk minder tijd hebben, kiezen ze er eerder voor om minder te sporten dan om minder tijd met de kinderen door te brengen. Als er al iets moet afvallen, dan zijn het dingen als samen boodschappen doen, waarbij de aandacht voor het kind toch al beperkt is.

Bron: NRC Next, 24 september 2010

Joden lopen voorop in demografisch gedrag

In 2009 is onderzoek gedaan naar de demografische situatie van Nederlandse Joden en hun binding met het jodendom. In het onderzoek definiëren de onderzoekers 'Joden' als mensen met ten minste een Joodse moeder – Joods volgens de Joodse wet – en mensen met alleen een Joodse vader (vaderjoden). Volgens deze (niet onomstreden) definitie wonen er op dit moment 52 560 Joden in Nederland, en hun aantal stijgt. Een opvallende uitkomst van het onderzoek is dat deze minderheid voorop loopt in demografische ontwikkelingen: relatief veel Joden scheiden en hun kindertal neemt af. Ook het aandeel Joden dat ongehuwd samenwoont ligt boven het landelijk gemiddelde. Een derde van de Joodse mannen combineert werk en zorg voor de kinderen, bijna 20 procent meer dan het Nederlands gemiddelde. De overgrote meerderheid van de Joden in Nederland voelt zich Joods, maar slechts 16 procent van de ondervraagde respondenten is lid van een kerkgenootschap en een meerderheid gelooft niet in God.

Bron: NRC Next, 17 september 2010

Mededelingen

Demografische kerncijfers per gemeente

Begin december is 'Demografische kerncijfers per gemeente 2010' verschenen. Deze CBS-uitgave bevat vier overzichten met hoofdzakelijk demografische cijfers per gemeente en provincie op 1 januari 2010: grenswijzigingen; de bevolking naar leeftijd en herkomstgroep; huishoudens en woningen; en de bevolkingsdynamiek in 2009.

Informatie: www.cbs.nl.

Jaarrapport Integratie 2010

De integratie van niet-westerse allochtonen in Nederland is een onderwerp dat steeds terugkeert in het maatschappelijke debat en het overheidsbeleid. Hierbij zijn feiten over integratie onmisbaar. Het 'Jaarrapport Integratie 2010', door het CBS gepubliceerd in november, zet daarom een aantal belangrijke statistische feiten en ontwikkelingen met betrekking tot integratie op een rij. Het Jaarrapport beschrijft verschillende aspecten van integratie en vergelijkt de situatie van niet-westerse allochtonen met die van autochtonen. Integratie impliceert dat de situaties van deze twee groepen naar elkaar toe groeien. Ook worden allochtone bevolkingsgroepen onderling vergeleken. Integratie is een veelomvattend en langdurig proces. Daarom komen ook zoveel mogelijk trends en, misschien wel belangrijker, ontwikkelingen over de generaties heen aan bod.

Informatie: www.cbs.nl.

De Nederlandse Samenleving

Op 2 november is 'De Nederlandse Samenleving 2010' verschenen. Deze CBS-publicatie geeft een uitgebreid beeld van de welvaart en het welzijn in Nederland in 2010. Dit gebeurt aan de hand van de negen dimensies van kwaliteit van leven die door Stiglitz, Sen en Fitoussi in hun 'Report of the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress' zijn beschreven. Deze dimensies variëren van economische risico's tot sociale verbanden en van gezondheid tot onderwijs en beroep. Bij de beschrijving van de stand van zaken op alle aspecten van welvaart en welzijn gaat de aandacht uit naar vergelijkingen met het verleden, regionale vergelijkingen en verschillen tussen bevolkingsgroepen.

Informatie: www.cbs.nl, ISBN 978 90 357 2079 4

40 jaar Marokkanen in Nederland

In mei 2009 organiseerde het Nederlands Instituut Marokko (NIMAR) een congres in Rabat. De aanleiding was de veertigjarige herdenking van de ondertekening van het wervingsakkoord tussen Nederland en Marokko. De congresbundel met als titel 'Actes du colloque, Quarante ans de migration marocaine en Hollande, Bilan et perspectives' is nu beschikbaar. De bijdragen zijn in het Frans of Engels.

Informatie: www.ru.nl/NIMAR, ISBN: 9954 58 00 5

Registers in sociaalwetenschappelijk onderzoek

Onder de titel 'Registers in sociaalwetenschappelijk onderzoek; mogelijkheden en valkuilen' organiseerden de Vrije Universiteit en het CBS op 24 juni een conferentie in Naturalis in Leiden. Doel was inzicht te geven in de bruikbaarheid van registerdata voor sociaalwetenschappelijk onderzoek en een gezamenlijke onderzoeksagenda op te stellen om de kwaliteit daarvan te verbeteren. In december 2010 wordt de uitgave verwacht van de bundel met artikelen die gebaseerd zijn op de presentaties die op de conferentie zijn gegeven. Dit is een gemeenschappelijke uitgave van het CBS en de VU Amsterdam. Informatie: www.cbs.nl.

Registers in demografisch onderzoek

Eind september organiseerde de Demographic Unit van de Universiteit van Stockholm de workshop 'Register-Based Demographic Research' in Stockholm; dit in het kader van een groot project dat tot doel heeft het gebruik van Zweedse registerdata te stimuleren, zowel door onderzoekers uit verschillende disciplines binnen Zweden als internationaal.

Informatie: www.suda.su.se/simsam.

Sociaal en Cultureel rapport 2010

In het maatschappelijk debat over de houdbaarheid van het overheidsbeleid en van verschillende collectieve arrangementen op terreinen als gezondheidszorg en sociale zekerheid, speelt de solidariteit tussen generaties een rol. In hoeverre zijn jongeren bereid een bijdrage te (blijven) leveren aan de pensioenkosten van ouderen? In hoeverre zijn gezonde mensen bereid een bijdrage te leveren aan de ziektekosten van ongezonde mensen? Over deze en vele andere vragen gaat het 'Sociaal en Cultureel rapport 2010', gepubliceerd door het Sociaal en Cultureel Planbureau.

Informatie: www.scp.nl, ISBN 978 90 377 0505 8

De EU in de wereld

In de Eurostat-publicatie van 20 oktober 'The EU in the world. A statistics portrait' wordt de positie van de EU vergeleken met de rest van de wereld. Tevens gaat het in op de activiteiten van de EU om wereldwijd de statistische systemen te ontwikkelen en versterken. Informatie: <http://ec.epp.eurostat.ec.europa.eu>, ISBN: 978 92 791 6042 4

Eurostat Yearbook 2010

Eurostat heeft het jaarlijkse 'Europe in figures – Eurostat Yearbook 2010' gepubliceerd, een uitgebreide selectie van statistische gegevens over Europa. Informatie: <http://ec.europa.eu/eurostat>, ISBN: 978 92 791 4884 2

Het effect van de economische crisis op demografische ontwikkelingen

Carel Harmsen

De kredietcrisis die zich in de tweede helft van 2008 openbaarde, had ook haar weerslag op demografische ontwikkelingen. Dit blijkt het duidelijkst uit de ontwikkeling van het aantal verhuizingen. Vanaf het laatste kwartaal van 2008 liep het aantal verhuizingen in Nederland fors terug. In het voorjaar van 2009 werd een dieptepunt bereikt. Het aantal verhuizingen lag toen meer dan 10 procent lager dan in het voorjaar van 2008.

1. Inleiding

Het aantal verhuizingen was in 2009 fors lager dan in voorgaande jaren (grafiek 1), en de afname van het aantal woningen dat van eigenaar wisselde was zelfs nog groter. Potentiële huizenkopers maakten een pas op de plaats: in het tweede kwartaal van 2009 wisselden 37 procent minder woningen van eigenaar dan in dezelfde periode van 2008. Ook op het terrein van immigratie en emigratie, relatievorming en relatie-ontbinding zijn de gevolgen van de economische crisis zichtbaar. Sterfte en geboorte lijken vooralsnog nog niet beïnvloed te worden door de recessie.

In het algemeen hebben conjunctuurbewegingen invloed op demografische ontwikkelingen. In grote lijnen ontstaat er in een aantrekkende economie meer vraag naar arbeidskrachten. Een eventueel tekort aan binnenlandse arbeidskrachten zal een aantrekkingskracht hebben op buitenlandse arbeidskrachten. Meer financiële armlag zal bij de binnen-

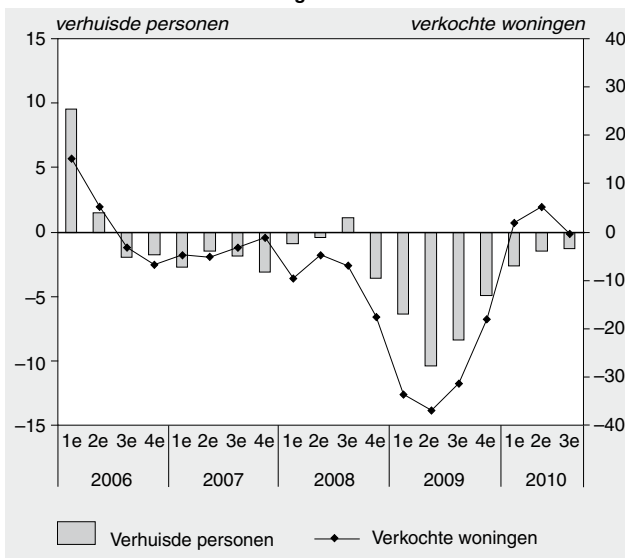
landse migratie leiden tot het vervullen van nog niet gerealiseerde woonwensen. In een opgaande conjunctuur wordt eerder overgegaan tot het krijgen van kinderen, huwelijk en echtscheiding dan in een neergaande conjunctuur.

2. Minder verhuizingen door ingezakte woningmarkt

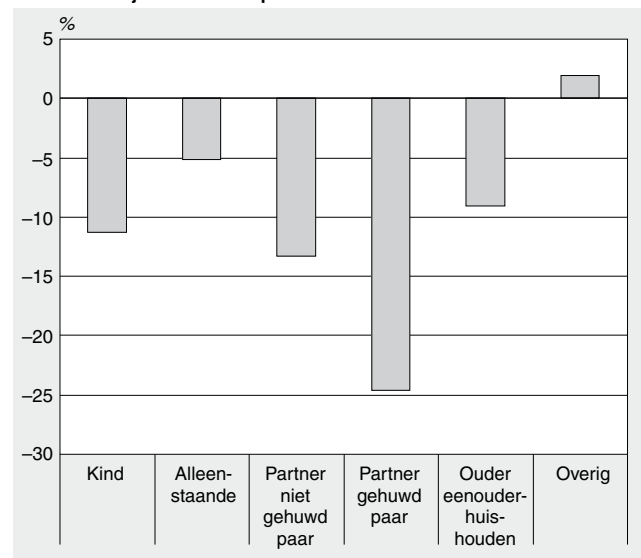
In 2009 verhuisden ongeveer 1,5 miljoen personen binnen Nederland. Dat waren er 122 duizend minder dan in 2008. De daling van het aantal verhuizingen vond vooral plaats bij huishoudens bestaande uit paren van middelbare leeftijd met of zonder kinderen (grafiek 2). In deze groep was het aantal verhuizingen bijna een kwart lager dan in het voorgaande jaar. Met uitzondering van alleenstaanden van middelbare leeftijd verschilde het aantal verhuisde alleenstaanden in 2009 niet wezenlijk van dat in 2008. In 2010 is het aantal verhuizingen ten opzichte van 2009 vrijwel gestabiliseerd. In het eerste kwartaal van 2010 leek het aantal verhuizingen zich te herstellen, maar in de daaropvolgende kwartalen zette deze lijn niet door.

Het aantal woningen dat in 2009 van eigenaar wisselde daalde met 30 procent, van 182 duizend naar 127 duizend. Gezien de daling van het aantal verhuisde personen en het aantal verkochte woningen ligt het voor de hand dat de daling van het aantal verhuisde personen vrijwel volledig door de ingezakte woningmarkt is veroorzaakt. Het betrof dan ook vooral mensen van middelbare leeftijd, vaak met kinderen en in het bezit van een eigen huis, voor wie de noodzaak om te verhuizen minder groot was.

1. Jaar op jaar mutaties in het aantal verhuisde personen en het aantal verkochte woningen

2. Daling aantal verhuizingen eerste halfjaar 2009 ten opzichte van eerste halfjaar 2008 naar plaats in het huishouden

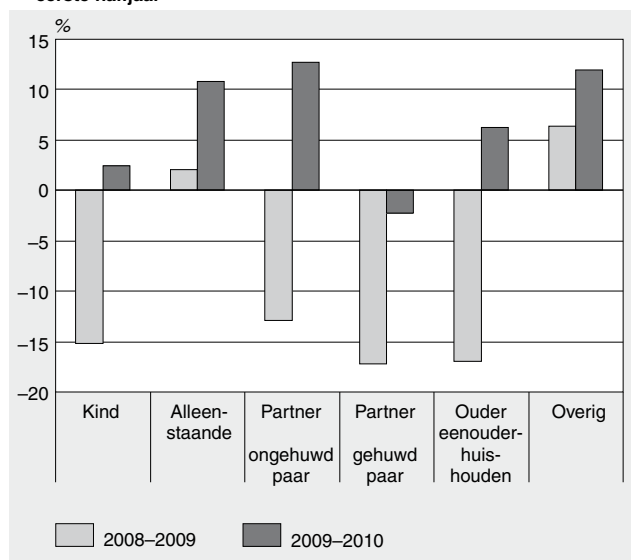
3. Record immigratie en fors gedaalde emigratie

In 2009 immigreerde een recordaantal van 146 duizend personen. Dit is op het eerste gezicht moeilijk te rijmen met de economische crisis. Tot in de tweede helft van 2008 de economische crisis uitbrak, was er nog sprake van een toenemende arbeidsmigratie, vooral vanuit de nieuwe Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie. In 2009 is de immigratie uit deze landen weliswaar gestabiliseerd, maar in tegenstelling tot de in de kortetermijnprognose uitgesproken verwachting, niet gedaald. De oorzaak hiervoor is tweeledig (Van Duin en Nicolaas, 2009). Ten eerste kende de arbeidsmarkt in 2008 nog zoveel spanning dat de economische crisis in eerste instantie tot vermindering van die spanning en nog maar ten dele tot een daling van de vraag naar arbeidskrachten heeft geleid. Ten tweede is het aantal asielzoekers in tegenstelling tot de verwachting in 2009 gestegen. Door de afschaffing van de categorale asielbescherming voor asielzoekers uit Somalië en Irak werd verwacht dat het aantal asielzoekers uit deze landen zou dalen. Voor Somalië was het tegendeel het geval. Ook uit andere Afrikaanse landen kwamen meer asielzoekers. De daling van het aantal asielzoekers uit Irak begon later dan verwacht.

Het CBS verwacht in 2010 een afname van het aantal banen als gevolg van de economische crisis. Hierdoor zal de immigratie snel afnemen tot een niveau van 122 duizend in 2015. Recent onderzoek heeft uitgewezen dat er voor elke duizend vacatures die verdwijnen ongeveer 70 immigranten minder uit de landen van de Europese Unie naar Nederland komen (Van Duin en Nicolaas, 2009).

Na een recordemigratie van ruim 132 duizend personen in 2006 is het aantal emigranten in 2009 teruggelopen met 20 duizend personen naar 112 duizend. Deze daling komt volledig voor rekening van in Nederland geboren emigranten. In 2008 en 2009 liep dit aantal met bijna 30 procent terug. De achtergrond van de scherpe daling is onduidelijk. Een conjunctuureffect ligt voor de hand, maar in het verleden is er geen eenduidige relatie tussen de emigratie

3. Emigratie, jaar op jaar verandering naar plaats in het huishouden, eerste halfjaar

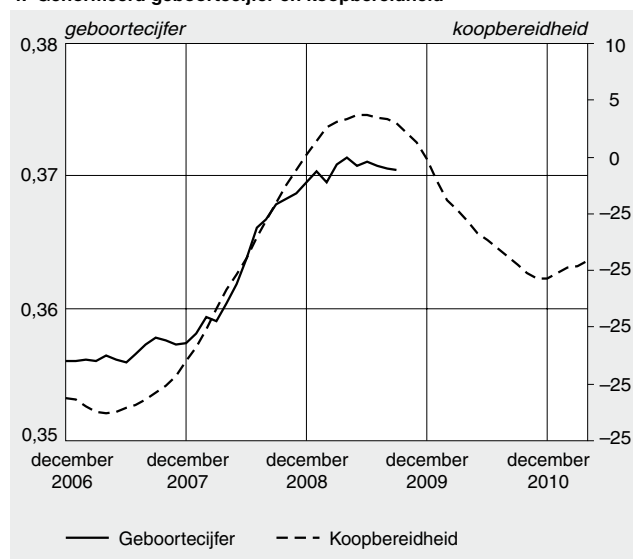
van in Nederland geboren personen en de economische conjunctuur gevonden. Mogelijk stellen autochtone emigranten hun vertrek uit omdat het door de verslechterde huizenmarkt moeilijk is hun woning op korte termijn te verkopen. Evenals bij de verhuizingen daalde de emigratie verhoudingsgewijs het sterkst onder gehuwde paren, een groep die relatief vaak een eigen woning bezit (*grafiek 3*). Tijdens de economische crisis van 2003 steeg het aantal autochtone migranten juist, terwijl de woningmarkt veel meer doorstroom liet zien dan in 2009. Verder veronderstelt het CBS dat de emigratie in 2010 op hetzelfde lage niveau zal liggen als in 2009, en dat in de jaren daarna een lichte stijging zal plaatsvinden, tot ongeveer 115 duizend emigranten.

4. Geboorte relatief hoog, sterfte relatief laag

Het totaal leeftijdsspecifiek vruchtbaarheidscijfer (de TFR) voor in Nederland wonende vrouwen bedroeg de afgelopen tien jaar gemiddeld ongeveer 1,75. In 2009 werden in Nederland 185 duizend kinderen geboren, net iets meer dan in 2008. In de prognose van 2006 werd nog verondersteld dat er in 2009 178 duizend kinderen geboren zouden worden. De TFR hangt samen met de economische conjunctuur (Van Giersbergen en De Beer, 1997; Fokkema et al., 2008). Een daling van de koopbereidheid zorgt, met een vertraging van een à twee jaar, voor een dalend vruchtbaarheidscijfer. Omgekeerd gaat een stijgende koopbereidheid samen met een toename van het aantal geboorten (*grafiek 4*). In tijden waarin consumenten bereid zijn grote aankopen te doen, zijn er ook meer paren die op korte termijn kiezen voor gezinsuitbreiding (Van Duin en Nicolaas, 2009).

Begin 2008 zette een daling in van de koopbereidheid ten opzichte van dezelfde periode een jaar eerder. Anderhalf jaar later lijkt zich dit te vertalen in een omslag van een stijgend naar een dalend geboortecijfer. Afgaand op de recente ontwikkeling van de koopbereidheid zet deze daling

4. Genormeerd geboortecijfer en koopbereidheid¹⁾

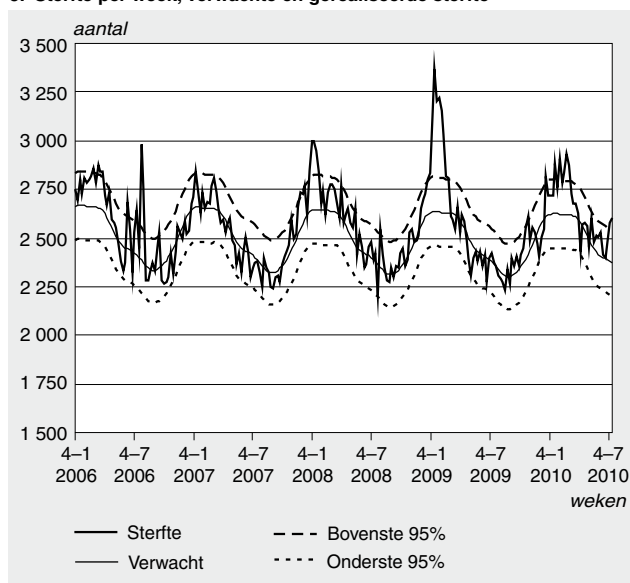
¹⁾maanden vertraagd

door tot eind 2010: in 2010 zullen er 5 duizend kinderen minder worden geboren dan in 2009. Het aantal levendgeborenen is per 1 oktober 2010 op jaarbasis inmiddels gedaald tot 182 duizend. Tot 2015 verwacht het CBS dat het aantal geboorten jaarlijks rond de 178 duizend kinderen zal liggen.

In het najaar van 2009 maakte Nederland zich op voor een mogelijk ernstige aanval van de Mexicaanse griep. Voorspellingen van maximaal 80 duizend extra doden als gevolg van deze griep deden de ronde. Al snel bleek echter dat de aanval, wellicht mede door de groots opgezette preventie en het veel mildere verloop van de ziekte dan voorzien, kon worden afgeslagen (Köhler, 2010). In 2009 overleden per saldo 134 duizend personen, duizend minder dan een jaar eerder.

Tussen 2000 en 2007 daalde het aantal sterfgevallen van 141 duizend naar 133 duizend. Dit is een opmerkelijke ontwikkeling omdat het aandeel 65-plussers in de Nederlandse bevolking in deze periode steeg, van 13,6 naar 14,5 procent. Deze daling is het gevolg van afnemende sterfterisico's: het valt te verwachten dat latere generaties langer leven dan eerdere generaties. Dit komt door vooruitgang in medische zorg en preventie, maar ook door gunstige ontwikkelingen in de leefstijl van de bevolking, vooral in het rookgedrag. Schommelingen in het aantal overledenen wordt veroorzaakt door het al dan niet voorkomen van griepgolven of, zoals in 2003, perioden van extreme zomerse hitte (*grafiek 5*). Het jaar 2009 werd juist gekenmerkt door een zeer gemiddelde zomer en een lage griepintensiteit in het voorseizoen.

5. Sterfte per week, verwachte en gerealiseerde sterfte

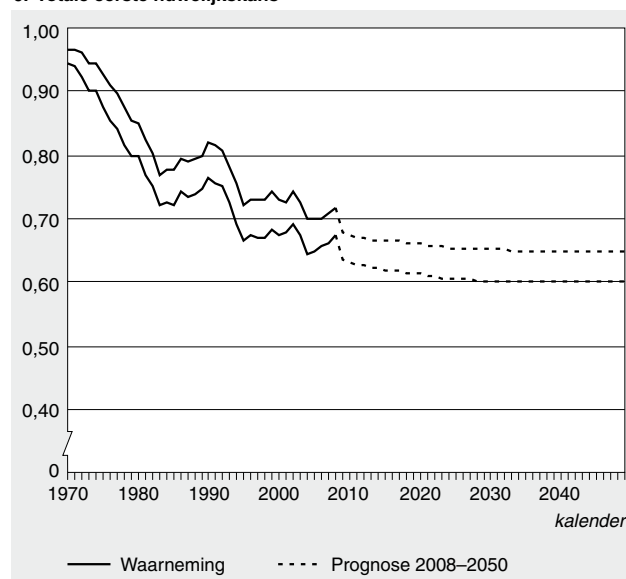
Voor de komende jaren wordt verwacht dat de verdere stijging van de levensverwachting de vergrijzing niet zal kunnen compenseren: het aantal sterfgevallen zal gaan oplopen. Voor 2015 worden 147 duizend sterfgevallen verwacht.

5. Aantal huwelijkssluitingen licht gedaald; huwelijksonbinding sterker gedaald

In 2009 werden 73 duizend huwelijken gesloten, 2 duizend minder dan in 2008. Het aantal echtscheidingen daalde relatief iets sterker, van 38 duizend naar 32 duizend. In het recente verleden leidde een periode van laagconjunctuur vaak tot een stijging van het aantal echtscheidingen en een daling van het aantal huwelijken (De Beer, 1993). In 2009 daalde het aantal huwelijkssluitingen in geringe mate. Het aantal echtscheidingen en partnerschapsonbindingen daalde aanzienlijk sterker, met 5 procentpunten. De meest voor de hand liggende verklaring voor deze tegengestelde ontwikkeling is het afschaffen van de zogenaamde flitscheiding. Huwelijken konden gedurende een aantal jaren op een relatief eenvoudige manier worden ontbonden. Het huwelijk werd eerst omgezet in een partnerschap, waarna dit partnerschap zonder tussenkomst van een rechter werd ontbonden. Het afschaffen van deze mogelijkheid per 1 maart 2009 heeft per saldo geleid tot een daling van het aantal partnerschapsonbindingen. Het aantal echtscheidingen zelf steeg licht. De daling van het aantal huwelijken is in lijn met de verwachting. Er is sprake van een langjarige trend van een afnemende geneigdheid om te trouwen. Binnen deze trend is er sprake van een met het consumentenvertrouwen meebewegende variatie in het aantal huwelijkssluitingen.

Op basis van gegevens over de periode 2000–2009 treedt 70 procent van de vrouwen en 65 procent van de mannen ooit in het huwelijk (*grafiek 6*). Begin jaren zeventig was dit aandeel met 90 procent nog aanmerkelijk groter. In de veronderstellingen voor de huishoudensprognose wordt een verdere daling van de eerste huwelijkskans met 5 procentpunten verondersteld. Tegengesteld aan de kans op een eerste huwelijk is de kans om een echtscheiding mee te maken in de jaren zeventig juist sterk gestegen. Vanaf de jaren tachtig schommelt het echtscheidingscijfer tussen de 25 en 30 procent. In de meest recente huishoudensprognose wordt op de lange termijn een echtscheidingspercentage van ongeveer 28 verondersteld.

6. Totale eerste huwelijkskans

6. Bevolking van Nederland blijft voorlopig groeien

In 2009 groeide de Nederlandse bevolking per saldo met 0,55 procent, hetgeen neerkomt op 89 duizend personen. Deze groei was sterker dan in veronderstellingen van de langetermijnprognose was verwacht (Van Duin en Nicolaas, 2009). De belangrijkste oorzaak is dat de immigratie nog iets steeg ten opzichte van 2008, terwijl een daling was verwacht. Tegelijkertijd daalde de emigratie verder dan verwacht, waardoor het migratiesaldo hoger uitviel.

Voor 2010 verwacht het CBS een daling van de bevolkingsgroei naar 60 duizend personen (*grafiek 7*). Daarna wordt een geleidelijke verdere afname voorzien, tot iets meer dan 40 duizend personen in 2015. Tussen 2020 en 2030 zal de natuurlijke groei naar verwachting fors dalen. Tussen 2030 en 2040 zal deze zelfs omslaan in een absolute afname. De groei als gevolg van buitenlandse migratie schommelt op de lange termijn rond de 15 duizend.

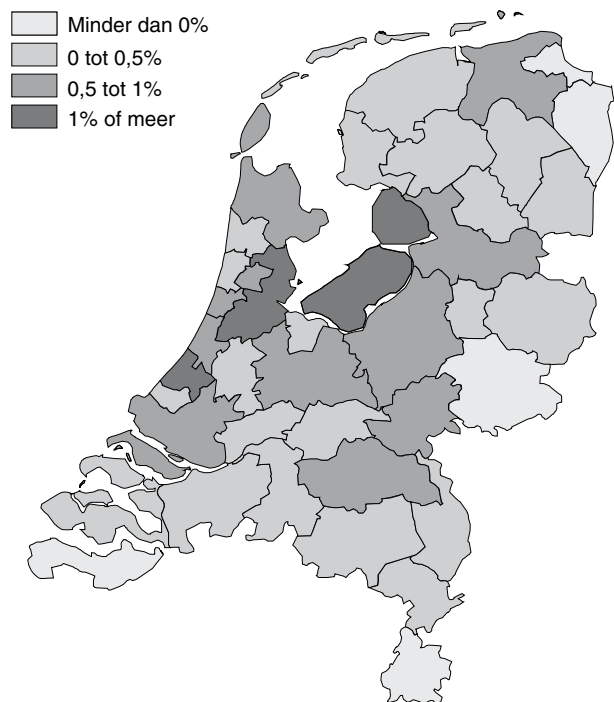
Volgens de nieuwe bevolkingsprognose voor de korte termijn telt Nederland 16,9 miljoen inwoners in 2016. In 2039 zal Nederland naar verwachting 17,4 miljoen inwoners tellen. In de jaren daarna gaat de bevolkingsomvang licht dalen.

De Nederlandse bevolking groeide in 2009 met ruim een half procent, maar regionaal zijn er aanzienlijke verschillen zichtbaar. Op het niveau van COROP-gebieden was de agglomeratie Amsterdam met een groei van 1,3 procent de grootste groeier (kaart). Ook de agglomeratie Den Haag, de agglomeratie Utrecht en Flevoland groeiden relatief sterk. Het COROP-gebied Rijnmond, waarin zich Rotterdam bevindt, groeide relatief bescheiden. Buiten de Randstand vertoonde alleen het COROP-gebied 'overig Groningen' een relatief sterke groei. Oost-Groningen, Delfzijl, Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Limburg zijn de gebieden waar de bevolking terugloopt. Met uitzondering van Zeeuws-Vlaanderen is in deze COROP-gebieden de terugloop van de bevolking in 2009 verminderd. Dat wordt vooral veroorzaakt doordat er minder mensen uit deze gebieden naar elders vertrekken. Verder valt op dat in 2009 in Gooi en Vechtstreek en

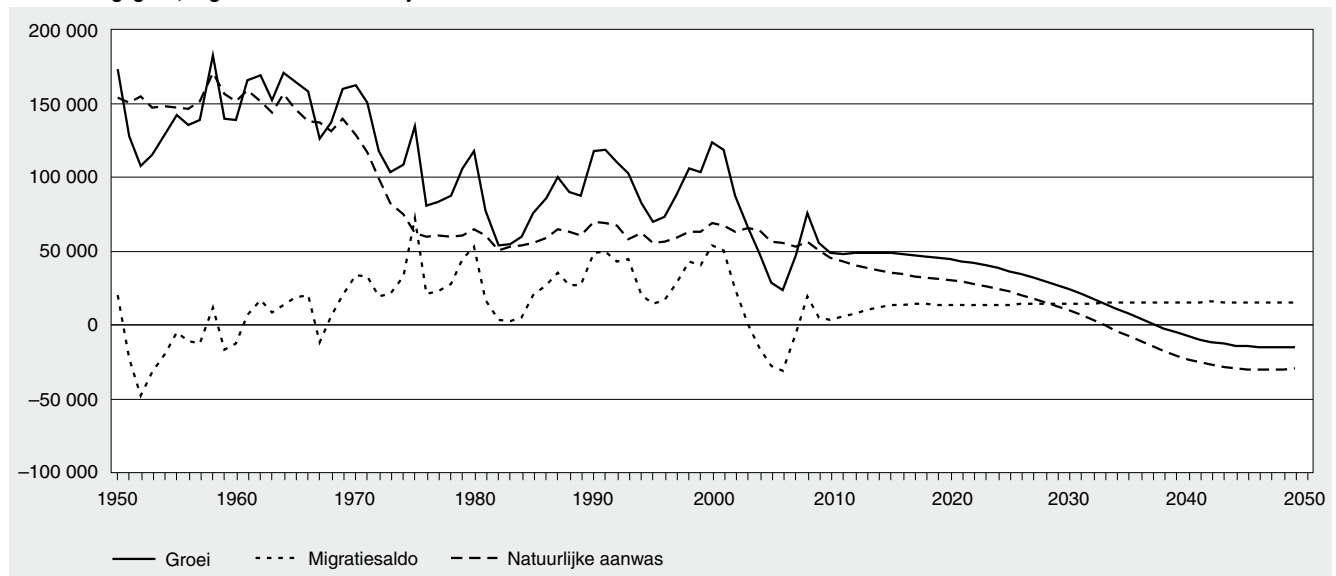
de kop van Drenthe de groei fors is teruggelopen, terwijl de omliggende stedelijke agglomeraties juist naar verhouding sterk zijn gegroeid. Dit duidt erop dat de suburbanisatie tijdelijk op een lager niveau terecht is gekomen.

Voor de middellange termijn wordt verwacht dat Flevoland, het overloopgebied van Amsterdam, en Delft en Westland, dat vooral inwoners van Den Haag en Rotterdam zal aantrekken, de grootste groeiers blijven. Voortgaande bevolkingsdaling wordt vooral verwacht in de landelijke randen van Nederland.

Bevolkingsgroei per COROPgebied, 2009

7. Bevolkingsgroei, migratiesaldo en natuurlijke aanwas

Literatuur

Beer, J. de, 1993, Echtscheidingen en consumentenvertrouwen. Maandstatistiek van de Bevolking 41(9), blz 29–31. CBS, Voorburg/Heerlen.

Duin, C. van, en H. Nicolaas, 2009, Bevolkingsprognose 2009–2016: omslag naar lagere groei. Bevolkingstrends 58(1), blz. 14–21.

Fokkema, T., H. de Valk, J. de Beer en C. van Duin, 2008, The Netherlands: Childbearing within the context of a 'Poldermodel' society. Demographic Research 19(21), blz. 743–794.

Giersbergen, N.P.A van, en J. de Beer, 1997, Geboortewikkeling en consumentenvertrouwen: een econometrische analyse. Maandstatistiek van de Bevolking 45(11), blz 23–27. CBS, Voorburg/Heerlen.

Köhler, W., 2010, Het beste middel tegen griep? Een pandemie. In: NRC Next, april 2010.

Tabel
Kerncijfertabel

	1950	1971 ¹⁾	1990	2000	2005	2009	2025	2050
<i>x mln</i>								
Bevolking, 1 januari								
<i>geslacht</i>								
totaal	10,0	13,1	14,9	15,9	16,3	16,5	17,2	17,3
mannen	5,0	6,5	7,4	7,8	8,1	8,2	8,5	8,5
vrouwen	5,0	6,6	7,5	8,0	8,2	8,3	8,7	8,8
%								
<i>leeftijd</i>								
0 tot 20 jaar	37,3	35,7	25,7	24,4	24,5	23,9	21,4	21,6
20 tot 40 jaar	29,4	28,4	33,0	30,0	27,4	25,7	24,8	23,9
40 tot 65 jaar	25,6	25,7	28,6	32,0	34,1	35,5	32,1	30,0
65 tot 80 jaar	6,7	8,5	9,9	10,4	10,5	11,2	16,2	14,7
80 jaar of ouder	1,0	1,7	2,9	3,2	3,5	3,8	5,5	9,8
%								
<i>demografische druk</i>								
totaal	81,9	84,8	62,5	61,2	62,6	63,5	75,7	85,5
groen	67,9	65,9	41,7	39,4	39,8	39,0	37,7	40,1
grijs	14,0	18,9	20,8	21,9	22,8	24,5	38,0	45,5
<i>x 1 000</i>								
<i>herkomstgroep</i>								
autochtoon	.	12 044	12 806	13 089	13 183	13 198	13 199	12 366
Westers	.	1 063	1 221	1 367	1 424	1 478	1 692	1 998
niet-westers	.	162	866	1 409	1 699	1 809	2 330	2 979
turken	.	31	204	309	359	378	434	467
marokkanen	.	22	163	262	316	342	426	471
surinamers	.	54	233	303	329	339	376	377
antillianen	.	22	77	107	131	135	187	267
overig niet-westers	.	34	189	428	564	616	907	1 397
<i>x 1 000</i>								
Huishoudens, 1 januari								
totaal	2 535	3 990	6 061	6 801	7 091	7 313	8 061	8 229
eenpersoons	245	683	1 813	2 272	2 449	2 619	3 187	3 607
meerpersoons	2 290	3 307	4 249	4 529	4 642	4 693	4 873	4 622
paren	.	.	.	4 098	4 149	4 166	4 299	4 035
samenwonend paar zonder kinderen	.	.	.	495	499	505	.	.
samenwonend paar met kinderen	.	.	.	163	249	315	.	.
gehuwd paar zonder kinderen	.	901	.	1 521	1 564	1 609	.	.
gehuwd paar met kinderen	.	2 085	.	1 920	1 839	1 737	.	.
eenouderhuishouden	.	200	.	384	444	475	518	525
overig huishouden	.	.	.	46	48	52	56	62
Levendgeboren								
totaal	229 718	227 180	197 965	206 619	187 910	184 915	187 917	182 222
%								
<i>leeftijd moeder</i>								
jonger dan 20 jaar	1,6	4,1	1,6	1,2	1,1	1,1	1,0	1,0
20 tot 25 jaar	14,3	29,5	13,1	8,4	8,9	8,9	9,8	9,8
25 tot 30 jaar	31,0	38,1	38,5	27,8	26,0	27,8	28,3	28,4
30 tot 35 jaar	26,4	18,2	34,8	42,2	39,3	37,2	38,3	37,9
35 tot 40 jaar	18,3	7,5	10,3	17,8	21,3	20,9	18,5	18,4
40 tot 45 jaar	7,7	2,4	1,4	2,5	3,4	3,9	3,9	4,2
45 jaar of ouder	0,8	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2

¹⁾ Gegevens herkomst: 1972.

Demografie van (niet-westerse) allochtonen in Nederland

Han Nicolaas, Elma Wobma en Jeroen Ooijevaar

Op 1 januari 2010 telde Nederland 16,6 miljoen inwoners. Een op de vijf inwoners behoort tot de allochtone bevolking. Dit artikel biedt een overzicht van de huidige omvang en samenstelling van de allochtone bevolking in Nederland waarbij de nadruk ligt op de niet-westerse groepen. Verder komen de ontwikkelingen in de immigratie en emigratie aan bod, met speciale aandacht voor kenmerken van niet-westerse emigranten. Daarna beschrijft dit artikel de kenmerken van allochtone huishoudens, met daarbij aandacht voor relativisering en moederschap. Ten slotte komt de spreiding van de niet-westerse allochtonen in Nederland aan de orde.

1. Bevolkingssamenstelling

Op 1 januari 2010 telde Nederland 16,6 miljoen inwoners. Een op de vijf inwoners behoort tot de allochtone bevolking. De helft van hen is in Nederland geboren en behoort daarmee tot de tweede generatie. Het aandeel niet-westerse allochtonen in de bevolking is de afgelopen tien jaar toegenomen van 9 naar 11 procent. Het aandeel westerse allochtonen is 9 procent gebleven. Turken vormen de groot-

ste allochtone herkomstgroep in Nederland, gevolgd door Indonesiërs en Duitsers.

De helft van de anderhalf miljoen westerse allochtonen die begin 2010 in Nederland woonden, is van Indonesische of Duitse herkomst. Zij zijn vaak al lang in Nederland en hun gemiddelde leeftijd is relatief hoog, met 46,6 jaar voor Indonesiërs en 50,5 jaar voor Duitsers. Een ander deel van de westerse allochtonen is veel korter in Nederland, is veelal van de eerste generatie en relatief jong. Hiervan is een toenemend aandeel afkomstig uit Oost-Europa. Dit heeft te maken met de uitbreiding van de Europese Unie met Polen in 2004 en met Roemenië en Bulgarije in 2007. Allochtonen uit deze landen maken nu samen 7 procent uit van het aantal westerse allochtonen. Tien jaar geleden was dat nog 3 procent. Het aantal Polen is met 77 duizend veruit de grootste groep van Oost-Europese herkomst (staat 1).

Twee derde van de 1,9 miljoen niet-westerse allochtonen behoort tot een van de vier 'klassieke' herkomstgroepen, die zich voornamelijk sinds de jaren zestig in Nederland gevestigd hebben. De grootste groep is van Turkse herkomst, met 384 duizend personen. Daarna volgen Marokko met 349 duizend en Suriname met 342 duizend. Een kleiner aantal van 138 duizend is afkomstig van de Nederlandse Antillen of Aruba. Bijna de helft van de Turken en iets meer dan de helft van de Marokkanen in Nederland is van de tweede generatie. Omdat deze in Nederland geboren generatie nog jong is, is de gemiddelde leeftijd van de twee herkomstgroepen met 29 jaar (Turken) en 27 jaar (Marokkanen) relatief laag. Ook de Surinamers en Antillianen in Nederland zijn relatief jong. Ruim vier op de tien van hen is in Nederland geboren. Niet-westerse allochtonen met een Afghaanse, Irakese, Iraanse of Somalische

¹⁾ Dit artikel is eerder verschenen als hoofdstuk in: Vliet, R. van der, J. Ooijevaar en A. Boerdam, 2010, Jaarrapport Integratie 2010. CBS, Den Haag (zie www.cbs.nl, dossier allochtonen).

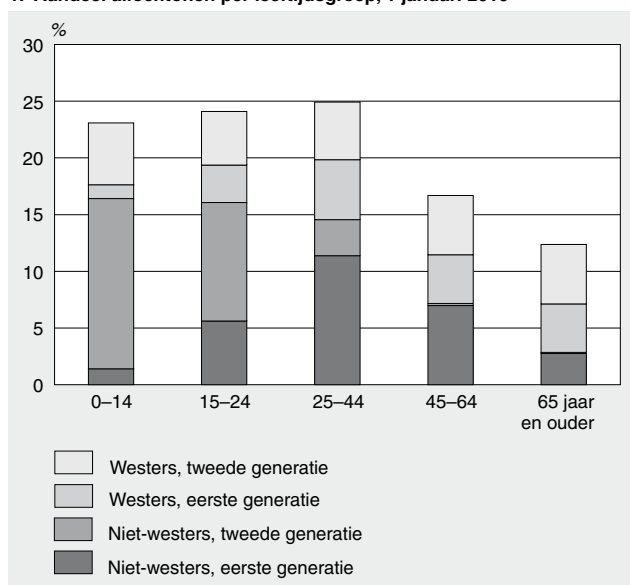
Staat 1
Bevolking en bevolkingsgroei, 1 januari 2010

	Aantal personen		Bevolkingsgroei sinds 1 januari 2000		Aandeel tweede generatie	Gemiddelde leeftijd
	abs.	Per 1 000 van het totaal	abs.	%		
	x 1 000	%	x 1 000	%	%	jaren
Autochtonen	13 215	797,3	127	1		40,9
Westerse allochtonen w.v.	1 501	90,6	135	10	57,1	41,5
Polen	77	4,7	48	164	25,5	31,4
Roemenen	14	0,9	9	162	23,8	29,3
Bulgaren	15	0,9	13	593	11,3	28,7
overig westers	1 395	84,2	65	5	59,7	42,4
Niet-westerse allochtonen w.v.	1 858	112,1	450	32	43,2	29,3
Turken	384	23,2	75	24	48,9	29,1
Marokkanen	349	21,1	87	33	52,1	27,1
Surinamers	342	20,7	40	13	45,9	33,7
Antillianen/Arubanen	138	8,4	31	29	41,4	29,4
Afghanen	32	1,9	9	38	20,4	27,1
Irakezen	52	3,1	19	56	21,5	28,4
Iraniers	39	2,3	17	80	19,7	33,0
Somaliërs	27	1,6	-2	-6	26,7	23,7
overig niet-westers	495	29,9	174	54	37,7	27,7
Totaal	16 575	1 000,0	711	4	10,0	39,6

herkomst zijn veel korter in Nederland en voor het grootste deel geboren in het land van herkomst. Hun gemiddelde leeftijd varieert van bijna 24 jaar voor Somaliërs tot 33 jaar voor Iraniërs.

Van de autochtone Nederlanders is 66 procent tussen de 15 en 64 jaar oud, 17 procent is jonger dan 15 en een zelfde aandeel is ouder dan 65. Het grootste deel van de westerse allochtonen heeft een vergelijkbare leeftijdsopbouw. Bij de Oost-Europeanen, die vooral voor werk naar Nederland zijn gekomen, is de leeftijdsverdeling heel anders. Zo zijn acht op de tien tussen de 15 en 64 jaar en zijn er nauwelijks 65-plussers. Ook bij de niet-westerse allochtonen is het aandeel 65-plussers nog klein. Van de Surinamers is 6 procent 65 jaar of ouder en van de Marokkanen 5 procent. In de meeste niet-westerse herkomstsgroepen is een kwart tot een derde van de bevolking jonger dan 15 jaar. Dit is dan voornamelijk de tweede generatie.

1. Aandeel allochtonen per leeftijdsgroep, 1 januari 2010

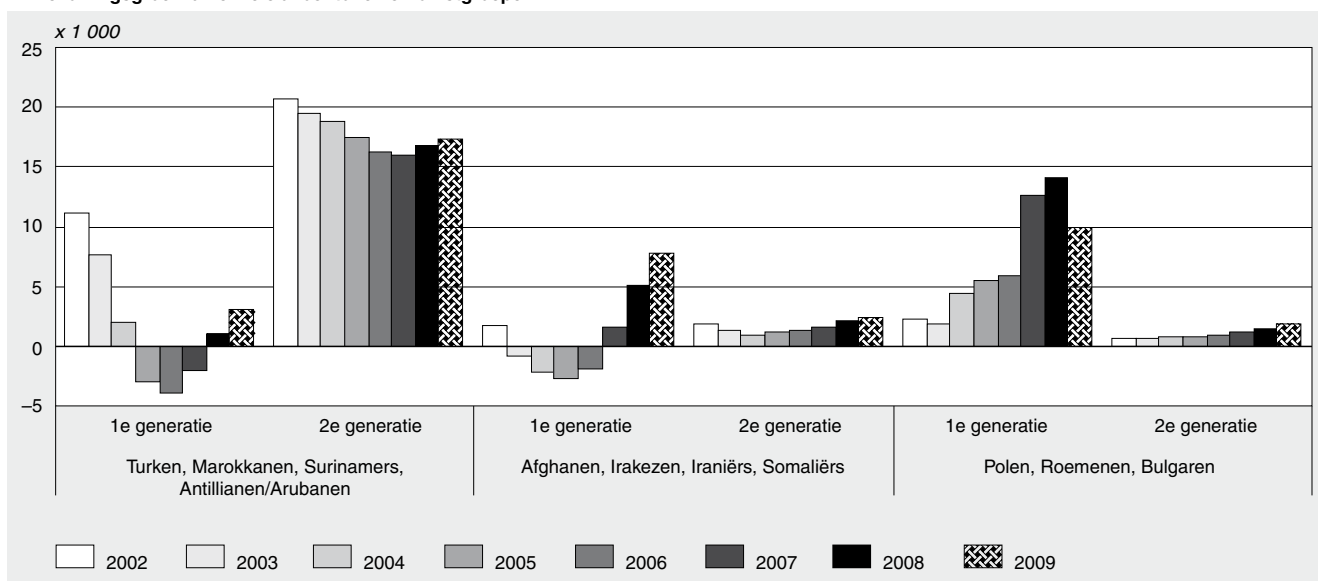
Van de 25- tot 45-jarigen is 14 procent van niet-westerse herkomst en 10 procent van westerse herkomst. In de jongere leeftijdsgroepen is 16 procent van niet-westerse herkomst en zijn westerse allochtonen veel minder vaak vertegenwoordigd. In totaal is bijna een kwart van de bevolking tot 45 jaar van allochtone herkomst, en dus vooral van niet-westerse herkomst (*grafiek 1*). Van alle 65-plussers in Nederland daarentegen is 12 procent allochtoon, vooral van westerse herkomst. De grootste groepen westerse allochtonen zijn al langere tijd in Nederland.

In 2009 nam de tweede generatie van de vier klassieke herkomstsgroepen (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen) met 17 duizend personen toe. Dat is ongeveer evenveel als in de jaren ervoor. De toename van de tweede generatie is wel veel groter dan die van de eerste generatie van de vier klassieke herkomstsgroepen. Deze eerste generatie, die enkele jaren geleden licht in omvang daalde, groeide in 2009 met 3 duizend (*grafiek 2*).

Het aantal allochtonen uit Irak, Iran, Afghanistan en Somalië is in 2009 met ruim 10 duizend personen toegenomen. Voor het grootste deel was dat immigratie van eerstegeneratieallochtonen. Dat geldt ook voor de Oost-Europeanen, waar de eerste generatie met 10 duizend groeide. Dit is overigens wel minder dan in 2008, toen er 14 duizend Polen, Roemenen en Bulgaren bijkwamen.

Op 1 januari 2010 behoorden bijna 70 duizend personen tot de zogenoemde niet-westerse derde generatie. Dit zijn kinderen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren en ten minste één grootouder in een niet-westers land. Deze groep wordt formeel tot de autochtonen gerekend, maar ook wel aangeduid als de derde generatie. Hun ouders zijn beiden tweedegeneratieallochtoon, of één ouder is autochtoon en de ander is allochtoon van de tweede generatie. Iets meer dan 40 procent van hen is van Surinaamse herkomst. Tussen 2000 en 2010 is de derde generatie in totaal met 45 duizend personen toegenomen (*staat 2*). Het gaat hier dus nog steeds om een zeer kleine bevolkingsgroep, die bovendien erg jong is: acht op de tien zijn jonger dan 15 jaar.

2. Bevolkingsgroei van enkele allochtone herkomstsgroepen

Staat 2
Niet-westerse derde generatie (ondergrens)

1 januari	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen/Arubanen	Overig niet-westers	Totaal
	x 1 000					
2000	1,3	0,7	11,1	4,5	6,9	24,5
2001	1,7	0,9	12,4	5,1	7,3	27,3
2002	2,0	1,1	13,8	5,7	7,8	30,4
2003	2,5	1,4	15,2	6,3	8,2	33,6
2004	3,0	1,7	16,8	7,0	8,8	37,2
2005	3,5	2,1	18,4	7,7	9,3	41,1
2006	4,2	2,6	20,1	8,5	10,0	45,4
2007	5,0	3,1	22,2	9,3	10,6	50,3
2008	5,9	3,9	24,3	10,2	11,4	55,7
2009	7,0	4,7	26,8	11,2	12,3	62,0
2010	8,3	5,8	29,5	12,2	13,3	69,1

Er waren op 1 januari 2010 bijna 1,2 miljoen mensen in Nederland die naast de Nederlandse nationaliteit nog een andere nationaliteit bezitten. Dat zijn er bijna drie keer zoveel als op 1 januari 1995. Bijna de helft van hen heeft de Turkse of Marokkaanse nationaliteit (*grafiek 3*). Van de tweede generatie Turken en Marokkanen heeft bijna 80 procent twee nationaliteiten, onder de eerste generatie is dat 60 procent. Weinig Turken en Marokkanen hebben uitsluitend de Nederlandse nationaliteit. De sterke stijging van het aantal personen met meerdere nationaliteiten is veroorzaakt door een groot aantal naturalisaties, vooral in de tweede helft van de jaren negentig. Tussen 1 januari 1992 en 1 oktober 1997 konden niet-Nederlanders hun oorspronkelijke nationaliteit bij naturalisatie behouden. De meeste mensen hebben deze mogelijkheid benut. Hoewel personen sindsdien slechts één nationaliteit mogen hebben, zijn er zoveel uitzonderingen op deze regel (zie kader *Naturalisatie*) dat het aantal meervoudige nationaliteiten ook na 1997 is toegenomen, vooral door toekenning van twee nationaliteiten bij geboorte (Nicolaas, 2009).

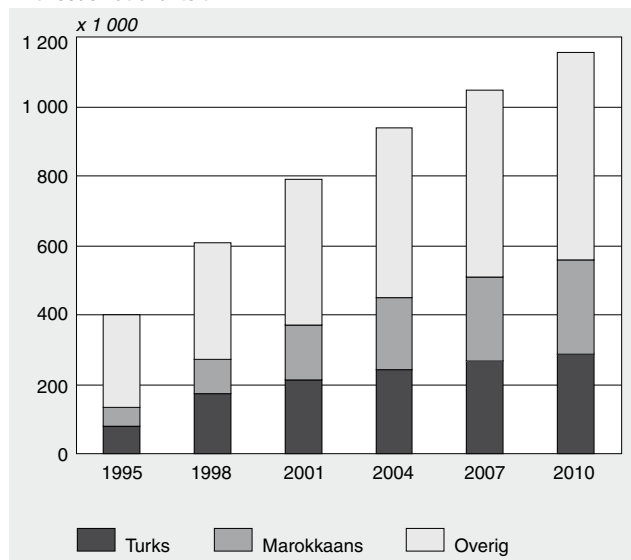
Naturalisatie

Sinds 1 oktober 1997 geldt de regel dat bij naturalisatie afstand wordt gedaan van de oorspronkelijke nationaliteit. In een aantal gevallen is echter een uitzondering mogelijk. De volledige lijst van uitzonderingen is gepubliceerd in de Staatscourant van 10 juli 1997.

Enkele voorbeelden hiervan zijn:

- de verzoeker bezit de nationaliteit van een staat waarvan wetgeving of rechtspraak niet toestaat dat afstand wordt gedaan van de nationaliteit (voorbeelden zijn Algerije, Argentinië, Marokko, Syrië en Tunesië);
- de verzoeker is in het Koninkrijk der Nederlanden geboren en verblijft ten tijde van het verzoek om naturalisatie in Nederland, de Nederlandse Antillen of Aruba;
- de verzoeker is minderjarig;
- de verzoeker is gehuwd met, of de geregistreerde partner van, een Nederlander;
- de verzoeker is een door Nederland, de Nederlandse Antillen of Aruba erkende vluchteling.

3. Aantal Nederlanders met meervoudige nationaliteit naar tweede nationaliteit

2. Ontwikkelingen in immigratie en emigratie

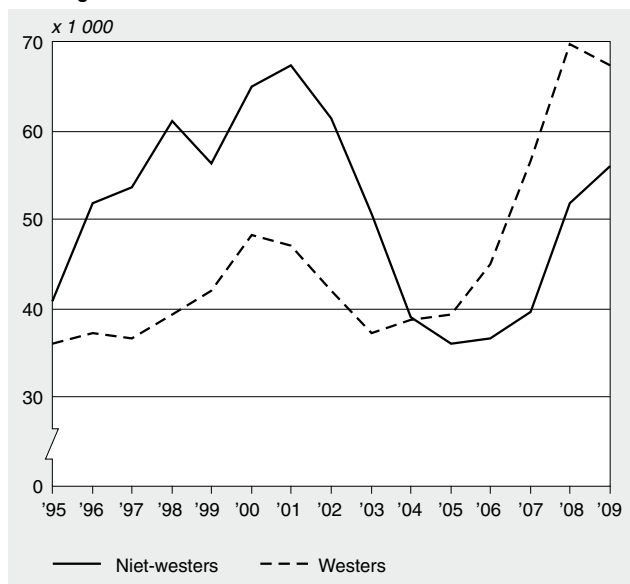
De migratiestromen kennen forse schommelingen die vaak samenhangen met de economische situatie in Nederland. De dalende werkloosheid in de jaren 2005 tot en met 2007 zorgde voor een grotere vraag naar buitenlandse arbeidskrachten, waardoor de immigratie uit de EU-lidstaten en uit Azië toenam. Het totale aantal immigranten liep op van 94 duizend in 2004 tot 144 duizend in 2008. Ondanks de economische crisis die eind 2008 inzette, nam het aantal immigranten in 2009 verder toe tot 146 duizend. Dit was echter vooral het gevolg van een toenemende instroom van asielmigranten. Het effect van de economische omslag was wel zichtbaar in de immigratiestromen vanuit landen waar hoofdzakelijk arbeidsmigranten vandaan komen. Zo daalde het aantal immigranten uit de EU van 54 duizend in 2008 naar 52 duizend in 2009. De immigratie uit Polen daalde voor het eerst sinds 2000. In 2009 kwamen 13 duizend Polen naar Nederland, bijna duizend minder dan in 2008. De Polen vormden daarmee nog wel steeds de grootste groep immigranten die in 2009 naar Nederland kwam.

Ook uit India, de Verenigde Staten en Japan kwamen in 2009 minder immigranten.

Tegenover een stijgende immigratie stond een dalende emigratie. Deze daling is begonnen in 2007 en heeft zich verder doorgezet. Het aantal emigranten daalde van 132 duizend in 2006 naar 111 duizend in 2009. Door deze ontwikkelingen heeft Nederland sinds 2008 weer een vestigingsoverschot: er komen meer mensen naar Nederland dan er vanuit Nederland naar het buitenland vertrekken.

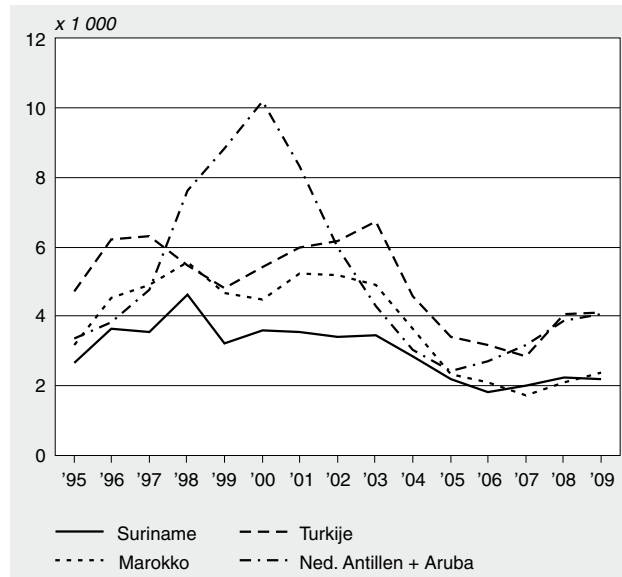
De immigratie in 2009 was samengesteld uit 67 duizend westerse en 56 duizend niet-westerse migranten. Daarnaast keerden 23 duizend autochtonen na een verblijf in het buitenland terug naar Nederland. Een van de belangrijkste ontwikkelingen in de migratiestromen van de laatste jaren is de sterke stijging van het aantal westerse immigranten (*grafiek 4*). Door de uitbreiding van de EU in mei 2004 en door de gunstige economische omstandigheden tussen 2005 en 2008 steeg het aantal westerse immigranten van 38 duizend in 2004 tot 70 duizend in 2008. Aan deze stijging kwam in 2009 een einde. In dat jaar vestigden 67 duizend westerse immigranten zich in Nederland.

4. Immigratie van allochtonen

In de ontwikkeling van de migratiestromen spelen verder de sterke schommelingen in de niet-westerse immigratie een grote rol. Mede door de gunstige economische situatie in Nederland in de periode 2000 tot en met 2002 was Nederland aantrekkelijk voor migranten uit de vier klassieke herkomstlanden. Er kwamen in deze periode vooral meer migranten uit de Nederlandse Antillen en Aruba naar Nederland (*grafiek 5*). Ook het aantal asielmigranten uit onder meer Afghanistan en Irak was in deze periode relatief groot. Na de invoering van de nieuwe Vreemdelingenwet in april 2001 nam het aantal asielmigranten sterk af. De immigratie uit Turkije en Marokko begon na 2004 fors te dalen, vermoedelijk als gevolg van verscherpte regelgeving op het gebied van gezinsvorming.

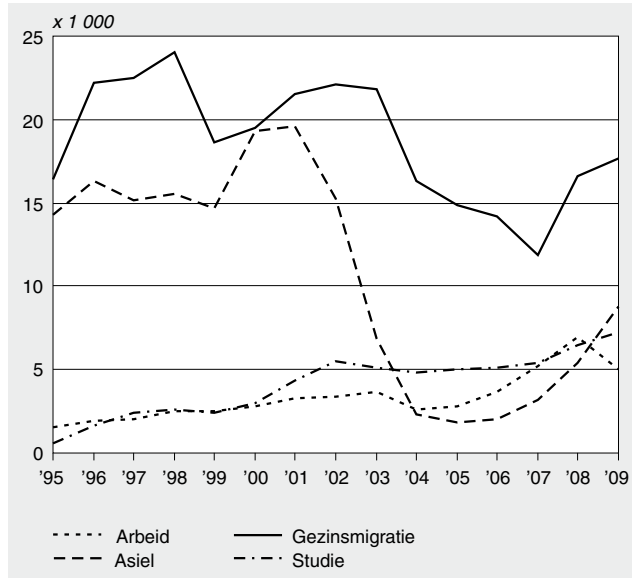
5. Immigratie van de vier klassieke herkomstgroepen naar geboorteland

De aantrekkende economie in de periode na 2005 zorgde opnieuw voor een stijgende immigratie van niet-westerse migranten. Hiervan werd een deel veroorzaakt door hoge aantallen asielzoekers uit met name Irak en Somalië. Dit hield verband met het categoriale beschermingsbeleid voor asielzoekers uit Centraal-Irak en uit Centraal- en Zuid-Somalië, waardoor asielzoekers uit deze gebieden automatisch een tijdelijke verblijfsvergunning kregen. In november 2008 is dit beleid voor Irakezen afgeschaft en in mei 2009 voor Somaliërs. Mede hierdoor is het aantal Irakese asielzoekers in 2009 sterk gedaald. De immigratie uit Irak bleef in 2009 met 4 duizend personen echter op een vergelijkbaar niveau als in 2008, aangezien een aanzienlijk deel van de Irakese asielzoekers uit 2008 pas in 2009 als inwoner van Nederland is ingeschreven. Het aantal asielzoekers uit Somalië begon pas in het laatste kwartaal van 2009 te dalen. De immigratie uit dit land nam daardoor ook nog in 2009 toe en kwam uit op ruim 5 duizend, een verdubbeling ten opzichte van 2008.

De motieven van niet-westerse migranten om naar Nederland te komen, variëren sterk in de tijd. Uit cijfers van de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) blijkt dat gezinsmigranten (voor gezinsvorming of gezinshereniging) en asielmigranten in de tweede helft van de jaren negentig het migratiebeeld domineerden. Als gevolg van de nieuwe Vreemdelingenwet die 1 april 2001 van kracht werd, is het aantal asielmigranten in de eerste helft van het huidige decennium scherp gedaald. Ook de gezinsmigratie nam af, maar was in 2009 met bijna 18 duizend personen (ruim 40 procent van de totale niet-westerse immigratie) nog steeds het belangrijkste motief van niet-westerse migranten om naar Nederland te komen (*grafiek 6*). Het aantal asielmigranten is de laatste jaren weer licht toegenomen, terwijl ook steeds meer niet-westerse migranten naar Nederland komen om te werken of te studeren. In 2009 kwamen 7,2 duizend studenten en 5,0 duizend arbeidsmigranten naar Nederland, samen goed voor 30 procent van de totale niet-westerse immigratie in dat jaar. Tien jaar geleden maakten arbeidsmigranten en studenten met elk 2,5 duizend ongeveer 12 procent uit van het aantal niet-westerse immigranten.

6. Immigratie van niet-westerse allochtonen naar migratiemotief

Hoewel de totale immigratie van Turken en Marokkanen vanwege de verscherpte regelgeving rond gezinsvormende migratie sinds 2004 flink is gedaald, blijft gezinsmigratie voor deze twee groepen relatief de belangrijkste reden, en mogelijkheid, om naar Nederland te komen. De verhouding tussen gezinsvormers en gezinsherenigers binnen de migratie is echter wel veranderd.

Tot en met 2004 was gezinsvorming de belangrijkste reden voor Turken en Marokkanen om naar Nederland te komen. Daarna daalde het aandeel van gezinsvorming in de totale immigratie van Turken en Marokkanen. Reden hiervoor was de aanscherping van regels voor huwelijksmigratie in november 2004 voor immigranten vanuit landen buiten de

EU, de EER en Zwitserland (verhoging van de minimumleeftijd van degene die met een partner uit het buitenland wil trouwen van 18 naar 21 jaar en verhoging van de inkomens-eis voor degene die met een partner uit het buitenland wil trouwen van 100 naar 120 procent van het minimumloon). Uit onderzoek naar het effect van deze beleidsmaatregelen bleek het aantal inwilligingen op aanvragen van gezinsvormers met 37 procent te zijn gedaald (WODC en INDIAC, 2009). Tegelijkertijd steeg na 2005 het aandeel gezinsherenigers vooral onder Marokkanen, zodat er wellicht sprake is van een substitutie-effect: het totale aandeel gezinsmigratie in de immigratie van Marokkanen bleef namelijk na 2004 vrijwel gelijk. Arbeid en studie zijn voor Turken na 2004 een steeds belangrijker motief geworden om naar Nederland te komen. Dit geldt in veel mindere mate voor Marokkanen.

De laatste jaren kruipen de aandelen gezinshereniging en gezinsvorming onder Turken en Marokkanen weer naar elkaar toe. Gezinshereniging is echter sinds 2005 nog steeds het belangrijkste migratiemotief voor deze twee migrantengroepen (*staat 3*).

Bij de vluchtelingengroepen uit Afghanistan, Irak, Iran en Somalië trad tussen 2005 en 2009 over het algemeen een verschuiving van gezinsmigratie naar asielmigratie op. Het hoge aandeel gezinshereniging in de totale immigratie van deze groepen in 2005 heeft te maken met het grote aantal asielsezoekers die in eerdere jaren naar Nederland kwamen. De toename van het aandeel asielmigratie na 2005 houdt voor een deel verband met het eerder genoemde categorie beschermingsbeleid dat in deze periode voor delen van Irak en Somalië gold.

Andere motieven dan gezinsmigratie of asielmigratie spelen bij deze landen, met uitzondering van Iran, geen rol. Uit Iran kwamen in 2009 nog drie op de tien migranten voor arbeid of studie naar Nederland.

Staat 3
Immigratie van niet-westerse allochtonen naar migratiemotief

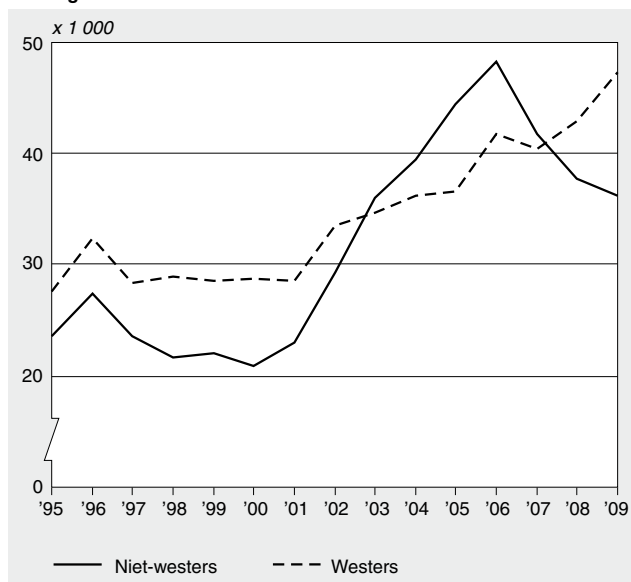
		Arbeid	Asiel	Gezins-hereniging	Gezinsvorming	Studie	Overige motieven	Totaal	
		%							abs. (x 1 000)
Totaal niet-westers	2005	10	7	31	23	18	11	27,7	
	2009	12	21	27	15	17	9	42,2	
Turkije	2005	8	2	37	36	10	6	3,1	
	2009	13	3	35	32	13	4	3,6	
Marokko	2005	3	1	47	41	4	5	2,1	
	2009	4	3	48	37	3	5	1,9	
Suriname	2005	1	1	42	37	7	12	1,3	
	2009	2	2	38	28	7	24	1,2	
Iran	2005	7	27	33	15	12	6	0,5	
	2009	9	34	23	9	21	5	1,1	
Irak	2005	1	35	43	13	4	3	0,9	
	2009	0	66	25	8	0	1	3,4	
Afghanistan	2005	0	12	62	25	0	1	0,7	
	2009	0	54	27	15	1	1	0,9	
Somalië	2005	0	54	38	5	1	3	0,4	
	2009	0	65	28	6	0	0	4,8	
Overig niet-westers	2005	13	5	25	19	24	14	18,6	
	2009	17	9	24	13	25	12	25,4	

Bron: IND, bewerking CBS.

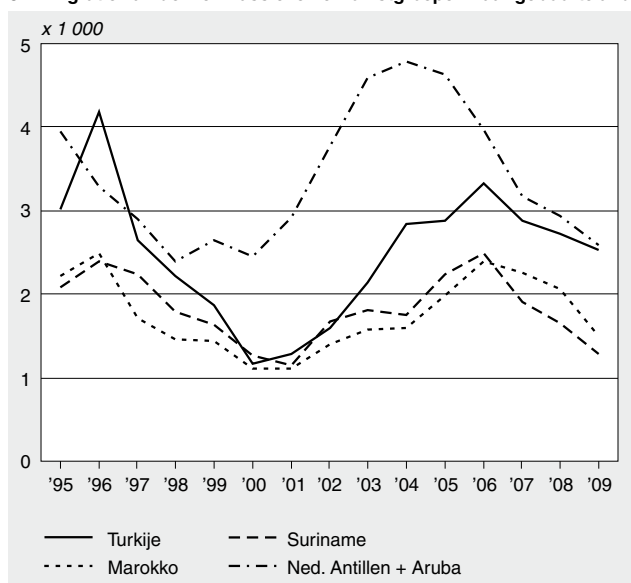
De immigratie uit de overige niet-westerse landen (overige landen uit Azië, Afrika en Latijns-Amerika) bestaat voor bijna 40 procent uit gezinsmigratie. Nog eens een kwart komt voor studie naar Nederland, terwijl 17 procent naar Nederland komt om te werken. Onder deze studie- en arbeidsmigranten bevinden zich relatief veel mensen uit China en India.

In 2006 bereikte de emigratie van niet-westerse allochtonen een piek met bijna 50 duizend personen. Sindsdien is het vertrek uit Nederland van deze groep met een kwart gedaald tot 36 duizend emigranten in 2009. De emigratie van westerse allochtonen nam de laatste jaren juist toe, van 37 duizend in 2005 naar 47 duizend in 2009 (grafiek 7). Dit kan een gevolg zijn van de grote aantallen westerse immigranten uit met name de EU, die tot en met 2008 voor korte tijd naar Nederland kwamen om hier te werken of te studeren. Daarnaast vertrokken er 28 duizend autochtonen in 2009, bijna 9 duizend minder dan in 2008.

7. Emigratie van allochtonen

8. Emigratie van de vier klassieke herkomstgroepen naar geboorteland

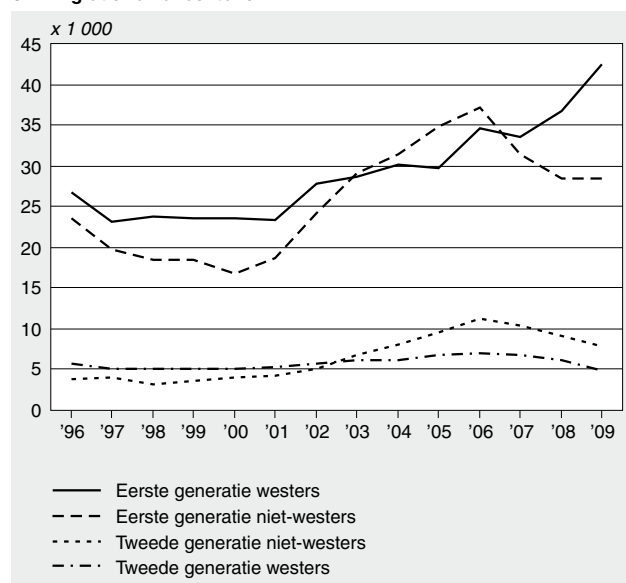

Een aanzienlijk deel van de dalende emigratie onder niet-westerse allochtonen komt voor rekening van de vier traditionele herkomstlanden. De emigratie is bovendien bij elk van deze vier groepen afzonderlijk sinds 2007 afgenomen. Er zijn vooral veel minder Antillianen vertrokken (grafiek 8). In 2009 verlieten 2,5 duizend Antillianen ons land, bijna de helft van het aantal in 2004.

De emigratie van tweedegeneratieallochtonen (westers en niet-westers) neemt al een aantal jaren af. Deze daling begon in 2007 en heeft zich in 2009 verder doorgezet. In 2009 vertrokken ruim 18 duizend tweedegeneratieallochtonen, 30 procent minder dan in 2006 (grafiek 9). De motieven van deze vertrekkers zijn niet bekend. Bij de niet-westerse tweede generatie kan het voor een deel gaan om jongeren die naar het land van herkomst gaan om daar te studeren of te trouwen. Paragraaf 3 gaat verder in op de kenmerken van niet-westerse emigranten van zowel de eerste als de tweede generatie en hun kans om te vertrekken.

De emigratie van eerste generatie westerse allochtonen vertoont juist een opgaande trend. In 2009 vertrokken er ruim 42 duizend eerste generatie allochtonen van westerse origine, 9 duizend meer dan in 2007.

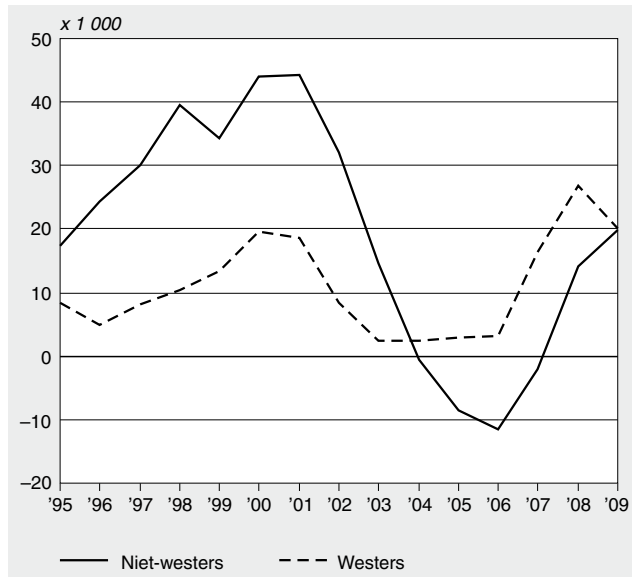
9. Emigratie van allochtonen

Het saldo van de migratie (immigratie minus emigratie) van niet-westerse allochtonen schommelt flink. In 2000 en 2001 vertoonde dit saldo een piek van jaarlijks 44 duizend personen. De forse daling van de immigratie en de stijging van de emigratie in de jaren 2002 tot en met 2006 zorgde voor een forse omslag in het saldo: dit daalde naar -11 duizend in 2006 (grafiek 10). Sinds 2008 is het saldo migratie van niet-westerse allochtonen weer positief en in 2009 bedroeg het bijna 20 duizend.

Het aantal asiëlverzoeken in Nederland vertoont sinds 2008 een stijgende lijn. In 2009 werden 16,2 duizend asiëlverzoeken ingediend door personen met een niet-Nederlandse nationaliteit, een stijging van 11 procent ten opzichte van 2008. Het aantal van 2009 ligt echter nog wel beduidend

10. Migratiesaldo van allochtonen

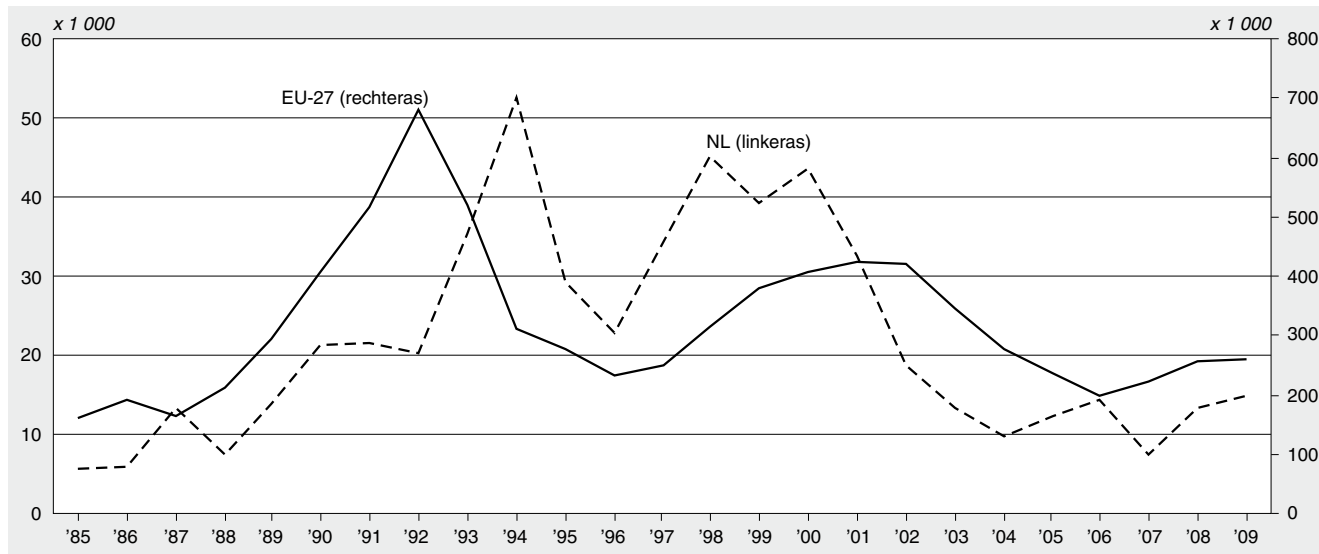
lager dan het aantal asiolverzoeken dat rond de eeuwwisseling werd ingediend (grafiek 11).

Bij de aanvragen in 2009 ging het in 14,9 duizend gevallen om een eerste aanvraag. De overige 1,3 duizend asiolverzoeken waren aanvragen van mensen die al eerder een asiolverzoek hadden ingediend (Sprangers en Nicolaas, 2010). Zij konden een volgend verzoek indienen omdat er bij de beoordeling van hun aanvraag sprake was van nieuwe feiten, of omdat bijvoorbeeld het beleid ten aanzien van veilige herkomstlanden was gewijzigd.

Vooraf het aantal asiolverzoekers in Nederland uit Afghanistan en Somalië is in 2009 gestegen. Het aantal Irakese asiolverzoekers, in 2008 nog de grootste groep asiolverzoekers in Nederland, daalde in 2009 sterk tot het niveau van vóór 2008 (staat 4).

De stijging in Nederland viel naar verhouding hoger uit dan die voor de totale Europese Unie. Uit cijfers van Eurostat blijkt dat in 2009 in de 27 landen van de EU 261 duizend

11. Asielverzoeken in Nederland en de Europese Unie

Bron: UNHCR, Eurostat: de cijfers voor Nederland betreffen alleen eerste aanvragen

Staat 4 Eerste asiolverzoeken in Nederland

Nationaliteit	2007	2008	2009
	x 1 000		
Irak	2,0	5,0	2,0
Somalië	1,9	3,8	5,9
China	0,2	0,6	0,3
Afghanistan	0,1	0,4	1,3
Iran	0,2	0,3	0,5
Eritrea	0,2	0,2	0,5
Georgië	0,1	0,1	0,4
Armenië	0,2	0,2	0,3
Guinee	0,2	0,2	0,2
Sri Lanka	0,1	0,2	0,2
Overige landen	1,9	2,4	3,3
Totaal	7,1	13,4	14,9

Bron: IND.

asiolverzoeken werden ingediend, 1,5 procent meer dan in 2008. Evenals in Nederland lag het aantal asiolverzoeken in 2009 in de EU-landen wel veel lager dan rond de eeuwwisseling.

In 2009 telde Nederland 0,9 verzoeken per duizend inwoners, bijna twee keer zo veel als het EU-gemiddelde van 0,5. In 2004 lag het Nederlandse aandeel met 0,6 vrijwel even hoog als het EU-gemiddelde in dat jaar. In de piekjaren wat betreft het aantal asiolverzoeken in Nederland (1992–1993 en 1998–2000) was het Nederlandse aandeel bijna drie keer zo hoog als het EU-gemiddelde.

3. Kenmerken van niet-westerse emigranten

Na jaren waarin de emigratie onder niet-westerse allochtonen steeg, daalde deze voor het eerst weer vanaf 2007 (grafiek 7). Van de ruim 40 duizend niet-westerse emigranten in 2007 was driekwart van de eerste generatie en een kwart van de tweede generatie. Eerstegeneratieallochtonen zijn niet in Nederland geboren maar in de loop van hun leven naar Nederland gekomen. Omdat de wortels van deze personen in het buitenland liggen, hebben eerstegeneratie-

allochtonen veelal minder binding met de Nederlandse taal en cultuur. Mogelijk speelt dit een rol bij de beslissing om te emigreren. Allochtonen van de tweede generatie zijn in Nederland geboren, maar één of beide ouders zijn afkomstig uit het buitenland. Tweedegeneratieallochtonen zijn zodoende geworteld in de Nederlandse samenleving, maar krijgen van huis uit ook een andere cultuur mee.

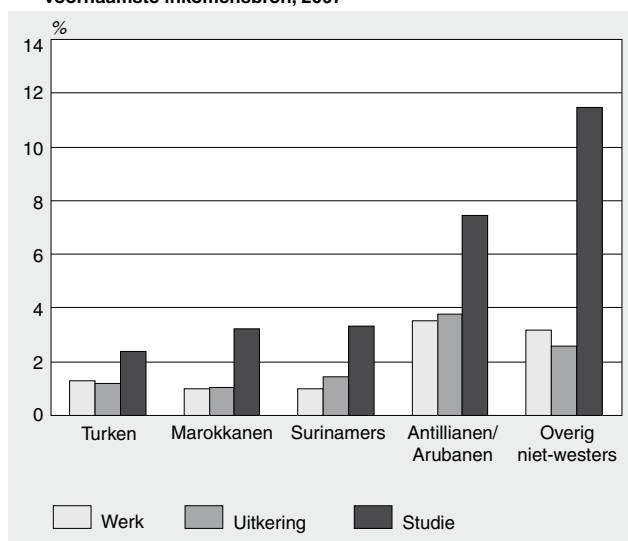
Kans op emigratie

Van alle niet-westerse allochtonen die in 2007 in Nederland waren, zijn de achtergrondkenmerken vastgesteld op de laatste vrijdag van september 2006. Vervolgens is bepaald wie van de niet-westerse allochtonen in 2007 is geëmigreerd. De kansen op emigratie zijn apart berekend voor eerste- en tweedegeneratieallochtonen.

De kansen op emigratie van de klassieke groepen niet-westerse allochtonen zijn bepaald ten opzichte van Marokkanen en worden weergegeven als odds ratio's. In deze odds ratio's is gecorrigeerd voor verschillen in emigratiekansen die toe te schrijven zijn aan leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, voornaamste inkomstenbron, verblijfsduur in Nederland (bij eerstegeneratieallochtonen) en opleidingsniveau (bij tweedegeneratieallochtonen). Een odds ratio van 2 betekent dat de desbetreffende groep een twee keer zo grote kans heeft om te emigreren als de Marokkaanse herkomstgroep, een odds ratio van 0,5 duidt op een gehalveerde kans.

Van de Turken, Marokkanen en Surinamers van de eerste generatie die in 2006 werkten is in 2007 ongeveer 1 procent geëmigreerd. Bij de eerste generatie Antillianen en overig niet-westerse allochtonen zijn deze aandelen groter, met respectievelijk 3,1 en 3,5 procent (grafiek 12). De emigratie van uitkeringsontvangers is per herkomstgroep vergelijkbaar met die van werkenden. Het aandeel emigranten onder studenten ligt wat hoger. Onder overig niet-westerse allochtonen van de eerste generatie vertrok in 2007 zelfs

12. Aandeel eerste generatie niet-westerse emigranten naar voornaamste inkomensbron, 2007

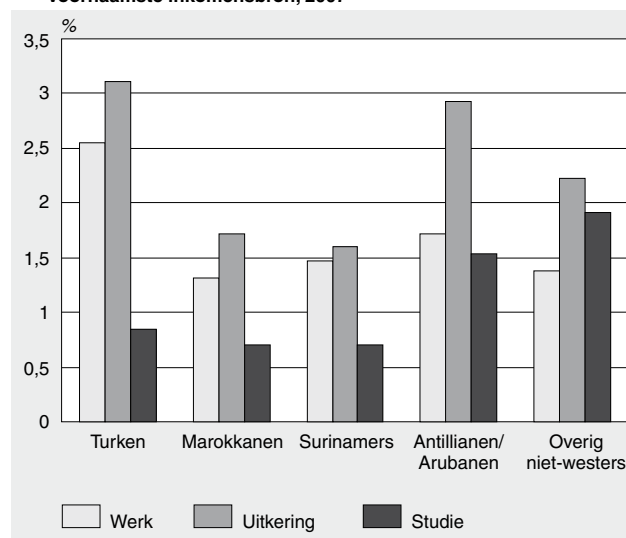

Bron: SSB.

11 procent van degenen die in 2006 studeerden, vermoedelijk na het voltooien van de studie. Ook Antillianen verlaten relatief vaak het land na het volgen van een studie. Bij de andere niet-westerse herkomstgroepen liggen deze percentages lager.

Onder niet-westerse allochtonen van de tweede generatie vertrekken personen met een uitkering vaker dan personen die in het jaar voorafgaand aan emigratie werkten of een studie volgden (grafiek 13). Vooral onder tweede generatie Turken en Antillianen vertrekken relatief veel personen die een uitkering ontvingen (circa 3 procent van de personen met een uitkering). Antillianen vertrekken evenals overig niet-westerse allochtonen ook relatief vaak na het volgen van een studie. Van de werkenden binnen de herkomstgroepen van de tweede generatie zijn het de Turken die het vaakst het land verlaten.

13. Aandeel tweede generatie niet-westerse emigranten naar voornaamste inkomensbron, 2007

Bron: SSB.

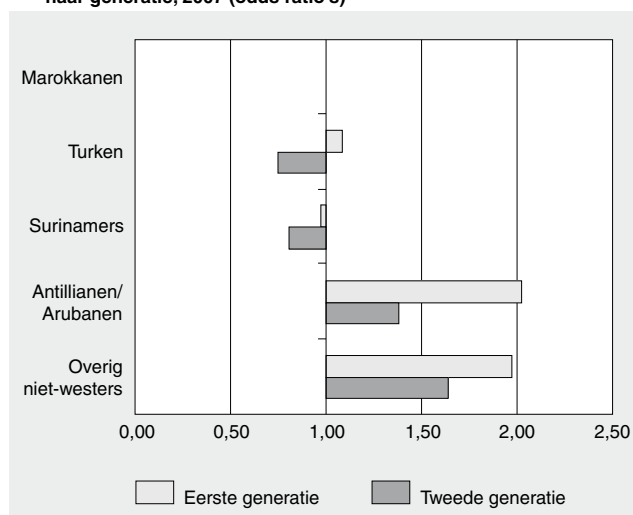
De kans op emigratie lijkt vooral kleiner als er meer binding met Nederland is. Zo verkleint het hebben van werk de kans op emigratie ten opzichte van het hebben van een uitkering, vooral bij de tweede generatie. Ten opzichte van ongehuwden is de kans op emigratie voor gehuwden twee keer zo klein, en voor allochtonen met een geregistreerd partnerschap drie keer (eerste generatie) tot vijf keer (tweede generatie) zo klein. Bovendien geldt voor de eerste generatie niet-westerse allochtonen dat hoe langer zij al in Nederland zijn, hoe kleiner de kans is dat zij emigreren.

Onder de tweede generatie zijn het vooral de laagopgeleiden die Nederland verlaten: ten opzichte van deze groep is de kans op vertrek van middelbaar en hoog opgeleiden bijna twee keer zo klein.

Niet-westerse vrouwen hebben een kleinere kans om te emigreren dan mannen. Bij de eerste generatie is deze kans zelfs maar half zo groot. Verder hebben niet-westerse allochtonen jonger dan 15 jaar en ouder dan 45 jaar een kleinere kans om te emigreren ten opzichte van jongeren van 15 tot 25 jaar. Onder de eerste generatie hebben 25- tot 45-jarigen een iets grotere kans.

Rekening houdend met alle hiervoor genoemde verschillen in achtergrondkenmerken is binnen de eerste generatie de kans op emigratie voor Surinamers gelijk aan die van Marokkanen. Onder Turken is deze maar iets hoger. Bij de tweede generatie is de kans van Surinamers en Turken om te emigreren kleiner dan die van Marokkanen. Antillianen en overig niet-westerse allochtonen hebben bij zowel de eerste als de tweede generatie ten opzichte van Marokkanen de grootste kans om te vertrekken (*grafiek 14*). Bij de eerste generatie is deze kans zelfs twee keer groter.

14. Kansverhouding van niet-westerse allochtonen om te emigreren, naar generatie, 2007 (odds ratio's)¹⁾

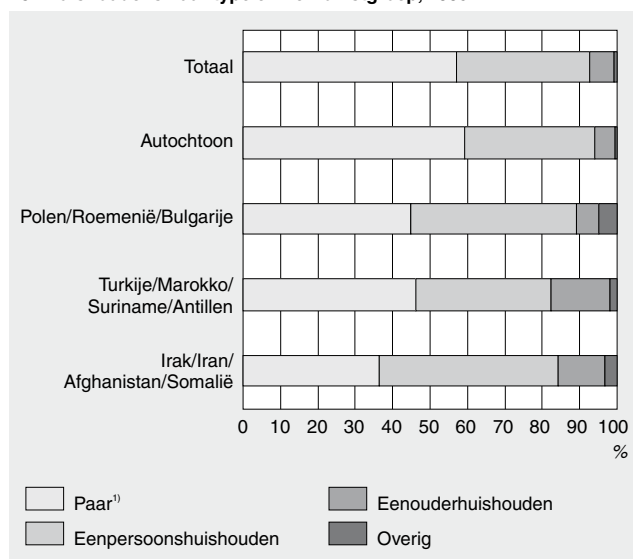
Bron: SSB

¹⁾ gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken, referentie Marokkanen.

4. Huishoudens, partnerkeuze en vruchtbaarheid

Een op de vijf huishoudens in Nederland heeft een allochtone referentiepersoon. In de hier gebruikte indeling is bij een paar de vrouw de referentiepersoon. Woont een autochtone vrouw samen met een allochtone man, dan is bij deze definitie sprake van een huishouden met een autochtone referentiepersoon.

15. Huishoudens naar type en herkomstgroep, 2009

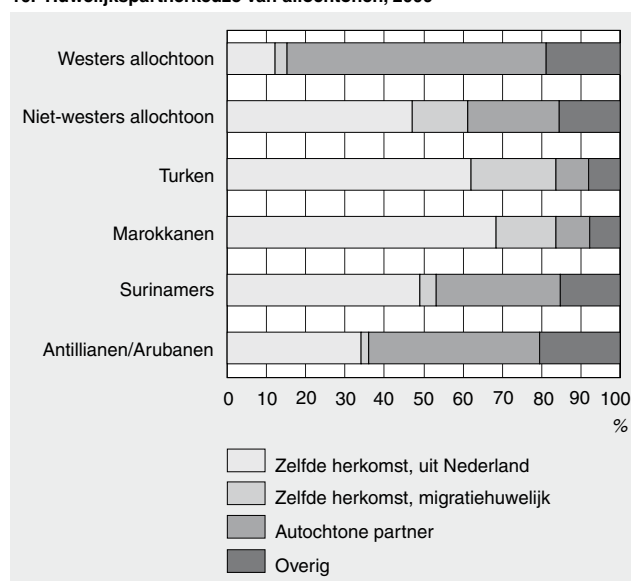
¹⁾ Herkomstgroep van de vrouw

Op 1 januari 2009 telde Nederland 7,3 miljoen huishoudens, waaronder 1,5 miljoen huishoudens die als allochtoon kunnen worden aangemerkt. De laatste jaren is het aantal huishoudens in Nederland sterker gegroeid dan de bevolking doordat er steeds meer alleenstaanden zijn. Ruim een derde van alle huishoudens bestaat nu uit één persoon. Dit aandeel ligt bij allochtone huishoudens wat hoger, vooral bij de groepen die een recentere migratiegeschiedenis kennen (*grafiek 15*). Veel van de arbeidsmigranten of vluchtelingen komen alleen naar Nederland, en in veel gevallen heeft nog geen gezinsvorming of -hereniging plaatsgevonden. Zo is 60 procent van de huishoudens van Somalische of Bulgaarse herkomst een éénpersoonshuishouden. Bij Irakese en Iraanse huishoudens is dat de helft. Ook de Antilliaanse en Surinaamse herkomstgroepen kennen een hoog aandeel éénpersoonshuishoudens.

In de 475 duizend huishoudens van één ouder met een of meer kinderen is de ouder relatief vaak van niet-westers allochtone herkomst (22 procent). Meestal betreft dit ouders met jonge kinderen. Per herkomstgroep verschilt het aandeel eenoudergezinnen sterk. Bij Surinamers, Antillianen en Somaliërs is een op de vijf huishoudens een eenoudergezin. Bij andere niet-westerse herkomstgroepen is dat rond een op de tien. Bij Turken en Marokkanen is sprake van een toename: in 2001 was dit nog een op de twintig. Dat was een vergelijkbaar aandeel eenouderhuishoudens als onder autochtonen, terwijl het nu ongeveer twee keer zo hoog is.

In 2009 zijn in Nederland bijna 30 duizend mensen van allochtone herkomst getrouwd. Ruim 40 procent was westerse allochtoon en een kwart was van Turkse of Marokkaanse herkomst. Terwijl zeven op de tien westerse allochtonen een autochtone partner trouwden, kozen zes op de tien niet-westerse allochtonen een partner uit de eigen herkomstgroep (*grafiek 16*). Vooral onder Marokkanen en Turken is het aandeel huwelijken met een partner van dezelfde herkomst groot. Al jaren trouwt ruim 80 procent van hen met een partner van dezelfde herkomst. Sinds 2004, toen de regels voor migratiehuwelijken werden aangescherpt, gaat

16. Huwelijkspartnerkeuze van allochtonen, 2009

het daarbij minder vaak om een migratiehuwelijk. In 2009 trouwde 20 procent van de Turken (zowel mannen als vrouwen) met een partner uit Turkije. Bij Marokkanen is het aandeel migratiehuwelijken iets lager, met 17 procent voor mannen en 14 procent voor vrouwen.

Het aandeel migratiehuwelijken van Turken en Marokkanen nam het sterkst af onder de tweede generatie. Wel trouwde ook van hen in 2009 nog een ruime meerderheid met een partner uit dezelfde herkomstgroep (grafiek 17). Dit gold zowel voor mannen als vrouwen.

Huwelijken tussen een Turk of Marokkaan en een autochtone partner komen bij zowel de eerste als de tweede generatie relatief weinig voor. De tweede generatie, die minder traditioneel is ingesteld dan de eerste generatie, kiest vaker voor ongehuwd samenwonen. Bij deze samenwoners komen gemengde relaties vaker voor (Van Agtmaal-Wobma, 2009).

In de periode 1996–2009 is het gemiddeld kindertal van vrouwen in Nederland toegenomen van 1,53 naar 1,79. Deze stijging komt doordat autochtone vrouwen gemiddeld

meer kinderen kregen. Het kindertal van allochtone vrouwen, in het bijzonder niet-westerse vrouwen, daalde juist. Het kindertal van Marokkaanse vrouwen is inmiddels gedaald tot onder de drie (in 1985 nog 5,1). Ook Turkse vrouwen van de eerste generatie krijgen gemiddeld steeds minder kinderen. Met gemiddeld iets minder dan twee kinderen benadert het kindertal van Turkse vrouwen dat van autochtone vrouwen. Alleen onder Marokkaanse vrouwen is het kindertal nog beduidend hoger dan onder autochtone vrouwen (staat 5).

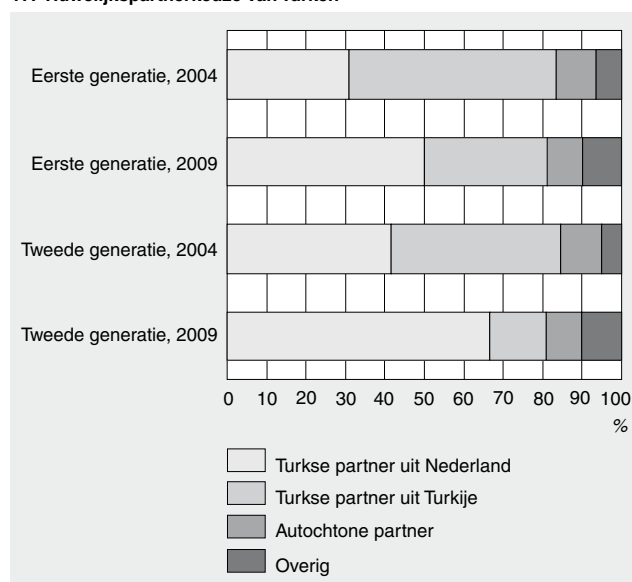
Het kindertal van tweede generatie allochtone vrouwen stijgt sinds 2000 bij alle vier klassieke herkomstgroepen. Met uitzondering van Marokkaanse vrouwen komt het kindertal van tweedegeneratievrouwen in deze groepen in de buurt van dat van autochtone moeders.

Het verschil in kindertal onder de vier kleinere migrantengroepen is aanzienlijk. Vrouwen van Somalische herkomst krijgen met gemiddeld 3,2 kinderen de meeste kinderen. Het gemiddeld kindertal van Iraanse vrouwen is daarentegen beduidend lager dan onder autochtone vrouwen. Dit opvallend lage kindertal van vrouwen van Iraanse herkomst (1,2 in 2009) hangt voor een deel samen met het hoge opleidingsniveau van deze groep. Hoogopgeleide vrouwen krijgen immers gemiddeld minder kinderen dan middelbaar en laagopgeleide vrouwen (Van Agtmaal-Wobma en Van Huis, 2008). Van alle groepen die vrij recent naar Nederland zijn gekomen, zijn personen van Iraanse origine het hoogst opgeleid, hoger zelfs dan autochtonen (Zorlu en Traag, 2005).

Vrouwen in Nederland krijgen op steeds latere leeftijd hun eerste kind. De gemiddelde leeftijd van moeders bij de geboorte van het eerste kind is de laatste decennia sterk gestegen: van 25,6 jaar in 1980 naar 29,4 jaar in 2009. De top lijkt echter bereikt: de gemiddelde leeftijd is sinds 2004 constant op een niveau tussen 29,3 en 29,5 jaar.

De stijging van de gemiddelde leeftijd tussen 1990 en 2001 doet zich zowel voor bij autochtone vrouwen als bij westerse en niet-westerse vrouwen van de eerste generatie. Bij deze drie groepen steeg de gemiddelde leeftijd van de moeder bij de geboorte van het eerste kind in deze periode met bijna twee jaar. Na 2001 is de gemiddelde leeftijd bij

17. Huwelijkspartnerkeuze van Turken

Staat 5
Gemiddeld kindertal (TFR)

Herkomstgroep	Eerste generatie				Tweede generatie		
	1996	2000	2004	2009	2000	2004	2009
Turken	2,53	2,53	2,25	1,89	1,48	1,56	1,69
Marokkanen	3,37	3,50	3,25	2,88	1,65	1,90	2,04
Surinamers	1,51	1,77	1,71	1,77	1,57	1,57	1,72
Antillianen/Arubanen	1,59	1,87	1,75	1,84	1,76	1,72	1,80
Iraniërs	1,24	1,46	1,27	1,22	.	.	.
Irakezen	3,12	3,18	2,84	2,56	.	.	.
Afghanen	1,94	2,35	2,74	2,32	.	.	.
Somaliërs	4,86	4,41	3,19	3,24	.	.	.
Niet-westers	2,31	2,51	2,26	2,06	1,69	1,67	1,76
Westers	1,55	1,58	1,48	1,50	1,52	1,51	1,61
Autochtonen	1,47	1,65	1,69	1,81			
Totaal	1,53	1,72	1,73	1,79			

Staat 6
Gemiddelde leeftijd van de moeder bij geboorte van het eerste kind

Herkomstgroep	Eerste generatie				Tweede generatie		
	1990	1996	2001	2009	1996	2001	2009
Turken	22,4	24,3	23,9	26,7	27,1	27,7	29,6
Marokkanen	24,3	26,1	26,8	27,1	25,1	28,5	29,0
Surinamers	25,7	26,6	26,7	27,1	28,2	28,7	28,3
Antillianen / Arubanen	26,3	26,0	26,1	25,5	30,2	29,6	29,2
Iraniërs	28,2	28,9	29,2	31,4	.	.	.
Irakezen	26,9	26,6	27,1	28,0	.	.	.
Afghanen	21,7	25,9	25,8	27,7	.	.	.
Somaliërs	25,8	26,1	26,2	25,8	.	.	.
Niet-westers	24,6	26,3	26,2	27,7	28,3	28,9	29,3
Westers	27,2	28,5	29,0	30,3	29,5	30,0	30,0
Autochtonen	27,9	29,2	29,7	29,5			
Totaal	27,5	28,9	29,2	29,4			

eerste generatie niet-westerse en westerse moeders verder gestegen met ruim één jaar (*staat 6*).

Niet-westerse vrouwen van de eerste generatie werden in 2009 gemiddeld bijna 1,5 jaar later moeder dan in 1996. Ze krijgen hun eerste kind echter nog steeds gemiddeld bijna twee jaar eerder dan autochtone moeders. Tweede generatie niet-westerse moeders worden gemiddeld later moeder dan de eerste generatie. Ze krijgen hun eerste kind nu vrijwel op dezelfde leeftijd als autochtone moeders. Wat dit betreft lijken de vrouwen van de tweede generatie meer op autochtone vrouwen dan op hun moeders (Garssen en Nicolaas, 2008).

Surinamers en Marokkanen in Nederland woont ongeveer de helft in een van de vier grote steden. Bij Antillianen en Turken is dit aandeel iets lager en woont ongeveer een derde in de grote steden.

Van de Amsterdamse en Rotterdamse kinderen onder de 15 jaar is meer dan de helft van niet-westerse herkomst. In Den Haag is dat bijna de helft, in Utrecht een derde (*grafiek 19*). Ook in andere leeftijdsgroepen zijn niet-westerse allochtonen in de stadsbevolking relatief sterk vertegenwoordigd.

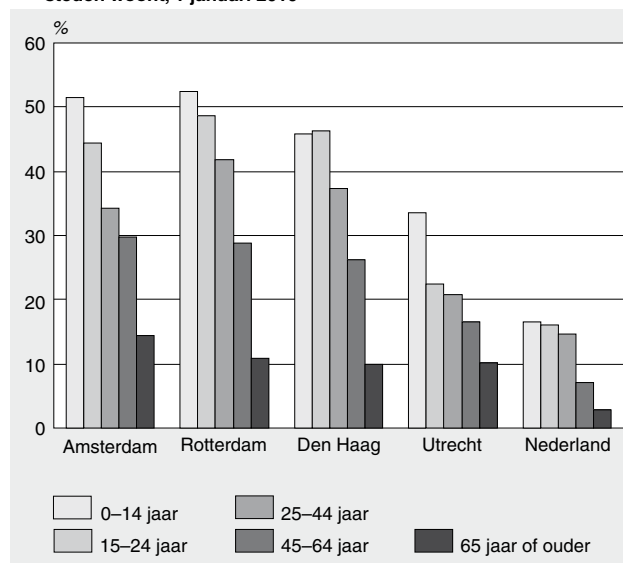
5. Regionale patronen

De niet-westers allochtone bevolking in Nederland is sterk geconcentreerd in de vier grote steden. Vier op de tien personen van niet-westerse herkomst wonen in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag of Utrecht (*grafiek 18*). Er zijn wel verschillen tussen de herkomstgroepen: van alle

18. Aandeel van de bevolking dat in de vier grote steden woont, 1 januari

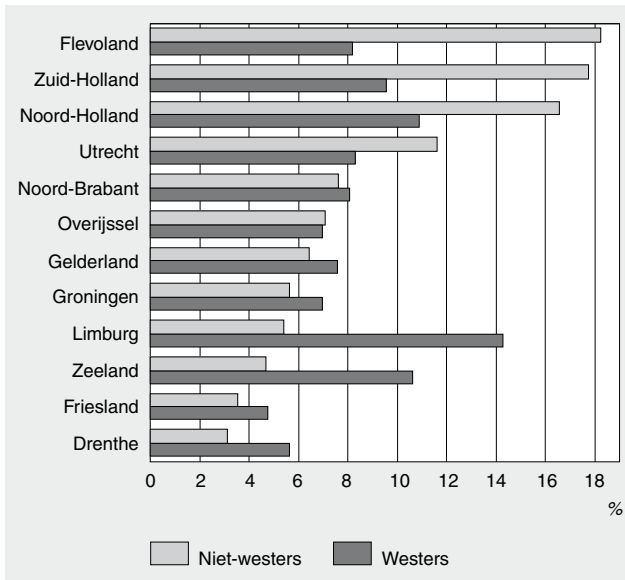

19. Aandeel niet-westerse allochtonen dat in één van de vier grote steden woont, 1 januari 2010

De concentratie van niet-westerse allochtonen in de grote steden is terug te zien in de aandelen per provincie. In Zuid-Holland is 18 procent van de inwoners van niet-westerse herkomst. In Noord-Holland is dit aandeel met 17 procent iets kleiner (*grafiek 20*). Ook in Flevoland (18 procent) wonen relatief veel niet-westerse allochtonen, vooral in Almere. Limburg heeft het hoogste aandeel westerse allochtonen. Dit zijn vooral Duitsers en Belgen die in de grensstreek wonen. In de noordelijke provincies wonen relatief weinig allochtonen.

20. Aandeel allochtonen per provincie, 1 januari 2010

6. Samenvatting

Op 1 januari 2010 was één op de vijf inwoners van Nederland allochtoon. De helft van hen is in Nederland geboren en behoort daarmee tot de tweede generatie. Het aandeel niet-westerse allochtonen in de totale bevolking is de afgelopen tien jaar toegenomen van 9 naar 11 procent. Twee derde van hen behoort tot een van de vier 'klassieke herkomstgroepen', die zich voornamelijk sinds de jaren zestig in Nederland hebben gevestigd. Bijna de helft van de Turken en iets meer dan de helft van de Marokkanen in Nederland is van de tweede generatie. In de Surinaamse en Antilliaanse herkomstgroepen zijn dat er ruim vier op de tien. De klassieke herkomstgroepen groeien vooral door de tweede generatie: in 2009 nam hun aantal met bijna 17 duizend toe, terwijl de eerste generatie nog met enkele duizenden groeide.

Het aandeel westerse allochtonen is met 9 procent vrijwel constant gebleven. Een toenemend aandeel is afkomstig uit Oost-Europa. Allochtonen uit deze landen maken nu samen 7 procent uit van het aantal westerse allochtonen. Het aantal Polen is met 77 duizend veruit de grootste groep van Oost-Europese herkomst.

Ondanks de economische crisis die eind 2008 inzette, was het aantal immigranten in 2009 met 146 duizend nog iets hoger dan in 2008. Dit was vooral het gevolg van een toenemende instroom van asielmigranten uit Afghanistan, Irak en Somalië. De afgelopen jaren nam dan ook het aantal niet-westerse immigranten toe. Door de economische omslag kwamen er wel minder arbeidsmigranten naar ons land. Onder andere hierdoor is aan de jaarlijkse stijging van het aantal westerse immigranten, die door de uitbreiding van de EU en de gunstige economische omstandigheden in 2005 inzette, in 2009 een einde gekomen. Evenals in 2008 was er in 2009 een vestigingsoverschot: er zijn meer mensen naar Nederland gekomen dan er vanuit Nederland naar het buitenland vertrokken.

Hoewel het aandeel gezinsmigranten de afgelopen jaren is gedaald, was het in 2009 voor ruim 40 procent van de niet-westerse immigranten het belangrijkste motief om naar Nederland te komen. Het aantal asielmigranten is de laatste jaren weer licht toegenomen, terwijl ook steeds meer niet-westerse migranten naar Nederland kwamen om te werken of te studeren. In 2009 kwamen 12,2 duizend arbeidsmigranten en studenten naar Nederland. Tien jaar geleden waren dat er nog 5,0 duizend

De emigratie van niet-westerse allochtonen is in 2009 verder gedaald tot 36 duizend. Het saldo van de migratie (immigratie minus emigratie) van niet-westerse allochtonen is in 2009 evenals in 2008 positief en lag op bijna 20 duizend. Een aanzienlijk deel van de dalende emigratie onder niet-westerse allochtonen komt voor rekening van de vier traditionele herkomstlanden. De emigratie van westerse allochtonen is de laatste jaren juist toegenomen.

Bij niet-westerse eerstegeneratieallochtonen is de emigratie vooral hoog onder studenten, en bij tweedegeneratieallochtonen onder personen die als voornaamste inkomstenbron een uitkering hebben. Het lijkt erop dat het hebben van werk, een opleiding en een familieband de kansen op emigratie verkleinen. Het zijn in elk geval niet degenen met de beste kansen die Nederland verlaten.

Op 1 januari 2009 telde Nederland 7,3 miljoen huishoudens, waaronder 1,5 miljoen allochtone huishoudens. Het aandeel eenpersoonshuishoudens ligt bij allochtone huishoudens relatief hoog, vooral in de groepen die een recentere migratiegeschiedenis kennen. In de 475 duizend eenouderhuishoudens is de ouder relatief vaak van niet-westers allochtone herkomst.

In 2009 zijn in Nederland bijna 30 duizend mensen van allochtone herkomst getrouwd. Sinds 2004, toen de regels voor migratiehuwelijken werden aangescherpt, gaat het daarbij minder vaak om een migratiehuwelijk. Het aandeel migratiehuwelijken van Turken en Marokkanen nam het sterkst af onder de tweede generatie. Wel trouwt ook van hen nog een ruime meerderheid met een partner uit dezelfde herkomstgroep

De stijging van het gemiddeld kindertal in Nederland komt geheel voor rekening van autochtone vrouwen. Vooral onder niet-westerse allochtonen van de eerste generatie daalde het kindertal juist. Vrouwen van de tweede generatie krijgen minder kinderen dan hun moeders; hun kindertal is vergelijkbaar met dat van autochtonen. Ook de gemiddelde leeftijd waarop niet-westers allochtone vrouwen van de tweede generatie kinderen krijgen, komt steeds meer in de buurt van autochtone vrouwen.

De niet-westers allochtone bevolking in Nederland is sterk geconcentreerd in de vier grote steden. Vier op de tien personen van niet-westerse herkomst woont in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag of Utrecht. Van de Amsterdamse en Rotterdamse kinderen onder de 15 jaar is meer dan de helft van niet-westerse herkomst. In Den Haag is dat bijna de helft en in Utrecht een derde.

Literatuur

Agtmaal-Wobma, E. van, 2009, Einde aan daling migratie-huwelijken. CBS-webmagazine, 2 november 2009.

Agtmaal-Wobma, E. van, en M. van Huis, 2008, De relatie tussen vruchtbaarheid en opleidingsniveau van de vrouw. Bevolkingstrends 56(2), blz. 32–41.

Garssen J. en H. Nicolaas, 2008, Trends in cohort fertility of second generation Turkish and Moroccan women in the Netherlands: strong adjustment to native levels. Demographic Research 19(33), blz. 1249–1280.

Nicolaas, H., 2009, Ruim 1,1 miljoen Nederlanders met meervoudige nationaliteit. CBS-webmagazine, 14 december 2009.

Sprangers, A. en H. Nicolaas, 2010, Stijging aantal asielzoekers in Nederland iets groter dan in EU. Bevolkingstrends 58(2), blz. 25–28.

WODC en INDIAC, 2009, Internationale gezinsvorming begrensd. Een evaluatie van de verhoging van de inkomens- en leeftijdseis bij migratie van buitenlandse partners naar Nederland. Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum, Den Haag.

Zorlu, A. en T. Traag, 2005, Opleidingsniveau en taalvaardigheid. In: SCP/WODC/CBS, 2005, Jaarrapport Integratie 2005, blz. 44–56. SCP/WODC/CBS, Den Haag.

Bijlagen

Tabel 1
Logistische regressie-analyse van de kansverhouding van de niet-westerse eerste generatie om te emigreren, 2007 (odds ratio's)

	Model 1	Model 2
Constante	0,02*	0,03*
Herkomst		
Marokko (ref.)		
Turkije	1,03	1,08*
Suriname	0,95	0,97
Nederlandse Antillen/Aruba	2,81*	2,02*
overig niet-westers	3,41*	1,97*
Geslacht		
man (ref.)		
vrouw		0,56*
Leeftijd		
0–14 jaar		0,67*
15–24 jaar (ref.)		
25–44 jaar		1,18*
45–64 jaar		0,87*
65 jaar of ouder		0,35*
Sociaaleconomische categorie		
werk (ref.)		
uitkering		1,09
student		1,06*
Verblijfsduur in Nederland		
0 tot 2 jaar		1,77*
2 tot 10 jaar (ref.)		
10 jaar of meer		0,56*
Burgerlijke staat		
ongetrouwd (ref.)		
getrouwd		0,43*
verweduwd		0,39*
gescheiden		0,91*
partnerschap		0,35*
Nagelkerke R2	.041	.172

Bron: SSB.

* Significant op 1%-niveau $p < = 0,01$.

Tabel 2
Logistische regressie-analyse van de kansverhouding van de niet-westerse tweede generatie om te emigreren, 2007 (odds ratio's)

	Model 1	Model 2
Constante	0,01*	0,02*
Herkomst		
Marokko (ref.)		
Turkije	0,74*	0,75*
Suriname	0,84*	0,81*
Nederlandse Antillen/Aruba	1,40*	1,38*
overig niet-westers	1,55*	1,64*
Geslacht		
man (ref.)		
vrouw		0,85*
Leeftijd		
0–14 jaar		0,41*
15–24 jaar (ref.)		
25–44 jaar		1,17
45–64 jaar		0,33*
65 jaar of ouder		0,04*
Sociaaleconomische categorie		
werk (ref.)		
uitkering		1,18*
student		0,94
Opleidingsniveau		
laag (ref.)		
midden		0,66*
hoog		0,57*
Burgerlijke staat		
ongetrouwd (ref.)		
getrouwd		0,50*
verweduwd		0,78
gescheiden		1,12
partnerschap		0,20*
Nagelkerke R2	.015	.034

Bron: SSB.

* Significant op 1%-niveau $p < = 0,01$.

Samenlevingsvorm van de moeder bij geboorte van het kind

Mila van Huis en Suzanne Loozen

Tegenwoordig worden ruim vier op de tien kinderen buiten het huwelijk geboren. Van de eerstgeborenen wordt zelfs iets meer dan de helft buiten het huwelijk geboren. In veel gevallen betreft het geboorten bij samenwonende paren. Dit is echter niet op te maken uit de huidige CBS-cijfers naar burgerlijke staat van de moeder. In dit artikel wordt een nieuwe indeling naar samenlevingsvorm van de moeder beschreven, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen moeders die gehuwd samenwonen, niet-gehuwd samenwonen en zonder partner wonen ten tijde van de geboorte van hun kind.

1. Inleiding

Enkele decennia geleden werden kinderen vrijwel uitsluitend binnen het huwelijk geboren. Van kinderen krijgen en ongehuwd blijven was nagenoeg geen sprake. Vanaf de jaren tachtig werden steeds meer kinderen buiten het huwelijk geboren. Momenteel worden ruim vier op de tien kinderen geboren uit een moeder die niet gehuwd is. Van alle eerstgeborenen heeft zelfs iets meer dan de helft een niet-gehuwde moeder (grafiek 1). Tot begin jaren tachtig betrof het nog vaak jonge, alleenstaande vrouwen die ongewenst zwanger werden. Tegenwoordig komen niet-echtelijke kinderen juist veelal ter wereld als kind van niet-gehuwd samenwonenden die er bewust voor kiezen om als ongehuwden een gezin te stichten (Van der Meulen en De Graaf, 2006). In veel gevallen wonen de ouders van de pasgeborene wel samen, maar zijn ze niet getrouwd. Nu er steeds meer kinderen binnen een samenwoonrelatie worden geboren waarbij de ouders niet-gehuwd zijn, voldoet het onderscheid tussen gehuwde en niet-gehuwde moeders

niet meer. Relevanter is het onderscheid naar moeders met en zonder partner ten tijde van de geboorte van hun kind. Helaas wordt in de huidige geboortecijfers alleen onderscheid naar gehuwde en niet-gehuwde moeders gemaakt. In dit artikel wordt daarom een nieuwe indeling van samenlevingsvorm van de moeder gepresenteerd, waarbij ook moeders zonder partner worden onderscheiden.

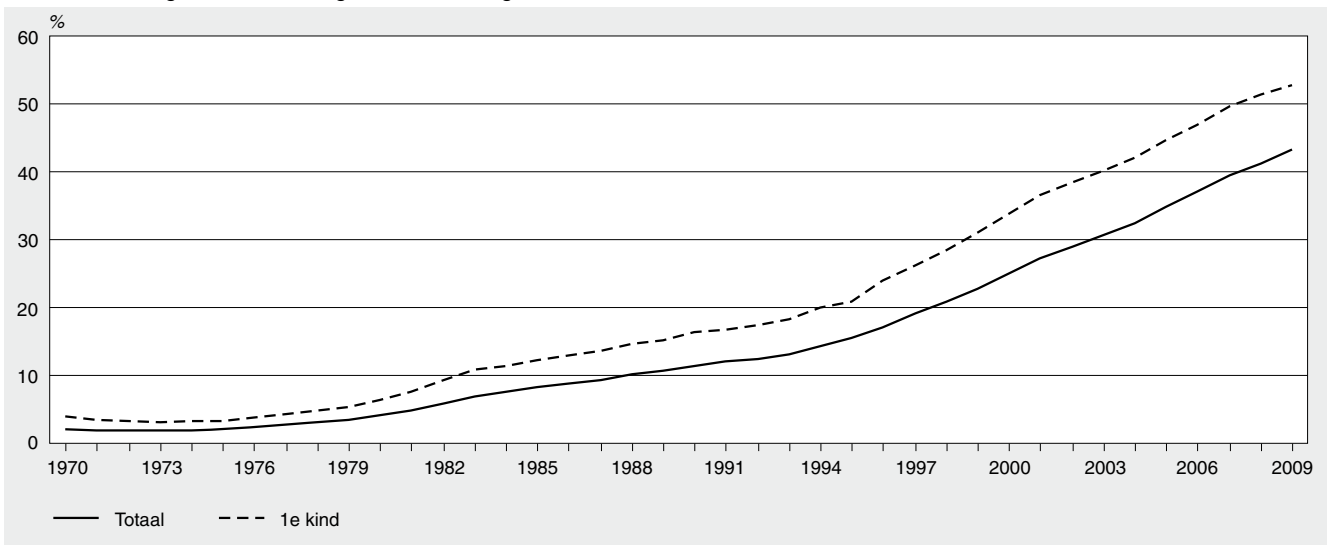
Nieuwe variabele

Op basis van de variabelen huishoudenspositie van de moeder op 1-1-2009 en 1-1-2010, burgerlijke staat van de moeder en het adres van de ouders is een nieuwe variabele over de samenlevingsvorm van de moeder ten tijde van de geboorte van het kind ontwikkeld. De nieuwe variabele, genaamd samenlevingsvorm van de moeder, kent de volgende indeling:

1. gehuwd samenwonend met partner (inclusief geregistreerd partnerschap);
2. niet-gehuwd samenwonend met partner;
3. zonder partner;
4. overig.

Een vrouw die ten tijde van de geboorte van haar kind de samenlevingsvorm 'zonder partner' heeft, kan al andere kinderen hebben. Na geboorte van haar kind vormt ze eventueel samen met andere kinderen een eenouderhuishouden. Verder behoren tot de categorie 'overig' voor het merendeel vrouwen zonder partner die ten tijde van de geboorte bij hun ouders wonen. Ook moeders waarvan de huishoudenspositie op 1-1-2009 en op 1-1-2010 onbekend is, behoren tot de categorie 'overig'.

1. Aandeel levendgeborenen en eerstgeborenen uit niet-gehuwde¹⁾ moeders

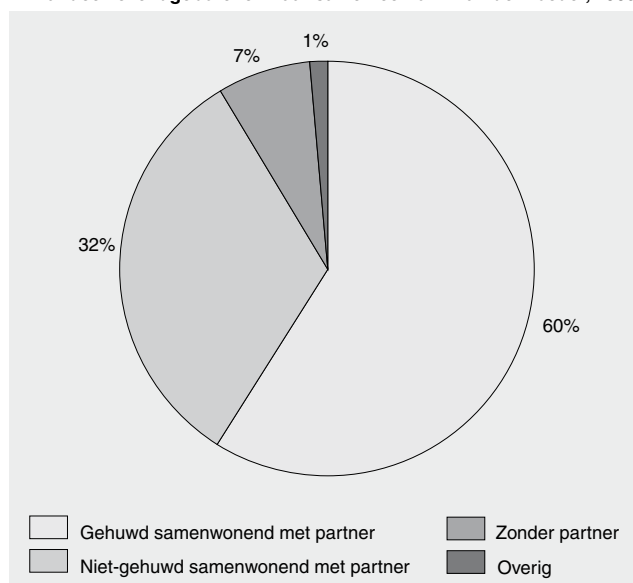
¹⁾ Exclusief geregistreerd partnerschap.

2. Uitkomsten

De nieuwe variabele 'samenlevingsvorm van de moeder ten tijde van de geboorte van het kind' maakt onderscheid tussen moeders die gehuwd samenwonen (inclusief geregistreerde partnerschappen), moeders die niet-gehuwd samenwonen en moeders zonder partner (zie kader *Nieuwe variabele*). In de *staat* worden de indeling naar burgerlijke staat van de moeder (wel/niet gehuwd) en de nieuwe indeling naar samenlevingsvorm van de moeder met elkaar vergeleken. Het belangrijkste verschil is dat een deel van de moeders die volgens de indeling naar burgerlijke staat niet-gehuwd waren, nu als samenlevingsvorm 'zonder partner' zijn geclassificeerd. Tevens valt op dat een (klein) deel van de alleenstaande moeders gehuwd is. Het gaat hierbij onder meer om gehuwde personen die zich nog in de echtscheidingsprocedure bevinden. Vaak wonen ze niet meer samen met hun ex-partner, maar zijn ze officieel wel nog gehuwd (De Graaf en Loozen, 2006).

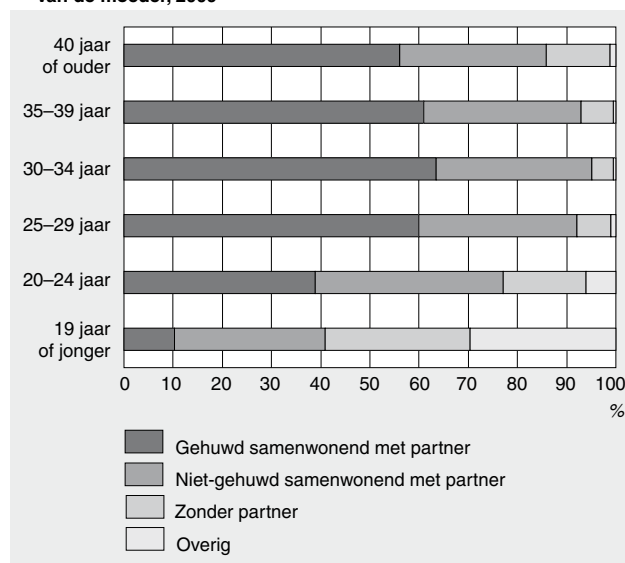
Bij indeling van de geboortecijfers naar samenlevingsvorm van de moeder blijkt dat zes op de tien moeders in 2009 bij de geboorte van hun kind gehuwd samenwoonden. Het aandeel ongehuwd samenwonende moeders bedroeg drie op de tien. Zeven procent van de moeders woonde niet samen met een partner.

2. Aandeel levendgeborenen naar samenlevingsvorm van de moeder, 2009

Door uitstel van het huwelijk wonen steeds meer vrouwen op jonge leeftijd alleen of ongehuwd samen. Bij tienermoeders gaat het veelal om alleenstaande en ongehuwd samenwonende moeders of om moeders die nog bij hun ouders wonen (categorie 'overig'). Het aandeel moeders dat gehuwd samenwoont neemt toe met de leeftijd van de moeder bij geboorte van het kind (*grafiek 3*). Deze ontwikkeling zet zich echter niet voort ná het 35e levensjaar. Vanaf die leeftijd neemt het percentage moeders zonder partner weer toe. Het gaat hierbij onder meer om moeders van allochtone herkomst die op latere leeftijd nog een kind krijgen. Eenoudergezinnen komen onder deze bevolkingsgroep vaker voor (Garssen en Harmsen, 2005).

3. Aandeel levendgeborenen naar samenlevingsvorm en leeftijd van de moeder, 2009

Veel vrouwen trouwen ná de geboorte van het eerste kind. Bij de geboorte van het eerste kind is het aandeel dat niet gehuwd is en met een partner samenwoont met vier op de tien het hoogst (*grafiek 4*). Dit aandeel neemt af bij de geboorte van elk volgende kind. Bij vier of meer kinderen is het aandeel moeders dat ongehuwd samenwoont het laagst en het aandeel moeders dat gehuwd samenwoont het hoogst, samen met het aandeel alleenstaande moeders. Dit heeft waarschijnlijk als reden dat een hoog kindertal vaker voorkomt bij meer traditioneel ingestelde vrouwen (vaker gehuwd) en allochtone vrouwen (vaker alleenstaande ouder). In het laatste geval betreft

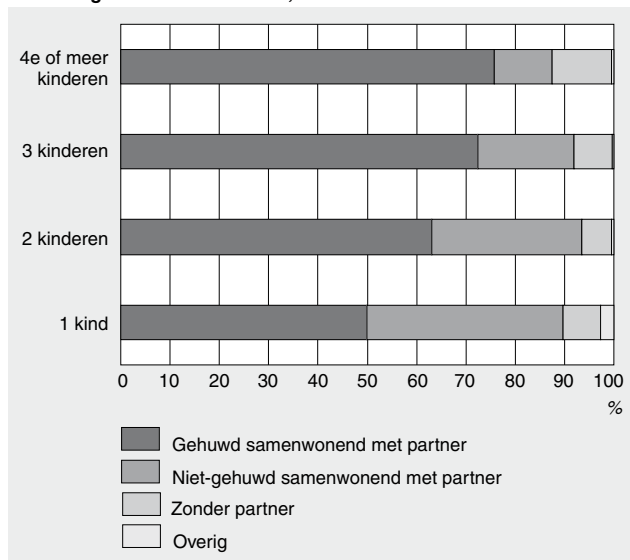
Staat Aantal levendgeborenen naar samenlevingsvorm en burgerlijke staat van de moeder, 2009

Samenlevingsvorm moeder	Burgerlijke staat moeder		Totaal
	gehuwd ¹⁾	niet-gehuwd	
	x 1 000		
Niet-gehuwd samenwonend met partner		60	60
Gehuwd samenwonend met partner	109		109
Zonder partner	1	12	13
Overig		3	3
Totaal	110	75	185

¹⁾ Inclusief geregistreerd partnerschap.

het relatief vaak Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse vrouwen. Marokkaanse en overig niet-westerse vrouwen zijn hier eveneens sterk vertegenwoordigd. Tezamen vormen zij ruim de helft van de alleenstaande moeders met minstens vier kinderen. In absolute zin vormen moeders met één kind het vaakst een eenoudergezin.

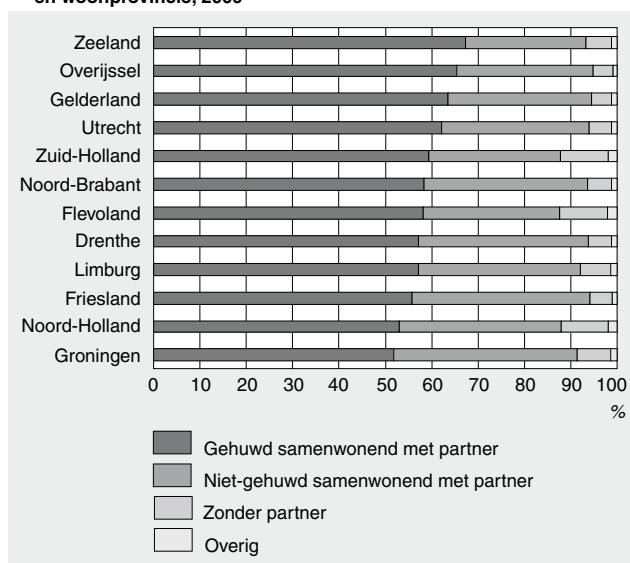
4. Aandeel levendgeborenen naar samenlevingsvorm van de moeder en rangnummer van het kind, 2009

Er zijn ook regionale verschillen in de samenlevingsvorm van de moeder bij geboorte van het kind. In Groningen, Friesland en Drenthe is het aandeel moeders dat ongehuwd samenwoont het hoogst, met (bijna) vier op de tien. In de stad Groningen woont 44 procent van de vrouwen die in 2009 een kind kregen ongehuwd samen, tegen landelijk 32 procent. In Sneek en Harlingen is het aandeel ongehuwde vrouwen dat in 2009 een kind kreeg met ongeveer 45 procent eveneens bovengemiddeld hoog.

Alleenstaande moeders die in 2009 een kind kregen zijn het vaakst te vinden in Noord-Holland, Zuid-Holland en Flevoland.

5. Aandeel levendgeborenen naar samenlevingsvorm van de moeder en woonprovincie, 2009

land, met bijna één op de tien. In Rotterdam bedraagt dit aandeel 21 procent. Dat is drie keer zo hoog als het landelijk gemiddelde van 7 procent. Ook in Amsterdam, Almere en Den Haag is dit aandeel hoog. In deze steden wonen relatief veel Antillianen/Arubanen en/of Surinamers. Van oudsher is onder Surinaamse en Antilliaanse gezinnen het aandeel eenoudergezinnen hoog.

In Zeeland, Overijssel en Gelderland is het aandeel gehuwd samenwonende moeders met ongeveer tweederde het hoogst (grafiek 5). Aan de top van de lijst met gemeenten naar aandeel gehuwd samenwonende moeders bij geboorte van het kind staan veel gemeenten die tot de zogenaamde bijbelgordel behoren, zoals Urk, Staphorst, Zwartewaterland, Barneveld en Rijssen-Holten. In al deze gemeenten bedraagt het aandeel gehuwde moeders meer dan 85 procent. In Urk ligt dit percentage zelfs op 97. Het landelijk gemiddelde is met ongeveer 60 procent fors lager.

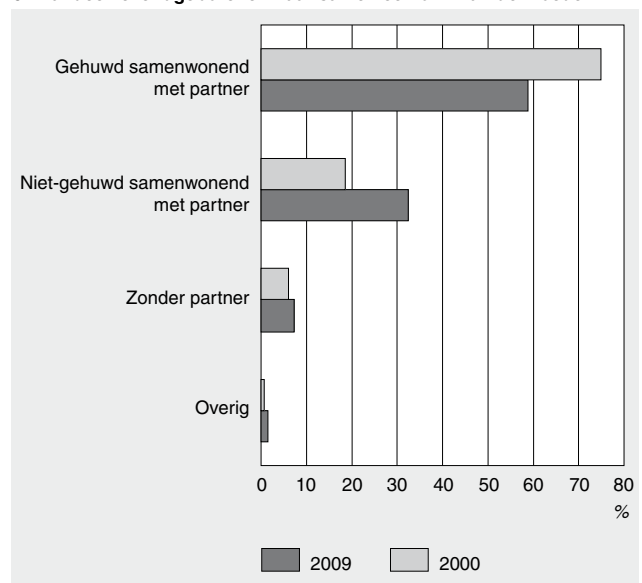
3. Vergelijking in de tijd

Om een beeld te krijgen van de ontwikkelingen die het afgelopen decennium hebben plaatsgevonden, zijn de geboortecijfers naar samenlevingsvorm van de moeder van 2009 vergeleken met die van 2000.

Tussen 2000 en 2009 heeft een verschuiving plaatsgevonden van gehuwd samenwonende moeders die in het betreffende jaar een kind hebben gekregen naar ongehuwd samenwonende moeders (grafiek 6). Gehuwde moeders behoorden echter ook in 2009 nog steeds tot de meerderheid. Overigens is het verschil tussen het aandeel gehuwde en het aandeel ongehuwde moeders tussen 2000 en 2009 kleiner geworden. In 2000 was namelijk een op de vijf samenwonende moeders ongehuwd. In 2009 was dat gestegen naar een op de drie. In diezelfde periode is het aandeel alleenstaande moeders toegenomen.

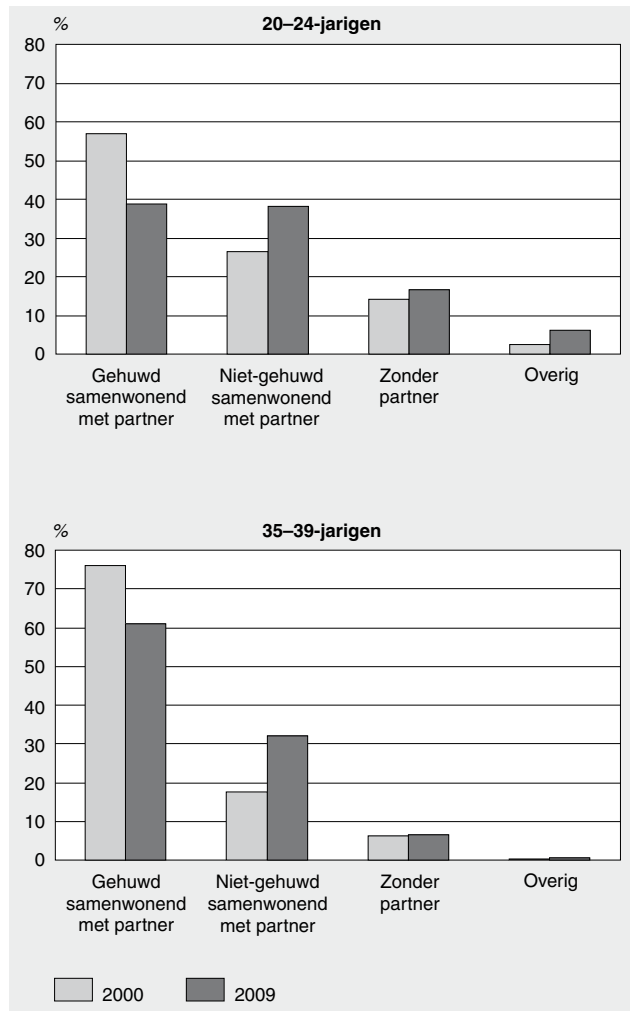
Per leeftijdscategorie zijn dezelfde ontwikkelingen zichtbaar als voor de totale groep: het aandeel gehuwd samen-

6. Aandeel levendgeborenen naar samenlevingsvorm van de moeder

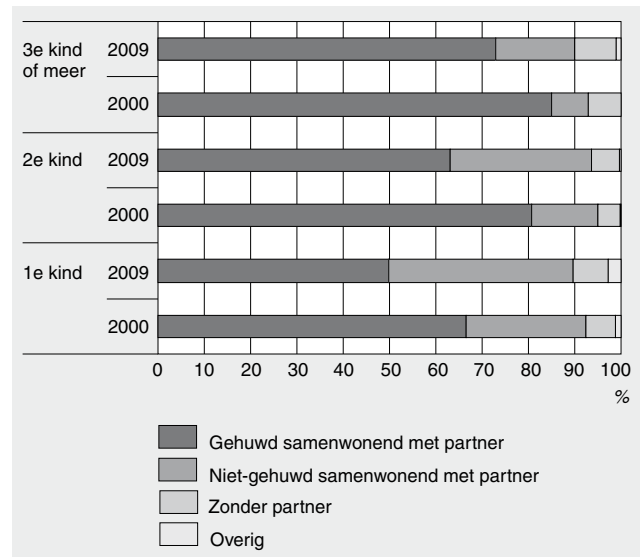
wonende moeders is gedaald en het aandeel ongehuwd samenwonende moeders gestegen. Zo was onder 35–39-jarigen driekwart van degenen die in 2000 moeder werden gehuwd, tegen 60 procent van degenen die in 2009 moeder werden (*grafiek 7*). Het aandeel alleenstaande moeders is evenals het aandeel moeders in de categorie ‘overig’ toegenomen onder 20–24-jarigen en stabiel gebleven onder 35–39-jarigen.

7. Aandeel levendgeborenen naar samenlevingsvorm en leeftijd van de moeder

Het aandeel ongehuwd samenwonende moeders neemt voor alle rangnummers toe. Voor kinderen die als tweede of volgende kind uit de moeder zijn geboren was dit aandeel in 2009 zelfs verdubbeld sinds 2000 (*grafiek 8*). Voor beide jaren geldt dat het aandeel gehuwde moeders dat in het

8. Aandeel levendgeborenen naar samenlevingsvorm en rangnummer van het kind

betreffende jaar een kind kreeg hoger is naarmate het een tweede of volgende kind betreft.

4. Conclusie

De nieuwe variabele ‘samenlevingsvorm van de moeder bij geboorte van het kind’ houdt niet alleen rekening met gehuwden, maar laat ook zien wie er ongehuwd samenwonen en wie alleenstaan wanneer er een kind wordt geboren. In het afgelopen decennium is het aantal ongehuwd samenwonende moeders niet alleen bij de geboorte van het eerste kind fors toegenomen, maar ook bij de geboorte van daaropvolgende kinderen. Nog steeds wordt de meerderheid van de kinderen geboren bij een samenwonend paar. Het aandeel alleenstaande moeders is in diezelfde periode licht gestegen, van 6 naar 7 procent.

Literatuur

- Garssen, J. en C. Harmsen, 2005, Forse groei aantal eenoudergezinnen. CBS-Webmagazine, 26 september 2005.
- Graaf, A. de, en S. Loozen, 2006, Wonen zonder partner. Bevolkingstrends 54(2), blz. 28–32.
- Meulen, A. van der, en A. de Graaf, 2006, Samenleven en kinderen. Bevolkingstrends 54(2), blz. 24–27.

Schatting van de toekomstige omvang van de tweede generatie

Coen van Duin en Elma Wobma

In de prognose 2010–2060, die het CBS in december 2010 publiceert, wordt een nieuwe methode gebruikt om het aantal geboorten van tweede generatie kinderen te schatten. Deze nieuwe methode is gebaseerd op veronderstellingen over het gedrag van eerste generatie allochtonen, van autochtonen en van tweede generatie allochtonen op het gebied van partnerkeuze en vruchtbaarheid. Om na te gaan hoe de nieuwe aanpak de uitkomsten beïnvloedt, is de prognose van 2008 herberekend. De westerse tweede generatie groeit volgens de nieuwe schatting minder snel, de niet-westerse tweede generatie sneller. Volgens de nieuwe methode zijn er in de toekomst meer niet-westerse tweede generatie allochtonen met één in Nederland geboren ouder dan eerder gedacht. Bij de westerse allochtonen komt dit aantal lager uit dan volgens de prognose uit 2008.

1. Inleiding

In de CBS-bevolkingsprognose wordt de bevolking onder meer onderscheiden naar herkomst en generatie. De omvang van de tweede generatie wordt vooral bepaald door die van de eerste generatie vrouwen. Omdat daarnaast ook de kinderen van autochtone en tweede generatie vrouwen die een in het buitenland geboren partner hebben tot de tweede generatie worden gerekend, moet ook met deze groep rekening worden gehouden. De tot nu toe gebruikte bijschatting hiervoor bleek niet meer goed te voldoen. Daarom is een nieuwe methode ontwikkeld die de omvang van de tweede generatie beter kan berekenen. De methode gaat uit van veronderstellingen over vruchtbaarheid en partnerkeuze voor de in de prognose onderscheiden herkomstgroepen. Dit artikel beschrijft de nieuwe schattingsmethode en de gebruikte veronderstellingen. De resultaten van de nieuwe methode worden inzichtelijk gemaakt door toepassing op de prognose 2008–2050. De nieuwe schattingsmethode zal gebruikt worden in de bevolkingsprognose 2010–2060, waarvan het CBS de uitkomsten eind december publiceert.

2. Geboorte van tweede generatie allochtonen bij drie groepen

Een allochtoon is gedefinieerd als een in Nederland gevestigde persoon van wie ten minste één van de ouders in het

¹⁾ In een klein aantal gevallen hebben kinderen twee mannen of twee vrouwen als juridische ouders. Daarvan wordt er één in de gemeentelijke basisadministratie als 'ouder 1' aangeduid en de ander als 'ouder 2'. 'Ouder 1' speelt bij de indeling naar herkomst de rol van de moeder, 'ouder 2' die van de vader.

Herkomstgroepen onderscheiden in de bevolkingsprognose

In de prognose worden de allochtonen onverdeeld naar elf herkomstgroepen. De volgende niet-westerse groepen worden onderscheiden:

1. Turkije
2. Marokko
3. Nederlandse Antillen en Aruba (indeling van vóór 10-10-2010)
4. Suriname
5. Afrika (exclusief Marokko)
6. Azië (exclusief Japan en Indonesië)
7. Latijns Amerika (exclusief Suriname, Nederlandse Antillen en Aruba)

Daarnaast worden vier westerse herkomstgroepen onderscheiden:

8. EU-26 (de EU-lidstaten exclusief Nederland)
9. Overig Europa (Europa exclusief Nederland, de EU-26 en Turkije)
10. Overig niet-Europa (Noord-Amerika, Oceanië en Japan)
11. Indonesië

buitenland is geboren. Allochtonen van de eerste generatie zijn zelf ook in het buitenland geboren, allochtonen van de tweede generatie zijn in Nederland geboren. Van autochtonen zijn beide ouders in Nederland geboren, maar zelf kunnen ze binnen of buiten Nederland geboren zijn. Bij in het buitenland geboren autochtonen kan het bijvoorbeeld gaan om kinderen van ouders die tijdelijk voor werk in het buitenland hebben gewoond. Ook kunnen ze geadopteerd zijn. Bij adoptiekinderen worden niet de geboortelanden van de biologische ouders maar die van de adoptieouders gebruikt om de herkomstgroep te bepalen.

De herkomstgroep van een eerste generatie allochtoon is altijd zijn of haar geboorteland. Een allochtoon van de tweede generatie heeft als herkomst het geboorteland van de moeder, maar als de moeder in Nederland is geboren wordt de herkomstgroep bepaald door het geboorteland van de vader¹⁾. Tweede generatie allochtonen worden verder ingedeeld naar het aantal ouders dat in het buitenland geboren is: beiden of één.

Op basis van het bovenstaande kunnen drie combinaties van ouderparen worden onderscheiden van wie het in Nederland geboren kind tot de tweede generatie wordt gerekend.

1. De moeder is eerste generatie allochtoon

Omdat de moeder in het buitenland is geboren en het kind in Nederland, behoort het kind tot de tweede generatie. De herkomstgroep wordt bepaald door het geboorteland van

de moeder. Dat geboorteland bepaalt ook de herkomstgroep van de moeder. Moeder en kind behoren dus tot dezelfde herkomstgroep. Deze kinderen kunnen één of twee in het buitenland geboren ouders hebben.

2. De moeder is een in het buitenland geboren autochtoon
Ook hier wordt het kind tot de tweede generatie gerekend omdat de moeder in het buitenland geboren is en het kind in Nederland. De herkomstgroep van het kind wordt bepaald door het geboorteland van de moeder. Moeder en kind hebben in dit geval *niet* dezelfde herkomst, want de moeder is autochtoon en het kind allochtoon. Ook deze kinderen kunnen één of twee in het buitenland geboren ouders hebben.

3. De moeder is in Nederland geboren, de vader in het buitenland

In dit geval wordt het kind bij de tweede generatie ingedeeld omdat de vader in het buitenland geboren is. De herkomst van het kind wordt bepaald door het geboorteland van de vader. Herkomst van moeder en kind kunnen hetzelfde zijn, bijvoorbeeld als de moeder een tweede generatie allochtoon is met een eerste generatie partner van de eigen herkomstgroep, maar dit zal niet altijd het geval zijn. Deze kinderen hebben één in het buitenland geboren ouder (de vader).

Bij de laatste groep zou nog onderscheid gemaakt kunnen worden naar de herkomst van de vader. Hij kan een eerste generatie allochtoon of een in het buitenland geboren autochtoon zijn. Dit onderscheid is echter niet van belang voor de schattingsmethode die in de prognose wordt gebruikt.

In 2009 werden 43 duizend tweede generatie allochtonen geboren. Bij de meesten van hen, 31 duizend, was de moeder eerste generatie allochtoon (groep 1). Bij 2 duizend was de moeder een in het buitenland geboren autochtoon (groep 2). Bij 10 duizend was de moeder in Nederland geboren, en werd de herkomstgroep van het kind bepaald door het geboorteland van de vader (groep 3).

3. De berekenmethode in de vorige prognoses

Uit bovenstaande wordt duidelijk dat in de prognose voor het berekenen van de vruchtbaarheid van de tweede generatie niet volstaan kan worden met het toepassen van vruchtbaarheidscijfers op de vrouwelijke eerste generatie per herkomstgroep. Niet alleen omvat de tweede generatie geboorten meer dan alleen die uit de eerste generatie, maar ook de bepaling van herkomst omvat meer dan alleen die op basis van de moeder. Er moet dus onderscheid worden gemaakt naar de bovengenoemde drie typen geboorten van tweede generatie allochtonen.

Voor het maken van de uitsplitsing naar allochtonen met één of twee in het buitenland geboren ouders, is het voor de eerste twee groepen bovendien van belang schattingen te maken voor het aandeel vrouwen dat kinderen krijgt met een in het buitenland geboren partner.

In de meest recente voorgaande prognoses werd de tweede generatie geschat op basis van veronderstellingen over de verdeling van het aantal geboorten van tweede generatie

kinderen over de drie eerdergenoemde groepen. Daarnaast werden veronderstellingen gebruikt over het aandeel geboorten van tweede generatie kinderen bij een in het buitenland geboren moeder (groep 1 of 2) waarbij de vader in Nederland geboren was. De veronderstellingen waren gebaseerd op de waargenomen verhoudingscijfers sinds 1996.

Deze methode bleek niet meer goed te voldoen. De verhoudingscijfers laten bij een aantal groepen een sterke tijdsafhankelijkheid zien, waardoor het moeilijk is om er goede veronderstellingen voor te maken. Conceptueel zijn het ook geen goede parameters om veronderstellingen over op te stellen, omdat ze beïnvloed worden door de bevolkingssamenstelling. Voor de prognose van 2010 is daarom gekozen voor een andere aanpak van de schatting van het aantal geboorten van tweede generatie kinderen.

4. De nieuwe berekenmethode

De geboorten van de tweede generatie naar herkomst worden voor de drie beschreven groepen afzonderlijk berekend, waarna nog het onderscheid naar het aantal in het buitenland geboren ouders wordt gemaakt. In deze paragraaf wordt ingegaan op de nieuwe berekenmethode per groep. Voor de gebruikte formules wordt verwezen naar de bijlage.

4.1 Geboorten bij eerste generatie moeders

De berekeningswijze van de grootste groep geboorten van tweede generatie allochtonen, die bij eerste generatie vrouwen, is in de nieuwe prognose niet veranderd. Er worden veronderstellingen opgesteld over de vruchtbaarheidscijfers voor vrouwen per eerste generatie herkomstgroep. Door deze vruchtbaarheidscijfers toe te passen op de vrouwelijke bevolking in een kalenderjaar wordt het aantal geboorten berekend.

4.2 Geboorten bij in het buitenland geboren autochtone vrouwen

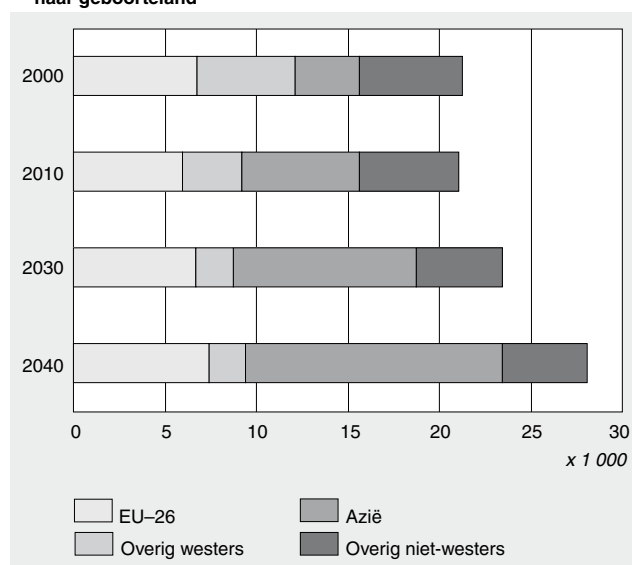
Een klein gedeelte van de tweede generatie, ongeveer 4 procent in 2009, wordt geboren bij in het buitenland geboren autochtone vrouwen. Dit zijn de geboorten uit de tweede groep die in paragraaf 2 werd onderscheiden.

Om de toekomstige omvang van deze groep te schatten wordt eerst een vooruitberekening gemaakt van het aantal in het buitenland geboren autochtone vrouwen per geboorteland per leeftijd. Hiervoor wordt een eenvoudig model gebruikt dat werkt met tienjaars-leeftijdsklassen en ook tijdstappen van tien jaar maakt (bijlage). De belangrijkste informatie die wordt meegenomen door toepassing van dit model is de huidige leeftijdsopbouw van de groep in het buitenland geboren autochtone vrouwen.

Grafiek 1 toont de uitkomsten van deze vooruitberekening voor het aantal vrouwen in de leeftijdsgroep 20–39 jaar (de leeftijdsgroep waarin de meeste vrouwen hun kinderen krijgen). In 2010 zijn er 21 duizend 20–39-jarige autochtone vrouwen die in het buitenland geboren zijn, in 2050 zullen

het er naar verwachting 28 duizend zijn. Het aantal van hen met een westers geboorteland is sinds 2000 afgenomen van 12 duizend naar 9 duizend, en zal naar verwachting ongeveer gelijk blijven. De recente afname is vooral toe te schrijven aan de in Noord-Amerika of Oceanië geboren autochtone vrouwen. Door de grote emigratiestroom naar deze gebieden in de jaren vijftig van de vorige eeuw was de groep daar geboren autochtone vrouwen van 20 tot 40 jaar tot voor kort nog vrij groot. Deze emigrantendochters zijn de afgelopen jaren in groten getale de 40 gepasseerd, waardoor deze groep nu veel kleiner is geworden. Het grootste aandeel wordt gevormd door vrouwen geboren in een van de 26 landen van de Europese Unie.

1. In het buitenland geboren autochtone vrouwen van 20–39 jaar naar geboorteland

Het aantal 20–39-jarige autochtone vrouwen geboren in een niet-westers land is gestegen van 9 duizend in 2000 tot 12 duizend in 2010. Volgens de doorrekening loopt het nog verder op tot ongeveer 15 duizend om daarna weer te dalen

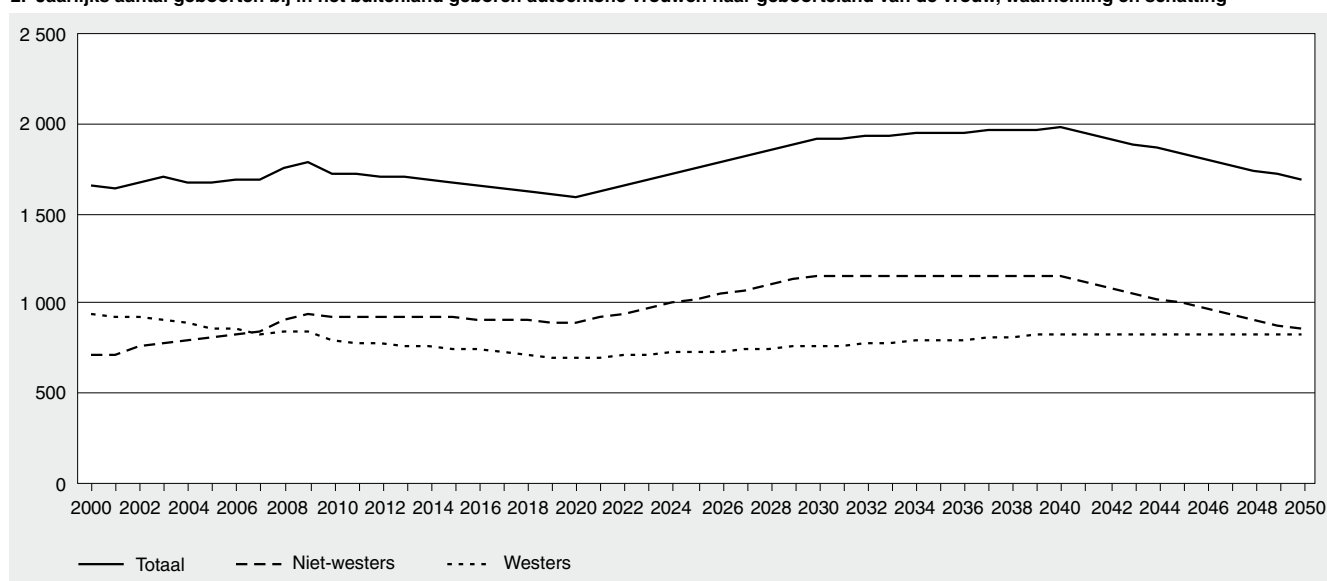
tot 11 duizend in 2050. De tijdelijke stijging treedt op bij in Azië geboren autochtone vrouwen en wordt ten dele veroorzaakt door het feit dat het aantal adopties van Aziatische kinderen rond 2004 hoog was.

Uit de vooruitberekende bevolkingsaantallen per leeftijd en geboorteland worden vervolgens, aan de hand van het vruchtbaarheidscijfer voor autochtone vrouwen, het jaarlijks aantal geboorten geschat. De resultaten worden getoond in *grafiek 2*. Ook in de toekomst gaat het bij deze groep slechts om een paar duizend geboorten per jaar. Het aantal niet-westerse tweede generatie kinderen met een in het buitenland geboren autochtone moeder zal naar verwachting na 2020 iets stijgen, met name voor de herkomstgroep Azië, en na 2040 weer afnemen. Het aantal tweede generatie geboorten bij een in Turkije, Marokko, Suriname of op de Nederlandse Antillen of Aruba geboren autochtone moeder blijft zeer klein. Voor deze vier groepen tezamen gaat het om ongeveer honderd geboorten per jaar. Het aantal westerse kinderen in deze groep blijft ongeveer gelijk.

4.3 Geboorten bij in Nederland geboren moeders, in buitenland geboren vaders

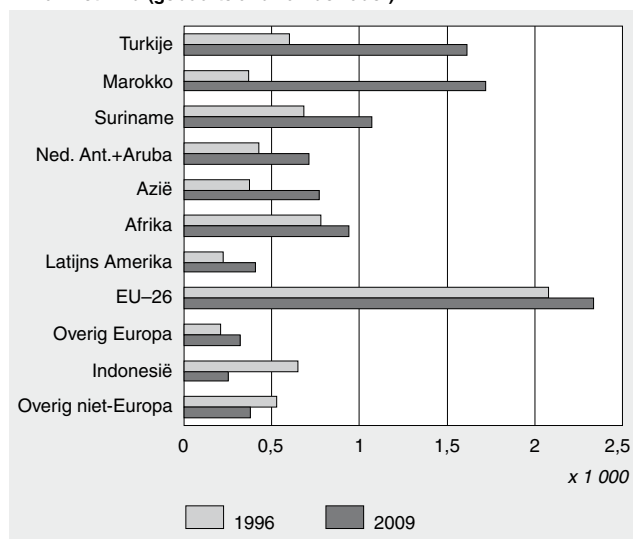
Als de moeder in Nederland is geboren en de vader in het buitenland, wordt de herkomstgroep van het kind bepaald door het land van de vader. Dit is de derde groep tweede generatie geboorten die in paragraaf 2 werd onderscheiden. De moeder kan zowel autochtoon zijn als allochtoon van de tweede generatie, al dan niet uit dezelfde herkomstgroep als de (eerste generatie) vader. Het gaat dan bijvoorbeeld om een tweede generatie vrouw van Marokkaanse herkomst die een kind krijgt met een in Marokko geboren man. In 2009 werden er in totaal ruim 10 duizend tweede generatie kinderen geboren uit een in Nederland geboren vrouw en een in het buitenland geboren man. In bijna zes op de tien gevallen was de moeder autochtoon, de overige moeders waren van de tweede generatie, voor het grootste deel met twee in het buitenland geboren ouders.

2. Jaarlijks aantal geboorten bij in het buitenland geboren autochtone vrouwen naar geboorteland van de vrouw, waarneming en schatting

Bij de meeste geboorten in deze groep komt de vader uit een van de EU-landen (*grafiek 3*). Overigens neemt het aandeel vaders uit niet-westerse landen, vooral uit Turkije of Marokko, toe.

3. Aantal tweede generatie kinderen met een in Nederland geboren moeder en een in het buitenland geboren vader, naar herkomstgroep van het kind (geboorteland van de vader)

Voor de berekening van het aantal geboorten in deze groep wordt in de prognose de herkomstgroep van de *moeder* als uitgangspunt genomen. Uit het aantal in Nederland geboren vrouwen naar leeftijd en herkomstgroep wordt, aan de hand van vruchtbaarheidscijfers, berekend hoeveel kinderen er geboren worden per herkomstgroep van de moeder (bijlage). Vervolgens worden de kinderen ingedeeld naar het geboorteland van de vader. Dit resulteert in een schatting van het aantal 'type 3' tweede generatie kinderen naar herkomstgroep van het kind.

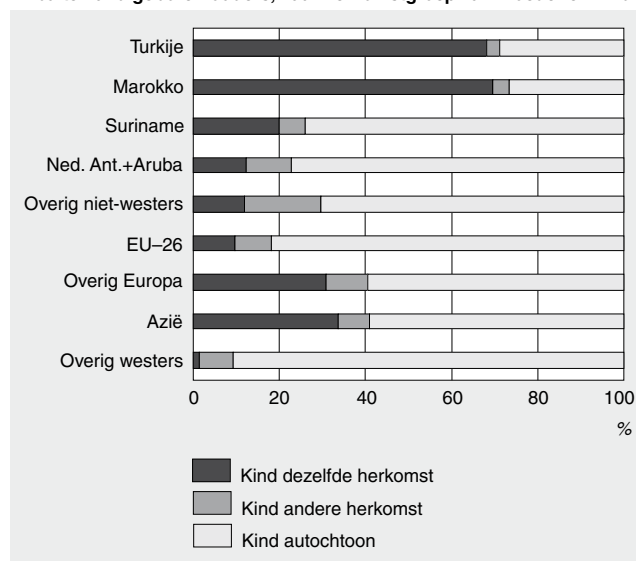
Voor in Nederland geboren moeders is per herkomstgroep van de moeder nagegaan welk aandeel van het totale aantal geboorten een tweede generatie kind betrof, onderscheiden naar de herkomstgroep van het kind. Deze aandelen worden in de prognose gebruikt om kinderen van deze moeders naar herkomstgroep (van het kind) in te delen. De aandelen zijn berekend uit gegevens over alle geboorten in de jaren 1996–2009. Voor de tweede generatie moeders is een verder onderscheid gemaakt naar één of twee in het buitenland geboren ouders. De uitkomsten zijn samengevat in *grafiek 4, 5 en 6*.

Het aandeel tweede generatie kinderen is het hoogst bij tweede generatie Turkse en Marokkaanse moeders (*grafiek 4 en 5*). Zij hebben het vaakst een in het buitenland geboren partner. Meestal is die partner in het eigen herkomstland geboren, zodat het kind tot dezelfde herkomstgroep behoort als de moeder. Er is een aanzienlijk verschil tussen tweede generatie Turkse en Marokkaanse moeders met één of twee in het buitenland geboren ouders. Bij moeders van wie de beide ouders in het herkomstland geboren waren, had 70 procent van de kinderen die in 1996–2009 geboren werden een eerste generatie vader uit het eigen herkomstland. Bij moeders van wie één van de oud-

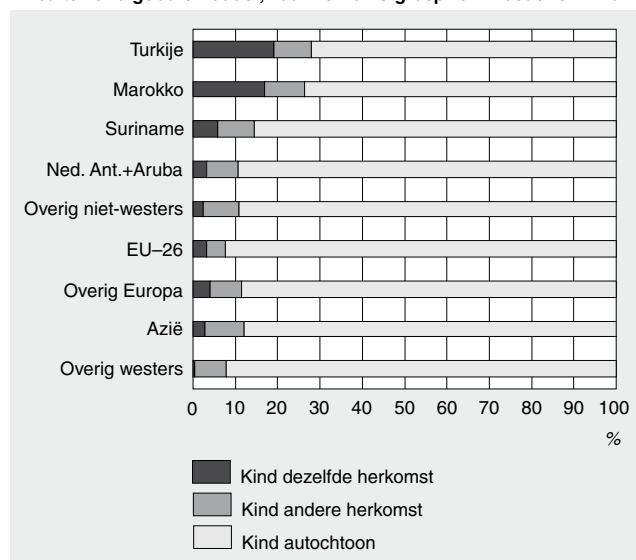
ers in Nederland geboren was, lag dit onder de 20 procent. Turkse en Marokkaanse tweede generatie vrouwen van wie één van de ouders in Nederland is geboren hebben veel vaker een in Nederland geboren partner.

Ook bij de andere herkomstgroepen is dit verschil zichtbaar. Het aandeel geboorten van tweede generatie kinderen bij tweede generatie moeders varieert voor de overige groepen van 10 tot 40 procent bij vrouwen van wie beide ouders in het buitenland zijn geboren. Is één van de ouders in Nederland geboren, dan varieert het aandeel tussen de 7 en 15 procent. Bij moeders uit de overige herkomstgroepen is het verhoudingsgewijs gebruikelijker dat de in het buitenland geboren partner niet uit het eigen herkomstland afkomstig is. Dit komt het vaakst voor bij tweede generatie moeders van Latijns-Amerikaanse of Afrikaanse herkomst (exclusief Marokkaanse herkomst).

4. Geboorten (1996–2009) bij tweede generatie moeders met twee in het buitenland geboren ouders, naar herkomstgroep van moeder en kind

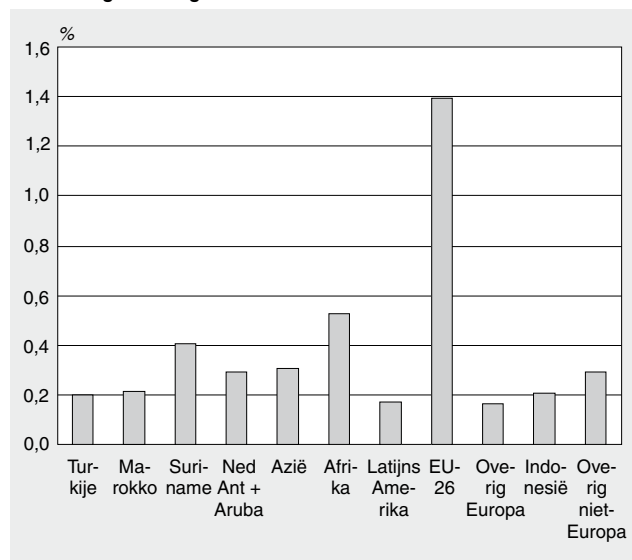

5. Geboorten (1996–2009) bij tweede generatie moeders met één in het buitenland geboren ouder, naar herkomstgroep van moeder en kind

Van alle levendgeborenen tussen 1996 en 2009 bij in Nederland geboren autochtone moeders is 4 procent van de tweede generatie. Deze kinderen hebben dus een in het buitenland geboren vader wiens geboorteland hun herkomstgroep bepaalt. Het komt even vaak voor dat de vader in een westers als in een niet-westers land is geboren. Bij vaders uit westerse landen gaat het in twee op de drie gevallen om iemand die in een EU-lidstaat is geboren (*grafiek 6*).

6. Geboorte bij in Nederland geboren autochtone moeders, aandeel tweede generatie geboorten 1996–2009 naar herkomst

Deze aandelen worden in de nieuwe methode gebruikt om kinderen van in Nederland geboren moeders, aan de hand van de herkomstgroep van de moeder, in te delen naar de herkomstgroep van het kind. De aandelen bij tweede generatie moeders laten voor de meeste groepen over de waarnemingsperiode geen stijgende of dalende trend zien. Om deze reden worden in de berekening de gemiddelde aandelen over de jaren 1996–2009 gebruikt. Het aandeel in Nederland geboren autochtone moeders dat een allochtoon kind krijgt is sinds 1996 toegenomen, maar recent gestabiliseerd. Hiervoor wordt de laatste waargenomen waarde vastgehouden.

Bij de tweede generatie Turkse en Marokkaanse moeders daalt het aandeel allochtone kinderen. Voor deze groepen worden aparte veronderstellingen gemaakt.

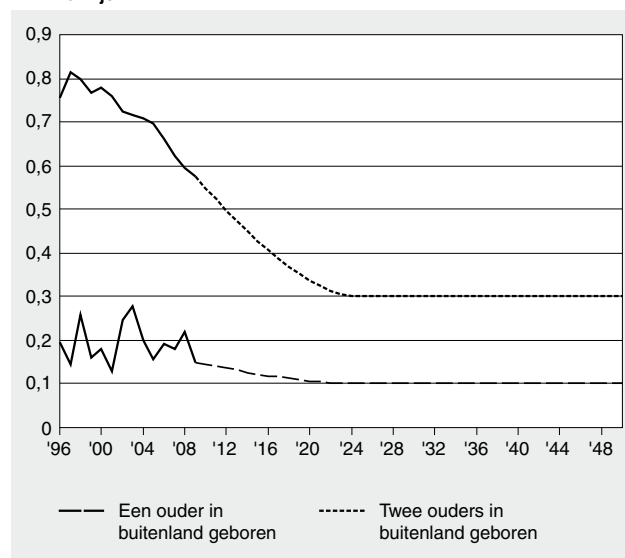
Grafiek 7 en 8 tonen het verloop van het aandeel geboorten bij tweede generatie Turkse en Marokkaanse moeders waarbij het kind tot dezelfde herkomstgroep als de moeder behoort. Bij Turkse tweede generatie moeders daalt dit aandeel sinds 1997, bij Marokkaanse sinds de eeuwwisseling. De daling van deze aandelen kwam ten goede aan het aandeel autochtone kinderen. Door de groei van de Turkse en Marokkaanse tweede generatie in de huwbare leeftijden hebben vrouwen uit deze groepen meer keus als het gaat om een in Nederland geboren partner met een overeenkomstige culturele achtergrond. Sinds 2004 lijkt de daling van het aandeel te versnellen. In dat jaar werd regelgeving ingevoerd die het moeilijker maakte om een buitenlandse partner naar Nederland te laten overkomen. Overheidsbeleid lijkt dus ook een rol te spelen.

De huwelijkscijfers van tweede generatie Turkse en Marokkaanse vrouwen laten een soortgelijk beeld zien (zie kader *Partnerkeuze*). Sinds de eeuwwisseling daalde het aandeel huwelijken van tweede generatie Marokkaanse en Turkse vrouwen waarbij de bruidegom in het land van herkomst geboren was aanzienlijk. Deze huwelijkscijfers worden gedomineerd door de tweede generatie met twee in het buitenland geboren ouders. Van de 20- tot 40-jarige Turks/Marokkaanse allochtonen van de tweede generatie heeft ruim 90 procent twee in het buitenland geboren ouders.

Bij de huwelijkscijfers is onderscheid gemaakt naar huwelijken met eerste generatie partners die al jong naar Nederland zijn gekomen (vóór hun twaalfde verjaardag) en die meer recent naar Nederland kwamen. De partners van de eerste groep, de '1,5-generatie', zijn in Nederland opgegroeid en in die zin vergelijkbaar met de tweede generatie. Het aandeel bruiden dat trouwt met een recent (na zijn twaalfde) gearriveerde partner zou kunnen worden geïnterpreteerd als het deel waarbij er een 'harde' voorkeur voor een partner uit het eigen land van herkomst is. Dan gaat het om circa 30 procent van de bruiden. Op het moment is onder Marokkaanse twintigers en dertigers de tweede generatie ongeveer twee keer zo groot als de 1,5-generatie. Voor leeftijden onder de 20 jaar is de tweede generatie echter twintig keer zo groot als de 1,5-generatie. Het valt daarom te verwachten dat, waar in de huidige situatie nog voor een partner uit de 1,5-generatie gekozen wordt, in de nabije toekomst voor een partner gekozen zal worden die niet alleen in Nederland is opgegroeid, maar er ook is geboren.

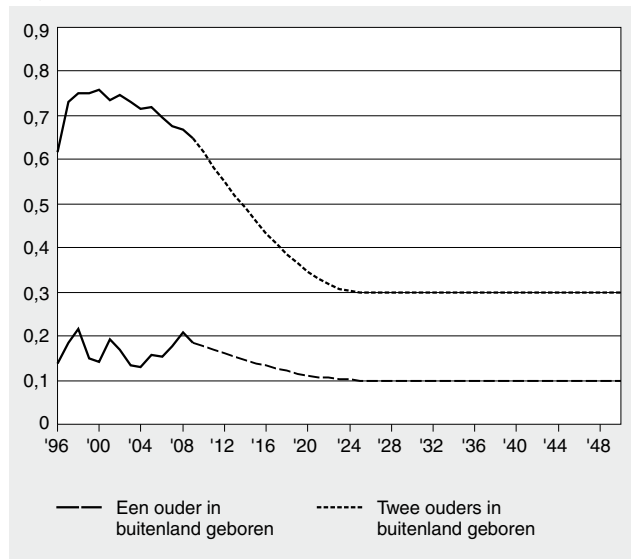
Op grond van deze overweging is een eindwaarde van 30 procent gekozen voor het aandeel geboorten bij tweede generatie Turkse en Marokkaanse moeders met twee in het buitenland geboren ouders waarbij de vader uit het eigen herkomstland afkomstig is. Nu is dit nog 55 procent bij Turkse en 65 procent bij Marokkaanse moeders. De eindwaarde van 30 procent komt ongeveer overeen met het hoogste aandeel bij de overige herkomstgroepen (*grafiek 4*). Voor vrouwen met één in het buitenland geboren ouder

7. Geboorten bij 2e generatie Turkse moeders: aandeel vaders geboren in Turkije

wordt aangenomen dat het aandeel iets daalt, tot 10 procent (grafieken 7 en 8). Verondersteld wordt dat deze eindwaarden bereikt worden in 2025.

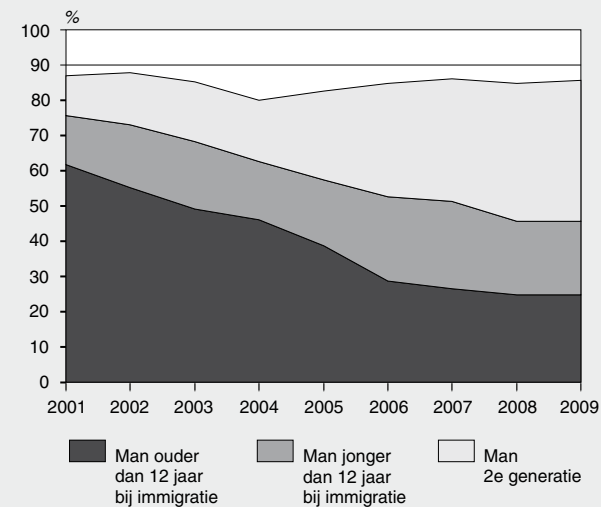
8. Geboorten bij 2e generatie Marokkaanse moeders: aandeel vaders geboren in Marokko

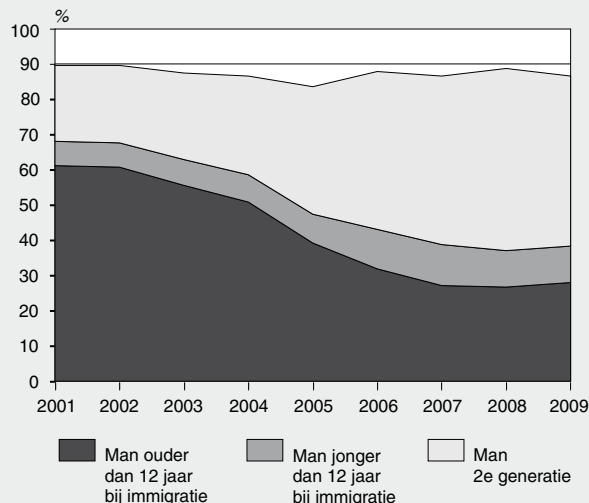
Partnerkeuze van Turkse en Marokkaanse tweede generatie allochtonen

Turkse en Marokkaanse tweede generatie vrouwen trouwen in 86 procent van de gevallen met een partner uit de eigen herkomstgroep. Dit aandeel is sinds de eeuwwisseling redelijk stabiel gebleven (grafiek a en b). Steeds vaker is deze partner echter in Nederland geboren, dus een tweede generatie allochtoon (Van Agtmaal-Wobma, 2009). Ook is een steeds groter aandeel van de eerste generatie partners al op jonge leeftijd naar Nederland gekomen. Deze groep wordt ook wel aangeduid als de 1,5-generatie: in het buitenland

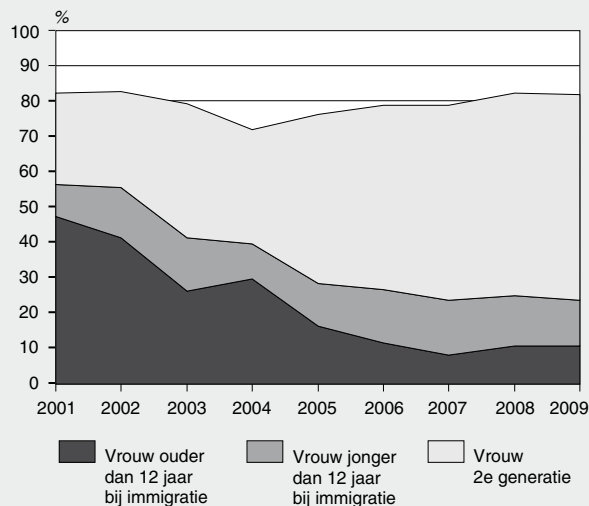
A. Aandeel huwende tweede generatie Marokkaanse vrouwen dat trouwde met man uit eigen herkomstgroep, 2001–2009

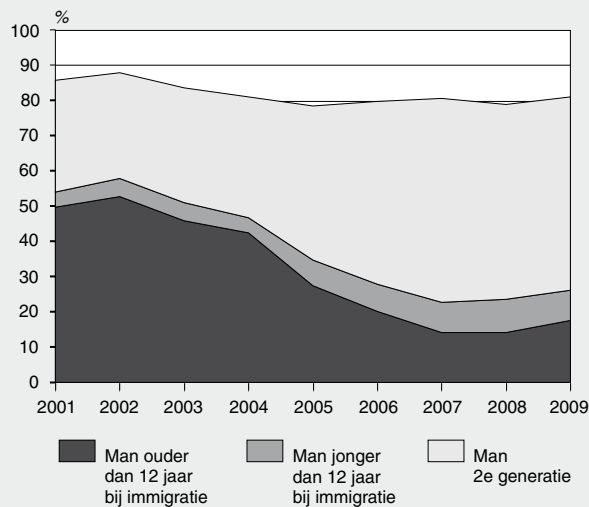
B. Aandeel huwende tweede generatie Turkse vrouwen dat trouwde met man uit eigen herkomstgroep, 2001–2009

C. Aandeel huwende tweede generatie Marokkaanse mannen dat trouwde met vrouw uit eigen herkomstgroep, 2001–2009

D. Aandeel huwende tweede generatie Turkse mannen dat trouwde met vrouw uit eigen herkomstgroep, 2001–2009

geboren maar voornamelijk in Nederland opgegroeid. Onder de huwelijkspartners van tweede generatie Turks/Marokkaanse vrouwen is het aandeel van eerste generatie mannen van de eigen herkomst dat na de twaalfde verjaardag naar Nederland kwam gedaald van ongeveer 60 procent in 2001 tot iets onder de 30 procent in 2009. Het aandeel Turks/Marokkaanse mannen van de tweede generatie dat met een eerste generatie partner van de eigen herkomst trouwt ligt lager dan bij de vrouwen (grafieken c en d). Het aandeel dat met een partner trouwt die na haar twaalfde geïmmigreerd is, is sinds de eeuwwisseling afgenomen van ongeveer 50 naar 15 procent.

4.4 Onderscheid naar aantal in het buitenland geboren ouders

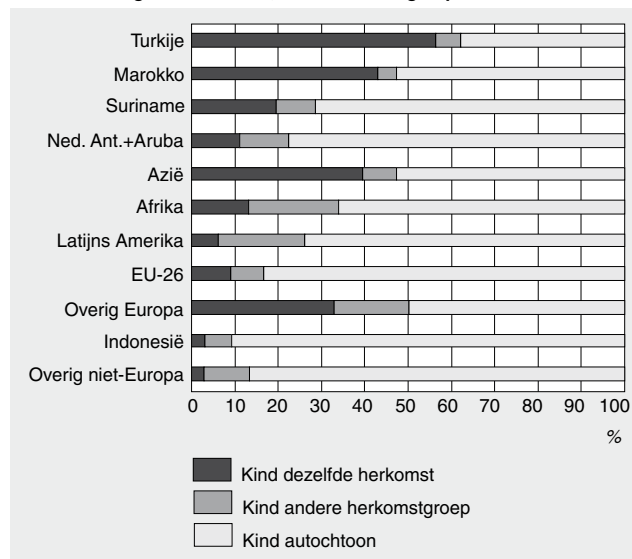
Het aantal geboorten van tweede generatie kinderen is nu beschreven voor de drie onderscheiden groepen. Binnen de eerste twee, waarbij de moeder in het buitenland geboren is, moet nog verder onderscheid worden gemaakt naar een in Nederland of in het buitenland geboren vader. Op deze wijze wordt vastgesteld of het kind een of twee in het buitenland geboren ouders heeft. Analoog aan de in paragraaf 4.3 beschreven methode wordt per herkomstgroep van in Nederland geboren vaders geschat welk aandeel van de kinderen tot de tweede generatie behoort. Hierbij worden de geboorten verdeeld over de herkomstgroepen van het kind, die bepaald worden door het geboorteland van de moeder. Het aantal geboorten bij in Nederland geboren vaders wordt geschat uit dat van moeders in dezelfde herkomstgroep (bijlage). Omdat het om in Nederland geboren personen gaat zal er geen grote discrepantie zijn tussen het aantal mannen en vrouwen in een gegeven leeftijdsgroep. Wel zijn er verschillen in de leeftijd van de ouder waarop de kinderen worden geboren. Vaders zijn doorgaans ongeveer 3 jaar ouder dan moeders. Een ander punt is dat bij circa 6 procent van de geboorten de vader onbekend is. In dat geval wordt de herkomstgroep van het kind uitsluitend bepaald door het geboorteland van de moeder. Als de moeder in Nederland is geboren, geldt het kind als autochtoon; is de moeder in het buitenland geboren dan geldt het kind als tweede generatie met twee in het buitenland geboren ouders. Deze praktijk betekent dat we voor de berekening niet voor deze geboorten met onbekende vaders hoeven bij te schatten.

Grafiek 9, 10 en 11 tonen het aandeel geboorten bij tweede generatie vaders naar herkomstgroep van het kind. Kwalitatief is het beeld hetzelfde als bij de tweede generatie moeders (grafiek 4–6). Bij Turkse en Marokkaanse vaders komt het het vaakst voor dat het kind dezelfde herkomst heeft als zijzelf, dus dat de moeder in Turkije of Marokko is geboren. Evenals bij de moeders ligt het aandeel geboorten waarbij dit het geval is veel lager als één van de ouders van de vader in Nederland is geboren.

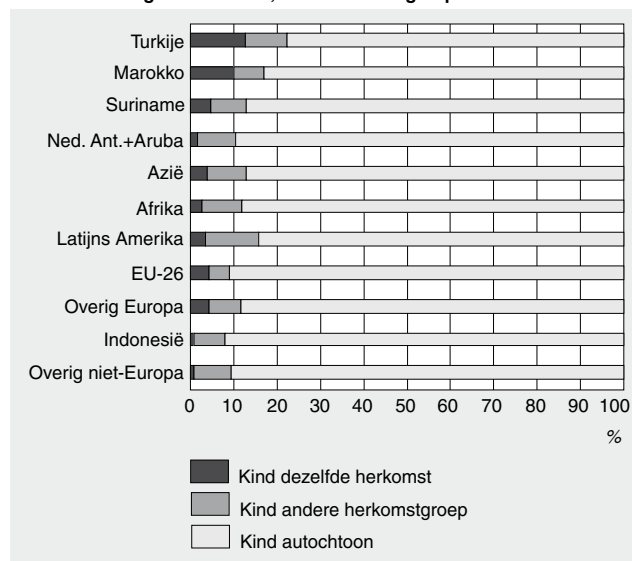
Het aandeel geboorten bij tweede generatie Turkse/Marokkaanse vaders waarbij het kind van de eigen herkomstgroep is, is echter beduidend lager dan bij de vrouwen (45–55 procent tegen 70 procent, over de periode 1996–2009). Dit hangt samen met verschillen in de partnerkeuze

(zie kader *Partnerkeuze*). Turkse en Marokkaanse mannen van de tweede generatie trouwen vaker met een in Nederland geboren partner dan tweede generatie Turkse/Marokkaanse vrouwen.

9. Geboorten (1996–2009) bij tweede generatie vaders met twee in het buitenland geboren ouders, naar herkomstgroep van vader en kind

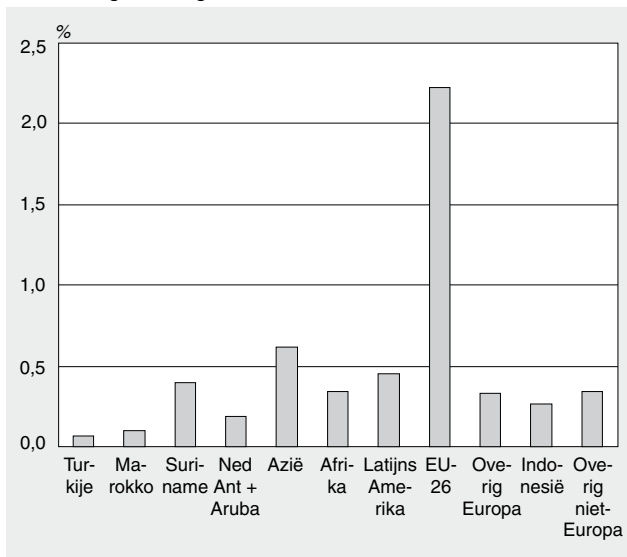
10. Geboorten (1996–2009) bij tweede generatie vaders met één in het buitenland geboren ouder, naar herkomstgroep van vader en kind

Van alle levendgeborenen tussen 1996 en 2009 met een in Nederland geboren autochtone vader is 5 procent van de tweede generatie (omdat de moeder in het buitenland is geboren). Bij 2 procent van de geboorten is de moeder in een niet-westers land geboren, bij 3 procent in een westers land. Bij moeders uit westerse landen gaat het in twee op de drie gevallen om iemand die in een EU-lidstaat is geboren (grafiek 11).

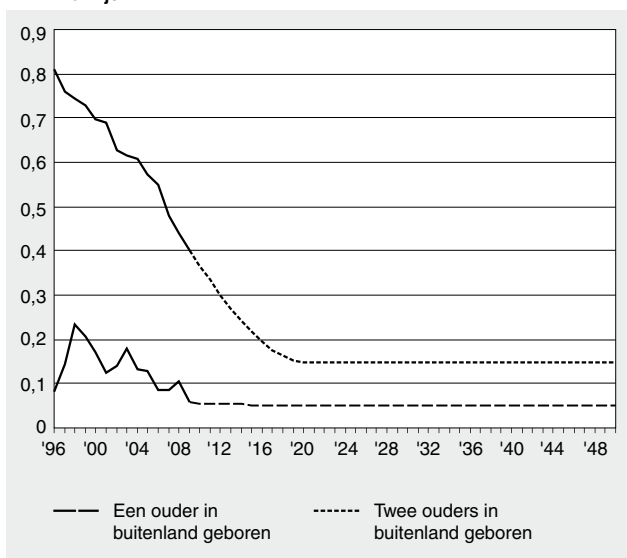
De veronderstellingen voor de verdeling van het aantal geboorten bij in Nederland geboren vaders naar de herkomst van het kind zijn analoog aan die voor in Nederland geboren

11. Geboorte bij in Nederland geboren autochtone vaders, aandeel tweede generatie geboorten 1996–2009 naar herkomst vader/kind

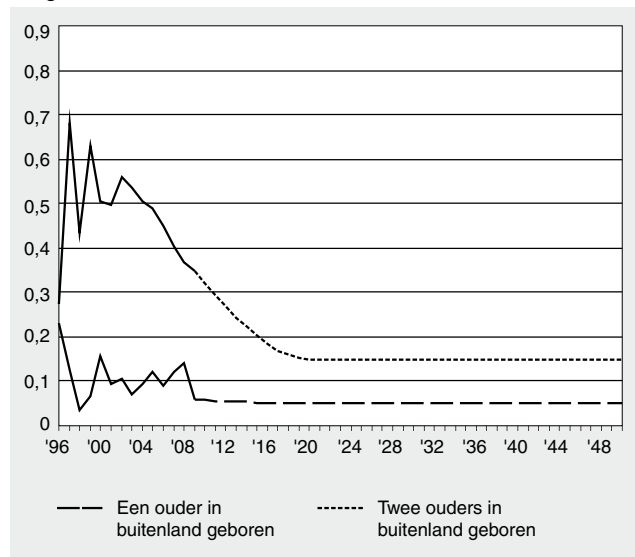

moeders. Voor tweede generatie vaders worden de aandelen over de periode 1996–2009 gebruikt, behalve bij Turkse en Marokkaanse vaders. Daar wordt, voor vaders met twee in het buitenland geboren ouders, een eindaandeel van 15 procent verondersteld voor het aandeel geboorten waarbij het kind tot de eigen herkomstgroep behoort. Dit aandeel komt overeen met het gemiddelde aandeel Turkse/Marokkaanse tweede generatie mannen dat met een eerste generatie bruid van de eigen herkomstgroep trouwt die na haar twaalfde verjaardag naar Nederland is gekomen. Omdat de recente trend een snellere daling van het aandeel kinderen van eigen herkomst bij de vaders dan bij de moeders laat zien, wordt verondersteld dat de eindwaarde bij de vaders al in 2020 wordt bereikt (*grafiek 12 en 13*). Voor Turkse/Marokkaanse tweede generatie vaders met één in het buitenland geboren ouder wordt een eindaandeel van 5 procent verondersteld. Voor het aandeel geboorten van tweede generatie kinderen bij autochtone vaders worden de laatst waargenomen waarden vastgehouden.

12. Geboorten bij 2e generatie Turkse vaders: aandeel moeder geboren in Turkije

13. Geboorten bij 2e generatie Marokkaanse vaders: aandeel moeder geboren in Marokko

5. Effect nieuwe model op prognose uitkomsten

Om na te gaan in welke mate de prognosecijfers door de nieuwe methode beïnvloed worden, is de prognose uit 2008 opnieuw gedraaid, waarbij de oude schattingsmethode vervangen is door de nieuwe. Om een zuivere vergelijking te kunnen maken, zijn de startbevolking en de veronderstellingen voor geboorte, sterfte en migratie voor het overige gelijk gehouden aan die voor de prognose van 2008. In december 2010 publiceert het CBS de uitkomsten van de nieuwe bevolkingsprognose, met daarin ook cijfers over de tweede generatie. Deze cijfers zullen afwijken van wat hier wordt gepresenteerd, omdat bij die berekening ook andere aanpassingen zijn doorgevoerd.

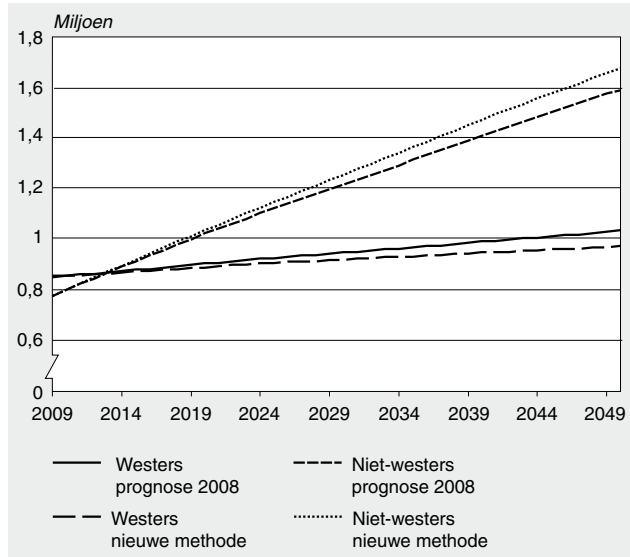
De prognose van 2008 kwam uit op 2,62 miljoen tweede generatie allochtonen in 2050. Volgens de nieuwe methode zullen dat er 2,64 miljoen zijn: 20 duizend meer. Uitsplitsing naar herkomstgroep laat grotere verschillen zien. Het aantal tweede generatie allochtonen van niet-westerse herkomst komt met 1,67 miljoen 80 duizend hoger uit, het aantal van westerse herkomst komt volgens de nieuwe methode uit op 0,97 miljoen, 60 duizend lager dan volgens de prognose van 2008 (*grafiek 14*).

Het verschil wordt vooral veroorzaakt door de schatting van het aantal tweede generatie kinderen uit tweede generatie moeders ('type 3' geboorten, zie paragraaf 2). Bij niet-westerse allochtonen is de immigratie lager dan in het verleden en neemt vooral het aantal in Nederland geboren allochtonen toe. Onder twintigers en dertigers stijgt daardoor het aandeel tweede generatie allochtonen en daalt het aandeel eerste generatie allochtonen. Gevolg is dat ook het aandeel geboorten van tweede generatie kinderen uit tweede generatie moeders toeneemt ten opzichte van dat van tweede generatie kinderen uit eerste generatie moeders. De veronderstellingen over de verhouding tussen deze typen geboorten in de prognose van 2008 hielden hiermee onvoldoende rekening.

Bij westerse allochtonen speelt het omgekeerde effect. De immigratie uit de EU is sterk gestegen, waardoor onder

twintigers en dertigers nu juist het aandeel van de eerste generatie toeneemt. Hierdoor worden 'type 3' geboorten van tweede generatie allochtonen relatief minder belangrijk. Ook hiermee was in de veronderstellingen onvoldoende rekening gehouden.

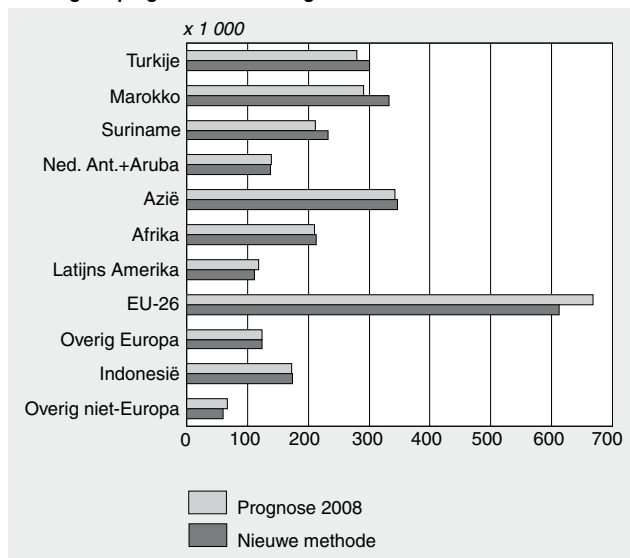
14. Aandeel 2e generatie allochtonen 2008–2050 volgens prognose 2008 en volgens nieuwe methode

De nieuwe schattingsmethode heeft relatief het grootste effect op de prognose voor de omvang van de Marokkaanse tweede generatie (grafiek 15). Volgens de nieuwe methode is de Marokkaanse tweede generatie in 2050 15 procent groter dan volgens de prognose van 2008. De Surinaamse tweede generatie komt 10 procent hoger uit, de Turkse 8 procent. De tweede generatie met als herkomst de Europese Unie komt 8 procent lager uit. Bij de andere herkomstgroepen zijn de verschillen kleiner.

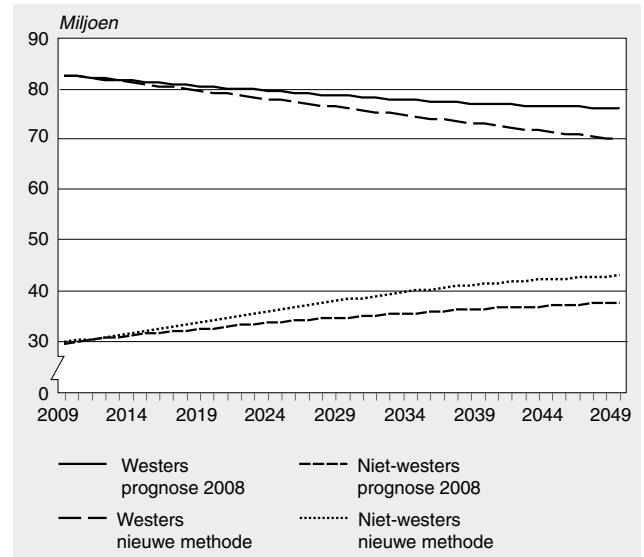
Grafiek 16 toont het aandeel tweede generatie allochtonen van wie één ouder in Nederland is geboren. Volgens de

15. Omvang tweede generatie allochtonen in 2050 naar herkomstgroep volgens prognose 2008 en volgens de nieuwe methode

prognose van 2008 liep dit aandeel voor de niet-westerse tweede generatie op van 30 procent nu tot 38 procent in 2050. Volgens de nieuwe methode stijgt het tot 43 procent in 2050. Bij westerse allochtonen werd verwacht dat het aandeel zou dalen van 83 naar 76 procent. Volgens de nieuwe methode daalt het tot 70 procent.

16. Aandeel 2e generatie allochtonen dat één in het buitenland geboren ouder heeft, volgens prognose 2008 en volgens de nieuwe methode

Bijlage: technische beschrijving van de berekenmethode

Berekening geboorten tweede generatie kinderen

De geboorten bij tweede generatie allochtonen naar herkomst worden onderscheiden in drie groepen (zie paragraaf 2)

$$B(j,h) = B_1(j,h) + B_2(j,h) + B_3(j,h). \quad (1)$$

B_1 zijn de geboorten bij eerste generatie vrouwen van herkomst h in jaar j . B_2 zijn de geboorten bij autochtone vrouwen die in land h geboren zijn. B_3 zijn de geboorten van kinderen met een in Nederland geboren moeder en een in h geboren vader.

B_1 wordt berekend uit de vruchtbaarheidscijfers voor eerste generatie vrouwen naar herkomst

$$B_1(j,h) = \sum_x \bar{N}(j, \text{vrouw}, h, 1^e) FR(j, x, h, 1^e). \quad (2)$$

Hierin zijn $FR(j, x, h, 1^e)$ de vruchtbaarheidscijfers voor eerste generatie vrouwen met herkomst h en $\bar{N}(j, \text{vrouw}, h, 1^e)$ is het gemiddeld aantal eerste generatie vrouwen met herkomst h in de bevolking in jaar j .

Omdat het prognosemodel alleen onderscheid maakt naar herkomst en niet naar geboorteland, kan B_2 niet op dezelfde wijze berekend worden. Bovendien is de groep autochtonen voor een aantal geboorteland(groepen) uit de prognose zeer klein, waardoor het niet mogelijk is een vruchtbaar-

heidscijfer te schatten. Er is voor gekozen om B_2 als volgt te modelleren

$$B_2(j, h) = aN_{\text{autochtoon}}(h, \text{vrouw}, 20-39, j) TFR_{\text{autochtoon}}(j), \quad (3)$$

hierin is $N_{\text{autochtoon}}(h, \text{vrouw}, 20-39, j)$ het aantal autochtone vrouwen geboren in h in de leeftijdsgroep 20-39 jaar. De constante a wordt gebruikt om te fitten aan de waargenomen waarden van B_2 in de jaren 2000-2009. $TFR_{\text{autochtoon}}(j)$ is het veronderstelde totale vruchtbaarheidscijfer voor autochtonen in prognosejaar j .

Het aantal 20-39-jarige autochtone vrouwen per geboorteland wordt vooruitberekend aan de hand van de ontwikkeling per groep over de periode 2000-2010. Dit gebeurt met behulp van een eenvoudig model, gebaseerd op tienjaarsleeftijdsgroepen en met tijdstappen van tien kalenderjaren. De absolute (netto) instroom in de jongste leeftijdsgroep en de relatieve netto doorstroom naar de hogere leeftijdsgroepen worden constant verondersteld. Gegevens over leeftijden hoger dan 39 jaar worden buiten beschouwing gelaten, omdat deze niet nodig zijn om aan de hand van (3) het aantal geboorten te berekenen.

$$N(0-9, 2010+10) = N(0-9, 2010)$$

$$N(X+10, 2010+10) = N(X, 2010+10) \frac{N(X+10, 2010)}{N(X, 2000)},$$

$$X \in \{0-9, 10-19, 20-29\} \quad (4)$$

Voor autochtone vrouwen geboren in Azië wordt een afwijkende veronderstelling gebruikt voor de jongste leeftijdscategorie, omdat tussen 2000 en 2010 het aantal adopties uit Azië tijdelijk sterk opliep $N(0-9, 2010=10) = N(0-9, 2010)$.

B_3 wordt apart gemodelleerd voor de verschillende herkomstgroepen van de in Nederland geboren moeder.

$$B_3(h) = \sum_{i=1,2} B_{2^e}(h, i) A(h, h, i) + B_{\text{aut.NL}} \cdot A(h, \text{autochtoon}) + \sum_{i=1,2} \sum_{h' \neq h} B_{2^e}(h', i) A(h, h', i) \quad (5)$$

waarin $B_{2^e}(h', i)$ het aantal geboorten bij tweede generatie vrouwen van herkomst h' is die i in het buitenland geboren ouders hebben. $A(h, h', i)$ is het aandeel van deze geboorten waarbij de vader in h geboren is (en het kind dus tot de tweede generatie van h behoort). $B_{\text{aut.NL}}$ is het aantal geboorten bij in Nederland geboren autochtone vrouwen en $A(h, \text{autochtoon})$ het aandeel van deze geboorten waarbij het kind herkomst h heeft.

De eerste term in het rechterlid van (5) telt geboorten bij tweede generatie moeders met dezelfde herkomst als het kind, de tweede geboorten bij autochtone moeders, de derde geboorten bij tweede generatie moeders met een andere herkomst dan het kind.

Voor de aandelen $A(h, h')$ worden per herkomstgroep veronderstellingen opgesteld, zie paragraaf 4.3.

De geboorten $B_{2^e}(h)$ voor de tweede generatie groepen worden berekend aan de hand van de bevolkingsaantallen uit de prognose en veronderstellingen voor de vruchtbaarheidscijfers

$$B_{2^e}(h, j) = \sum FR_{2^e \text{ Gen.}}(x, h, j) \bar{N}_{2^e \text{ Gen.}}(x, \text{vrouw}, h, j) \quad (6)$$

De geboorten bij in Nederland geboren autochtone vrouwen worden als volgt geschat

$$B_{\text{aut.NL}}(j) = \sum_{h \neq \text{Nederland}} FR_{\text{autochtoon}}(x) \bar{N}_{\text{autochtoon}}(x, \text{vrouw}, h, j) - \sum_{h \neq \text{Nederland}} B_2(h, j) \quad (7)$$

Omdat de grote meerderheid van de autochtone vrouwen in Nederland is geboren, domineren zij het vruchtbaarheidscijfer voor deze groep. Daarom wordt in (7) het vruchtbaarheidscijfer voor de totale groep autochtonen gebruikt.

Voor de herberekening van de prognose van 2008 met de nieuwe methode zijn in (2) de vruchtbaarheidsveronderstellingen voor eerste generatie allochtonen uit deze prognose gebruikt (Garssen en Van Duin, 2009). De TFR van autochtonen, die in (3) wordt gebruikt, en de vruchtbaarheidscijfers van tweede generatie allochtonen, die in (6) worden gebruikt, zijn niet direct uit de vorige prognose beschikbaar. Die prognose doet alleen uitspraken over de vruchtbaarheid voor de autochtone en tweede generatie allochtone vrouwen gezamenlijk (De Graaf en Van Duin, 2007).

Voor de herberekening zijn daarom de vruchtbaarheidscijfers van tweede generatie allochtone vrouwen geschat. Zie *staat 1*, waarin een overzicht wordt gegeven van de vruchtbaarheidscijfers voor de tweede generatie op basis van de jaren 1996-2009. Voor vijf niet-westerse herkomstgroepen zijn er, boven een leeftijd x_{max} (kolom 1), minder dan 500 vrouwen per leeftijdscategorie in de gemiddelde bevolking over 1996-2009. Kolom 2 en 3 geven het cumulatieve vruchtbaarheidscijfer tot en met leeftijd x_{max} voor de herkomstgroep en, ter vergelijking, voor de totale bevolking. Deze cijfers zijn dus uitsluitend op waarnemingen gebaseerd. De laatste kolom toont een schatting van de TFR van de tweede generatie per herkomstgroep op basis van de waargenomen en bijgeschatte vruchtbaarheidscijfers. Bij de schattingen is voor de niet-waargenomen leeftijden het leeftijdsverloop van de vruchtbaarheidscijfers voor de totale bevolking aangehouden.

Staat
Vruchtbaarheidscijfers 2e generatie vrouwen naar herkomst, 1996-2009

	xmax	CFR (xmax)	CFR (xmax) tot. bevolking	schatting TFR
Tweede generatie				
Afrika	38	1,47	1,62	1,56
Azië				1,39
EU-26				1,45
Indonesië				1,48
Latijns Amerika	36	1,25	1,52	1,44
Marokko	37	1,76	1,58	1,91
Ned. Ant. + Aruba	46	1,62	1,69	1,62
overig Europa				1,52
overig niet-Europa				1,63
Suriname				1,61
Turkije	39	1,64	1,65	1,69
Autochtoon				1,66
Totale bevolking				1,69

De geschatte vruchtbaarheidscijfers over 1996-2009 worden vervolgens herschaald naar het niveau van het

laatste waarneemjaar. Hiertoe wordt vermenigvuldigd met het aantal waargenomen geboorten bij tweede generatie vrouwen van de herkomstgroep in dat jaar en gedeeld door het berekende aantal geboorten op basis van de geschatte vruchtbaarheidscijfers.

Voor de prognosejaren worden de herschaalde vruchtbaarheidscijfers voor het laatste waarneemjaar vervolgens nog aangepast met een herkomstafhankelijke bijstellingsfactor

$$\begin{aligned} FR_{2^{e}Gen.}(x, h, j) &= \Phi(j, x) FR_{2^{e}Gen.}(x, h, j_0) \\ FR_{autochtoon}(x, j) &= \Phi(j, x) FR_{autochtoon}(x, j_0) \end{aligned} \quad (8)$$

De bijstellingsfactor wordt berekend uit de output van de prognose. Deze wordt zo gekozen dat de vruchtbaarheidscijfers voor de totale bevolking kloppen met de a priori veronderstellingen voor de vruchtbaarheid van de totale bevolking en van de eerste generatie vrouwen.

$$\begin{aligned} \bar{N}_{1^{e}Gen.}(vrouw, x, h, j) FR_{1^{e}Gen.}(x, h, j) + \Phi(j, x) [\bar{N}_{2^{e}Gen.}(vrouw, x, h, j) \\ FR_{2^{e}Gen.}(x, h, j_0) + \bar{N}_{autochtoon}(vrouw, x, j) FR_{autochtoon}(x, j_0)] = \\ \bar{N}(vrouw, x, j) FR(x, j) \end{aligned} \quad (9)$$

De bijstellingsfactor wordt voor de eerste draai van de prognose berekend uit de uitkomsten van de vorige prognose. Vervolgens wordt de factor herberekend, waarna een nieuwe draai van de prognose wordt gemaakt. Omdat de prognose uitgaat van een vrijwel stabiel vruchtbaarheidsniveau voor de in Nederland geboren vrouwen, mag de bijstellingsfactor niet sterk van 1 afwijken. Gebeurt dit wel, dan is dit een teken dat de vruchtbaarheids- en migratieveronderstellingen niet onderling consistent zijn. In de herberekening van de prognose uit 2008 blijven de geschatte TFR voor autochtonen en tweede generatie allochtonen over de prognoseperiode vrijwel constant, wat wijst op onderlinge consistentie van de gebruikte veronderstellingen.

Onderscheiden van kinderen met één en twee in het buitenland geboren ouders

B_1 , B_2 en B_3 tellen op tot het totale aantal geboorten van tweede generatie kinderen. De prognose maakt echter onderscheid naar tweede generatie kinderen met één en twee in het buitenland geboren ouders. Om dit onderscheid te kunnen maken, moeten de geboorten bij in het buitenland geboren moeders ($B_1 + B_2$) nog worden onderscheiden naar het deel met een in het buitenland geboren vader. Dit aantal geboorten noemen we B_4 .

De aanpak is analoog aan de berekening van B_3 , maar nu uitgaand van de in Nederland geboren vaders in plaats van de in Nederland geboren moeders. De geboorten bij in Nederland geboren mannen worden verdeeld over de her-

komstgroepen van het kind, die bepaald worden door het geboorteland van de moeder.

$$\begin{aligned} B_4(h) = \sum_{i=1,2} B_{2^{e}}^{man}(h, i) A^{man}(h, h, i) + B^{man} A_{aut.NL}^{man}(h, autochtoon) + \\ \sum_{i=1,2} \sum_{h' \neq h} B_{2^{e}}(h', i) A^{man}(h, h', i) \end{aligned} \quad (10)$$

De veronderstellingen voor de aandelen A_{man} worden besproken in paragraaf 4.3.

Voor B_3 werd het aantal geboorten berekend door vruchtbaarheidscijfers toe te passen op de vrouwelijke bevolking. Voor de mannen wordt een iets grovere benadering gekozen. Het aantal geboorten bij vaders wordt geschat uit dat van moeders in dezelfde herkomstgroep.

$$B_{2^{e}}^{man}(h, j) = f(h) B_{2^{e}}(h, j - Dx(h)). \quad (11)$$

De waarden voor $Dx(h)$ zijn geschat door de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers voor mannen te vergelijken met die voor vrouwen van dezelfde herkomstgroep. Daarbij is een soortgelijke schattingsmethode gebruikt als hierboven beschreven voor de tweede generatie vrouwen. $Dx(h)$ is geschat uit het verschil tussen de gemiddelde leeftijd bij geboorte van een kind voor mannen en vrouwen. De factor $f(h)$ is vervolgens zo gekozen dat de geboorteaantallen over de periode 2000–2009 zo goed mogelijk werden gereproduceerd. Voor autochtonen en tweede generatie mannen met herkomst EU-26 of Indonesië is Dx op 0 gesteld. Bij deze groepen, waar het aantal personen in de vruchtbare leeftijden niet sterk groeit, geeft dat de beste beschrijving van de tijdreeks van de geboorten bij mannen.

Literatuur

Agtmaal-Wobma, E. van, 2009. Einde aan daling migratiewelijken. CBS webmagazine, 2 november 2009.

Garssen, J. en C. van Duin, 2009, Allochtonenprognose 2008–2050: naar 5 miljoen allochtonen. Bevolkingstrends 57(2), blz. 14–21.

Garssen J. en H. Nicolaas, 2006, Recente trends in de vruchtbaarheid van niet-westerse allochtone vrouwen. Bevolkingstrends 54(1), blz. 15–31.

Graaf, A. de, en C. van Duin, 2007. Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over de geboorte. Bevolkingstrends 55(1), blz. 45–56.

Vergelijking van migratiestromen tussen Nederland en Zweden

Elma Wobma¹⁾, Han Nicolaas¹⁾ en Annika Klintefelt²⁾

Statistieken over emigratie en immigratie tussen twee landen komen vaak slecht met elkaar overeen. Dit heeft te maken met verschillen in registratie en definities. Internationaal is er veel aandacht voor het verbeteren van de vergelijkbaarheid van migratiestromen. In dit kader hebben het CBS en het Zweedse statistiebureau hun registraties van de migratie tussen beide landen met elkaar vergeleken. Op jaarbasis blijken aanzienlijke verschillen te bestaan, die niet door definitieverschillen verklaard kunnen worden.

1. Inleiding

In theorie is de door land A gemeten immigratie vanuit land B gelijk aan de door land B gemeten emigratie naar land A. In de praktijk blijken er echter grote verschillen tussen de registraties in het zendende en ontvangende land te bestaan (Poulain et al., 2005). Deze ongelijkheid is onder meer een gevolg van verschillen in registratiesystemen en de gebruikte definities voor migratie. Ook wordt immigratie in het algemeen beter waargenomen dan emigratie, doordat emigranten zich niet altijd melden bij de autoriteiten. In tegenstelling tot immigranten – voor wie registratie een voorwaarde is om in aanmerking te komen voor bijvoorbeeld huisvesting, gezondheidszorg en sociale zekerheid – hebben emigranten weinig baat bij een afmelding. De Verenigde Naties en Eurostat werken al jaren aan harmonisatie van migratiedefinities (UN, 1998). De onlangs in werking getreden Eurostat-verordening voor migratie en internationale bescherming (Eurostat 2007) is een voorbeeld van de stappen die gezet worden op weg naar betere vergelijkbaarheid van migratiestromen tussen landen. Er zijn ook andere initiatieven, zoals het gebruik maken van immigratiegegevens van het ontvangende land om de emigratiegegevens van het zendende land te verbeteren (UNECE, 2009a, 2009b). Ook zijn er diverse bilaterale initiatieven ontplooid om de migratiestromen tussen twee landen in detail te vergelijken (bijvoorbeeld Van Agtmaal-Wobma et al., 2008).

¹⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag.

²⁾ SCB (Statistiska centralbyrån), Stockholm.

Dit artikel is een bewerking van Wobma, E., H. Nicolaas en A. Klintefelt, 2010, *Comparing International data on migration between Sweden and the Netherlands. Paper prepared for the Joint UNECE/Eurostat Work Session on Migration Statistics, Geneva, 14–16 April 2010.*

Dit artikel gaat in op de migratiestromen tussen Nederland en Zweden, de verschillen en de mogelijke verklaringen hiervoor. Beide landen hebben op registerinformatie gebaseerde bevolkingsstatistieken, zodat een goede vergelijking mogelijk is. De migratiestromen tussen Nederland en Zweden zijn de afgelopen vijf jaar toegenomen. Ongeveer 1 tot 1,5 procent van de emigranten uit Nederland vertrok in die periode naar Zweden. In de Zweedse cijfers is de emigratie naar Nederland naar verhouding ongeveer even groot.

Naar verwachting zullen er verschillen zijn tussen de gemeten migratiestromen in beide landen. Een deel van de verklaring kan liggen in verschillen in gebruikte definities in Nederland en Zweden. Ook de niet-gemelde emigratie kan een deel van de verschillen verklaren. Op basis van geboorteland worden aanvullende emigratiestromen uit de niet-gemelde emigratie vanuit Nederland naar Zweden en vice versa geschat.

2. Gegevens en methoden

De hier gebruikte gegevens zijn afkomstig van de bevolkingsstatistieken van het CBS en het Zweedse statistiebureau en worden op geaggregeerd niveau vergeleken. Eerst worden de door beide statistiebureaus gepubliceerde gegevens naast elkaar gezet. Daarna zijn de stromen herberekend met gebruikmaking van dezelfde definitie. Ten slotte zijn schattingen gemaakt voor niet-gemelde emigratie tussen de landen en worden deze stromen geanalyseerd naar geslacht, leeftijd, geboorteland en nationaliteit.

2.1 Definities van immigratie en emigratie

Voor Nederland geldt dat iemand die van plan is minimaal vier van de komende zes maanden te blijven, zich onmiddellijk na aankomst moet melden bij het gemeentelijk bevolkingsregister voor registratie als immigrant. Asielzoekers worden als immigrant beschouwd zodra ze een verblijfsvergunning hebben gekregen, of na zes maanden legaal verblijf in Nederland. Personen die Nederland verlaten en van plan zijn ten minste acht van de komende twaalf maanden in het buitenland te blijven, moeten zich bij de gemeente melden en worden als emigrant in het bevolkingsregister geregistreerd.

De Nederlandse definities wijken af van die van de Verenigde Naties en de Europese Unie, waar een (verwacht) verblijf of afwezigheid van twaalf maanden als criterium voor immi- en emigratie wordt gebruikt. In Nederland kan alleen achteraf worden bepaald of migranten aan de eis van twaalf maanden hebben voldaan. In de praktijk blijkt dat ongeveer 90 procent van alle emigranten niet binnen twaalf maanden is teruggekeerd en dus ook volgens de internationale criteria als emigrant wordt beschouwd.

In Zweden wordt een persoon met de nationaliteit van een van de Scandinavische landen als immigrant geregistreerd als hij of zij van plan is minimaal twaalf maanden in Zweden te blijven en dit meldt aan de belastingdienst. Immigranten uit andere landen moeten zich eerste melden bij de migratiedienst. EU-burgers van buiten Scandinavië hebben een 'bewijs van registratie' van de migratiedienst nodig vóór zij zich als immigrant kunnen registreren bij de belastingdienst. Niet EU-burgers moeten eerst een verblijfsvergunning hebben die minimaal een jaar geldig is.

Inwoners van Zweden die het land uitgaan en van plan zijn minimaal twaalf maanden in het buitenland te blijven, moeten zich melden bij de belastingdienst en worden daar als emigrant geregistreerd. Voor emigranten naar Denemarken of Noorwegen geldt een kortere verwachte verblijfsduur van drie tot zes maanden. In het kader van een overeenkomst (the Nordic Agreement) mogen inwoners van een van de Scandinavische landen slechts in één land geregistreerd staan. Asielzoekers worden niet beschouwd als immigranten, ongeacht hun verblijfsduur in Zweden. Zodra ze een verblijfsvergunning krijgen om ten minste één jaar in Zweden te blijven, kunnen ze zich registreren. Deze registratiedatum wordt dan beschouwd als immigratiedatum.

2.2 Niet-gemelde migratie

In Nederland wordt een geval van niet-gemelde migratie geregistreerd als een administratieve correctie, in de vorm van opneming of afvoering. Een afvoering vindt plaats als een gemeente heeft vastgesteld dat een persoon niet langer tot haar bevolking behoort, omdat het adres onbekend is of de persoon niet bereikt kan worden en waarschijnlijk het land heeft verlaten. Als een persoon eenmaal administratief verwijderd is, kan deze in principe alleen door administratieve opneming (aankomst met onbekende herkomst) of immigratie (aankomst met bekend herkomstland) weer worden opgenomen in het bevolkingsregister. Als een gemeente op verzoek van de persoon besluit hem of haar op te nemen in het register zonder dat er sprake is van geboorte, immigratie of vestiging vanuit een andere Nederlandse gemeente, wordt dit een administratieve opneming.

Het saldo van de administratieve correcties (opnemingen minus afvoeringen) gaat in Nederland dus over personen die administratief verwijderd zijn zonder daarna weer administratief te zijn opgenomen. Dit saldo wordt in de migratiestatistiek beschouwd als niet-gemelde emigratie, en als zodanig toegevoegd aan de geregisteerde emigratie. Het is echter niet helemaal zeker of het gehele saldo beschouwd kan worden als niet-gemelde emigratie. Mogelijk heeft een deel betrekking op personen die ongeregistreerd in Nederland verblijven. Het saldo correcties moet dus eigenlijk breder worden opgevat: het betreft personen die verwijderd zijn uit het bevolkingsregister zonder dat hun verblijfplaats bekend is. Deze verblijfplaats kan Nederland of het buitenland zijn.

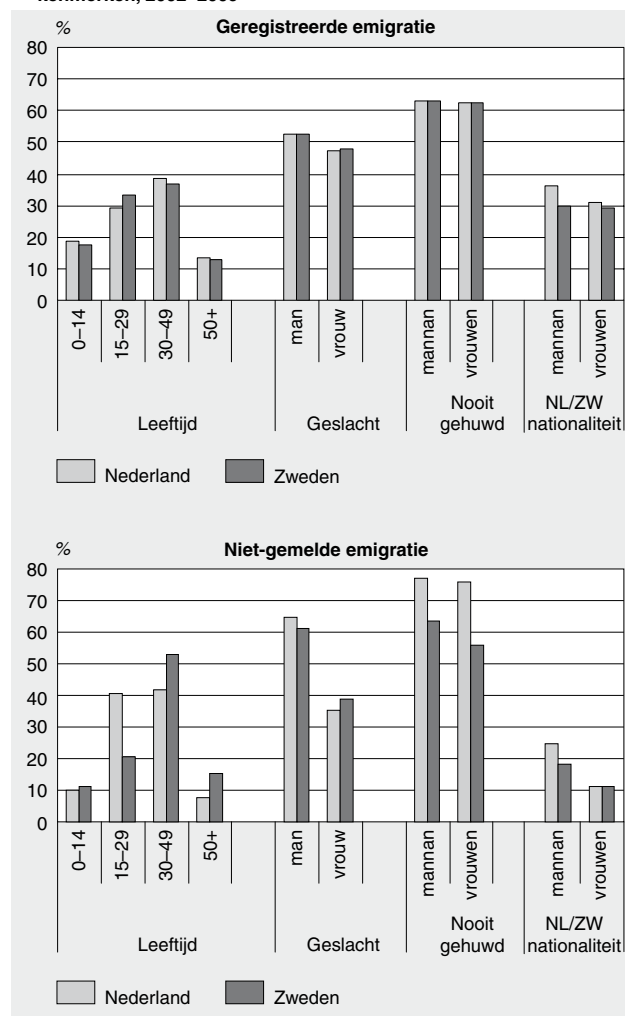
In Zweden geldt dat iemand die in de afgelopen twee jaar geen bekend adres heeft gehad maar wel het recht heeft om in Zweden te zijn, wordt geregistreerd als emigrant. In plaats van het land van bestemming wordt 'absent' inge-

vuld. Tussen 2005 en 2008 varieerde het aantal 'absenten' tussen 338 en 1892, ofwel tussen 1 en 4 procent van alle emigranten. Als een persoon geen recht meer heeft om in Zweden te verblijven, wordt hij of zij verwijderd uit het register en als emigrant aangemeld. Het land van bestemming is dan onbekend. Ook van gemelde emigranten is het land van bestemming niet altijd bekend. In totaal ging het tussen 2005 en 2008 jaarlijks om 4 tot 12 procent.

Iemand die administratief verwijderd is uit de registers maar weer opduikt, wordt geregistreerd als 'administratieve immigrant'. Alle gevallen van administratieve emigratie en immigratie worden in de officiële statistiek opgenomen, waarbij het land van bestemming of herkomst als 'absent' wordt aangemerkt.

De samenstellingen van de Zweedse en Nederlandse emigranten naar leeftijd, geslacht, burgerlijke staat en nationaliteit lijken erg op elkaar. De achtergrondkenmerken van de groepen niet-geregisteerde emigranten in beide landen laten wel opvallende verschillen zien (grafiek 1). In beide landen zijn er meer mannen dan vrouwen bij de niet-gemelde emigranten, maar in Nederland is het aandeel nooit-gehuwden en 15- tot 30-jarigen beduidend hoger.

1. Geregisteerde en niet gemelde emigratie naar demografische kenmerken, 2002-2009

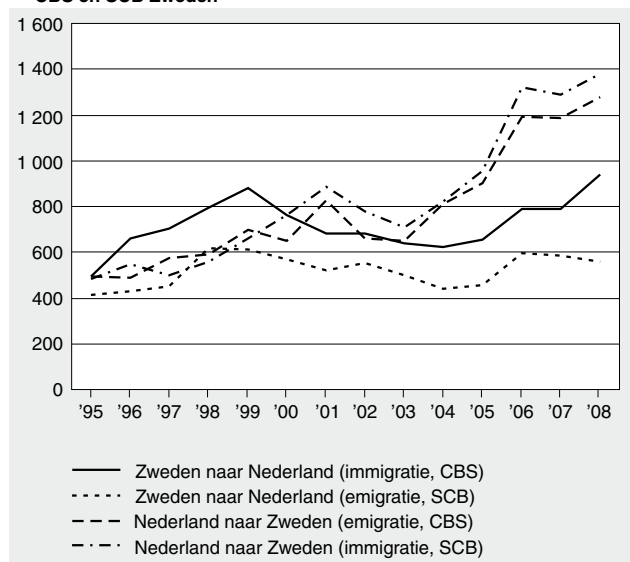

3. Vergelijking van migratiestromen tussen Nederland en Zweden

3.1 Vergelijken van gepubliceerde migratiecijfers

Eerst worden de migratiegegevens zoals gepubliceerd door de statistiebureaus van Nederland en Zweden met elkaar vergeleken (*grafiek 2*). De cijfers die beide landen hebben over de migratie van Nederland naar Zweden – emigratiecijfers van Nederland en immigratiecijfers van Zweden – liggen dicht bij elkaar. In de meeste jaren is het verschil tussen deze twee cijfers minder dan 10 procent (van het gemiddelde van de twee cijfers). Tussen de cijfers over de stroom in de andere richting – van Zweden naar Nederland – zit meer verschil, variërend van 17 tot 50 procent per jaar. Dit grotere verschil kan te maken hebben met de gehanteerde termijnen in de definities in beide landen: de vier maanden in de Nederlandse definitie van immigratie ligt verder van de termijn van twaalf maanden in de Zweedse migratiedefinitie dan de acht maanden die Nederland voor emigratie hanteert.

2. Migratiestromen tussen Nederland en Zweden, gepubliceerd door CBS en SCB Zweden

3.2 Vergelijken van migratiecijfers met twaalfmaands criterium

Om het effect van de verschillende termijnen in de definities te bekijken, zijn de Nederlandse migratiecijfers herberekend: op ex-post basis is bepaald hoeveel migranten ten minste twaalf maanden in Nederland dan wel in Zweden zijn gebleven. Hieruit blijkt dat bijna 6 procent van de emigranten naar Zweden binnen twaalf maanden is teruggekeerd naar Nederland en dus volgens internationale criteria geen emigrant is. Ongeveer 15 procent van de immigranten uit Zweden bleef minder dan twaalf maanden in Nederland.

Na deze herberekening wijken de cijfers voor de migratiestroom van Nederland naar Zweden, dus de Nederlandse

emigratiecijfers en Zweedse immigratiecijfers, juist nog iets verder van elkaar af dan daarvoor. De cijfers voor de migratiestroom van Zweden naar Nederland – waar het grootste verschil in definitie bestond – zijn wel iets dichter bij elkaar komen te liggen. Er zijn echter nog steeds verschillen en fluctuaties op jaarbasis. Hierbij zal niet-gemelde migratie een rol spelen. Door het toevoegen van geschatte emigratie naar Zweden uit de niet-gemelde emigratie, zullen de emigratiecijfers hoger liggen en dus meer in de buurt van de Zweedse immigratiecijfers komen. Hetzelfde geldt voor de Zweedse emigratiecijfers.

3.3 Bijschatting van niet-gemelde emigratie naar Zweden en Nederland

Om een completer beeld te krijgen van de emigratie naar Zweden zijn schattingen gemaakt voor het toedelen van de netto administratieve correcties aan bestemmingsland Zweden. Migrantenstromen kennen een sterke concentratie naar geboorteland van de migrant: de meerderheid van de emigranten naar Zweden is daar geboren. De verdeling naar geboorteland in de emigratie wordt als basis gebruikt voor de schatting uit de niet-gemelde emigratie. Hierbij veronderstellen we dat de verdeling naar geboorteland in de gemelde en niet-gemelde migratie gelijk is. Als bijvoorbeeld 1 procent van de gemelde emigranten Zweden als bestemming heeft, dan veronderstellen we dat datzelfde percentage van de niet-gemelde emigranten ook naar Zweden is vertrokken.

Deze berekeningen zijn gemaakt voor de jaren 1995 tot en met 2008. *Staat 1* laat een voorbeeld zien voor het jaar 2005. Op basis van de schatting zijn 287 niet-gemelde emigranten naar Zweden vertrokken. Dit is bijna een derde van de gemelde emigratie, die in dat jaar 901 bedroeg. De resultaten voor alle jaren zijn vermeld in *staat 2*. Hierin is het (negatieve) saldo van administratieve correcties als absoluut getal weergegeven. Tussen 1995 en 2008 varieert het aandeel bijgeschatte emigratie naar Zweden tussen 17 en 36 procent van de gemelde migratie. De laatste jaren is het aandeel iets afgenomen. Gemiddeld over deze periode is het 24 procent. Dit is iets lager dan het aandeel voor alle bestemmingslanden, dat vrij stabiel is gebleven.

Bij deze schattingsmethode wordt verondersteld dat het hele saldo administratieve correcties betrekking heeft op emigratie. Zoals eerder beschreven kan een gedeelte echter ook personen betreffen die nog in Nederland zijn. De bijschattingen van de emigratie moeten dan ook worden gezien als bovengrens.

Op dezelfde wijze is de niet-gemelde emigratie van Zweden naar Nederland bijgeschat (*staat 3*). De omvang van de bijschatting is hier kleiner, gemiddeld 8 procent over de jaren 1995–2008.

De bijgeschatte cijfers uit de niet-gemelde emigratie worden opgeteld bij de bekende emigratie van Nederland naar Zweden. In *grafiek 3* zijn daarnaast de gepubliceerde en de naar twaalf maanden herberekende emigratiecijfers uitgezet. Het blijkt dat de gepubliceerde emigratiecijfers voor de meeste jaren het best overeenkomen met de immigratiecijfers van het Zweedse statistiebureau. De aanpassingen

Staat 1
Schatting van niet gemelde emigratie van Nederland naar Zweden op basis van emigratie naar Zweden naar geboorteland, 2005

Geboorteland	Geregistreerde emigratie			(Geschatte) niet-gemelde emigratie		
	totaal	waarvan naar Zweden		totaal	waarvan naar Zweden	
		absoluut	%		absoluut (berekend)	%
Nederland	45 291	571	1,3	8 438	106	1,3
Duitsland	3 256	10	0,3	1 096	3	0,3
Verenigd Koninkrijk	2 151	8	0,4	1 479	6	0,4
Turkije	1 565	7	0,4	1 307	6	0,4
België	1 313	6	0,5	313	1	0,5
Voormalig Joegoslavië	851	10	1,2	688	8	1,2
Irak	845	23	2,7	811	22	2,7
China	711	4	0,6	1 134	6	0,6
Afghanistan	535	4	0,7	614	5	0,7
Zweden	280	199	71,1	95	68	71,1
Iran	278	4	1,4	519	7	1,4
Overige landen	26 323	55	0,2	19 832	48	0,2
Totaal	83 399	901	1,1	36 326	287	0,8

Staat 2
Emigratie uit Nederland naar land van bestemming

	Alle landen				Zweden			
	Geregistreerde (gemelde) emigratie	Saldo administratieve correcties (niet gemelde emigratie)	Totale emigratie	Aandeel niet gemelde emigratie in totale emigratie (%)	Geregistreerde (gemelde) emigratie	Schatting niet gemelde emigratie	Totale emigratie	Aandeel niet gemelde emigratie in totale emigratie (%)
1995	63 313	18 874	82 187	23,0	494	138	632	21,8
1996	65 318	26 620	91 938	29,0	491	159	650	24,5
1997	62 206	19 755	81 961	24,1	572	138	710	19,4
1998	60 433	18 848	79 281	23,8	592	198	790	25,1
1999	59 013	19 756	78 769	25,1	698	184	882	20,9
2000	61 201	17 776	78 977	22,5	651	188	839	22,4
2001	63 318	19 248	82 566	23,3	826	228	1 054	21,6
2002	66 728	30 190	96 918	31,2	659	371	1 030	36,0
2003	68 885	35 946	104 831	34,3	648	311	959	32,4
2004	75 049	35 186	110 235	31,9	809	305	1 114	27,4
2005	83 399	36 326	119 725	30,3	901	287	1 188	24,2
2006	91 028	41 442	132 470	31,3	1 194	424	1 618	26,2
2007	91 287	31 289	122 576	25,5	1 189	314	1 503	20,9
2008	90 067	27 712	117 779	23,5	1 280	255	1 535	16,6
1995–2008	1 001 245	378 968	1 380 213	27,5	11 004	3 500	14 504	24,1

Staat 3
Emigratie van Zweden naar Nederland

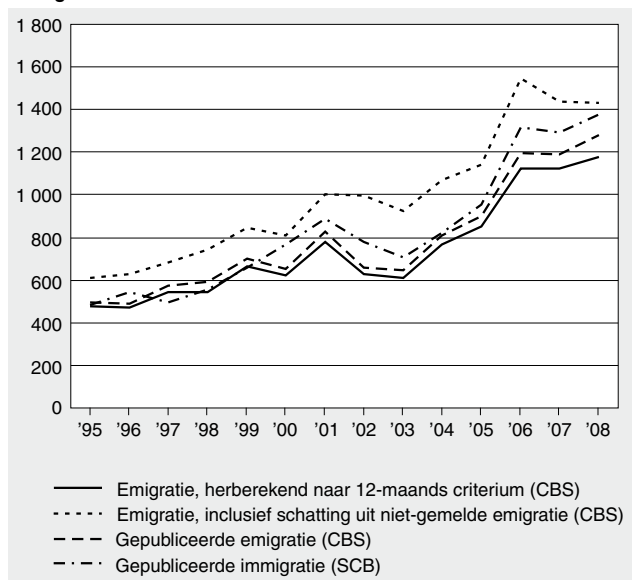
	Geregistreerde (gemelde) emigratie	Schatting niet gemelde emigratie	Totale emigratie	Aandeel niet gemelde emigratie in totale emigratie (%)
1995	415	37	452	8,1
1996	431	38	469	8,1
1997	452	40	492	8,1
1998	615	54	669	8,1
1999	610	54	664	8,1
2000	571	34	605	5,6
2001	521	26	547	4,7
2002	551	45	596	7,6
2003	499	49	548	8,9
2004	440	42	482	8,7
2005	457	39	496	7,8
2006	598	67	665	10,0
2007	584	74	658	11,2
2008	556	47	603	7,7
1995–2008	7 300	644	7 944	8,1

naar definitie noch de bijschatting heeft de vergelijkbaarheid dus vergroot.

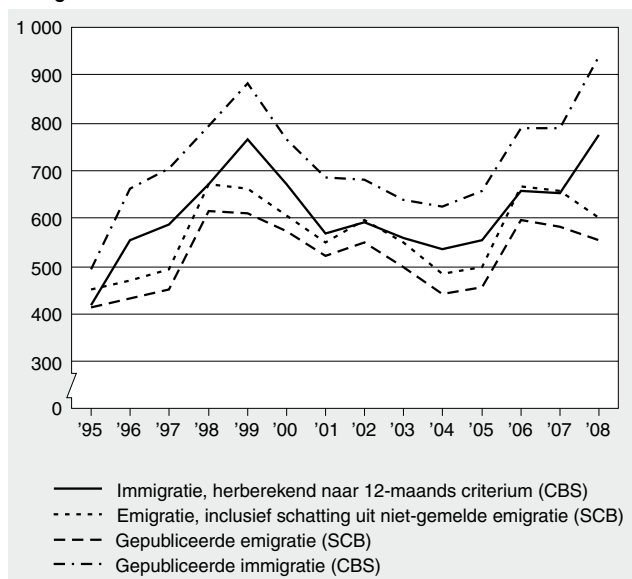
De vergelijkbaarheid van de Zweedse cijfers over emigratie naar Nederland met de Nederlandse cijfers over immigratie

vanuit Zweden is wel verbeterd. Zowel de herberekening naar twaalf maanden als de bijschatting voor niet-gemelde emigratie had een positief effect op de vergelijkbaarheid (*grafiek 4*).

3. Migratiestroom van Nederland naar Zweden

4. Migratiestroom van Zweden naar Nederland

4. Conclusie

Vergelijking van de cijfers over migratie tussen Nederland en Zweden, twee landen met goede bevolkingsregisters, laat aanzienlijke verschillen zien. De gegevens over de migratiestromen van Nederland naar Zweden, gemeten als emigratie door Nederland en als immigratie door Zweden, lijken meer op elkaar dan die van de stroom in de andere richting. Definitieverschillen blijken maar een klein deel van de verklaring te vormen: aanpassing van de Nederlandse

migratiegegevens aan het twaalf-maands criterium leidt tot een kleine verbetering in de vergelijkbaarheid van de Nederlandse immigratie en de Zweedse emigratie, maar tot een kleine verslechtering in de overeenkomst tussen de Nederlandse emigratie- en de Zweedse immigratiecijfers. Hetzelfde geldt voor de bijstelling met niet-gemelde registratie.

Na deze analyses en bewerkingen met geaggregeerde gegevens zou vergelijking op microniveau beter kunnen bijdragen aan verklaringen voor de gevonden verschillen. Door vergelijking op persoonsniveau zou bijvoorbeeld achterhaald kunnen worden of immigranten in Zweden zich niet als emigrant in Nederland hebben gemeld. Dit is een belangrijke volgende stap in de samenwerking tussen de beide statistiebureaus, die echter voornamelijk op bezwaren van privacy stuit.

Literatuur

Agemaal-Wobma, E. van, H. Nicolaas en M. Poulain, 2008, Comparing international migration flows between sending and receiving countries: lessons of a recent cooperation between Belgium and the Netherlands. Invited paper presented at the Joint UNECE/Eurostat Work Session on Migration Statistics, Geneva, 3–5 March 2008.

Eurostat, 2007, Regulation (EC) no. 862/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on Community statistics on migration and international protection. Eurostat, Luxemburg.

Poulain, M., N. Perrin and A. Singleton (eds.), 2005, THESIM: Towards Harmonised European Statistics on International Migration. Presses Universitaires de Louvain, Louvain-la-Neuve.

UN, 1998, Recommendations on statistics of international migration. Revision 1, Statistical papers, Series M, No. 58, Rev.1. United Nations, New York.

UNECE, 2009a, Guidelines on the use and dissemination of data on international immigration to facilitate their use to improve emigration data of sending countries. Conference of European Statisticians, 57th plenary session, Geneva, 8–10 June 2009, ECE/CES/2009/10.

UNECE, 2009b, Data exchange exercise to assess the feasibility of using immigration data of destination countries to improve emigration estimates of countries of origin. Conference of European Statisticians, 57th plenary session, Geneva, 8–10 June 2009, ECE/CES/2009/11.

Dakloos in Nederland

Moniek Coumans¹⁾, Maarten Cruyff²⁾, Peter van der Heijden³⁾, Hans Schmeets⁴⁾ en Judith Wolf⁵⁾

Dit artikel doet verslag van een onderzoek naar de omvang en het profiel van de populatie feitelijk daklozen in Nederland. Hoewel er op lokaal niveau diverse betrouwbare schattingen zijn gedaan, ontbreken actuele en betrouwbare cijfers op nationaal niveau. In dit onderzoek wordt hierin voorzien door gebruik te maken van de zogeheten vangst-hervangst methode. De resultaten laten zien dat nog een aanzienlijke groep mensen geen dak boven het hoofd heeft. Daarnaast blijkt dat het profiel van de daklozen nogal afwijkt van dat van de algemene bevolking. Mannen, ongehuwden en personen tussen de 30 en 50 jaar zijn bij de daklozen fors oververtegenwoordigd.

1. Inleiding

Daklozen verkeren in de marge van de samenleving. Hun participatie in de maatschappij – waaronder deelname aan de reguliere gezondheidszorg, het hebben van betaald werk en het volgen van een opleiding – is laag. In de landelijke registers, zoals de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA), zijn daklozen vaak niet als zodanig te identificeren. Om die reden valt deze groep buiten het bereik van onderzoek op basis van bevolkingsenquêtes en is het moeilijk om met de gebruikelijke waarnemingsmethoden zicht te krijgen op deze sociaal kwetsbare groep.

In het verleden zijn enkele schattingen van de omvang van deze populatie gedaan, maar deze zijn niet actueel en lopen afhankelijk van de gebruikte methode en definitie van de doelgroep nogal uiteen (Schmeets et al., 2003). Zo werd in het meest actuele onderzoek met behulp van experts/OGGZ-instellingen het totale aantal dak- en thuislozen in Nederland geschat op ongeveer 15 duizend (De Bruin, 2003). Oudere schattingen komen op aantallen tussen de 17,5 en 34 duizend (Heyendaal en Brouwers, 1989; VNG, 1987).

De geringe aandacht voor schattingen van de totale populatie daklozen in Nederland hangt samen met een toe-

nemende focus van het beleid op lokaal niveau. In 2006 werd het Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang gestart in de vier grote steden (Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht), met als doel de situatie van daklozen te verbeteren en tegelijkertijd de overlast terug te dringen (Maas en Planije, 2009). In 2008 is deze aanpak uitgebreid naar alle overige 39 centrumgemeenten en zijn plannen gepresenteerd over de bestrijding van dakloosheid in de zogenoemde Stedelijke Kompassen (Planije et al., 2010). Hoewel er in overeenstemming met de lokale focus van het beleid voor diverse gemeenten wel betrouwbare schattingen zijn gemaakt (Reinking et al., 2001; Hulsbosch et al., 2003, 2005, 2006; Voncks et al., 2008; Van Zwieten et al., 2008), ontbreekt een actuele en betrouwbare schatting van het aantal daklozen op nationaal niveau al jaren. Een actualisering van de cijfers over dakloosheid op nationaal niveau is dan ook van belang.

Begin 2009 is binnen het CBS het project 'Dak- en thuislozen' gestart als onderdeel van het nieuwe onderzoeksprogramma 'Sociale Samenhang', om meer zicht te krijgen op de omvang en kenmerken van personen die hiertoe behoren. Dergelijk onderzoek is echter lastig en noopt tot keuzes en afbakeningen. Vrij snel na de start van het onderzoek werd de keuze gemaakt voor de groep feitelijk daklozen, namelijk de daklozen die op straat leven of op niet-structurele basis in laagdrempelige opvang of bij familie of vrienden verblijven. Deze groep is voor het beleid belangrijker dan de daklozen die in instellingen voor maatschappelijke opvang verblijven. Bovendien zijn feitelijk daklozen moeilijker in kaart te brengen dan degenen die in instellingen ingeschreven staan. Dit maakt de feitelijk daklozen ook tot een zeer interessante doelgroep voor een aanpak met nieuwe, geavanceerde, onderzoeksmethoden. Omdat de schatting van het aantal afhankelijk van de afbakening of definiëring van de populatie, zal in dit artikel eerst dieper worden ingegaan op de definitie van dakloosheid (paragraaf 2). In paragraaf 3 wordt de gebruikte methode voor de omvangschatting uitgelegd, in paragraaf 4 komen de resultaten aan bod en paragraaf 5 sluit af met conclusies en aanbevelingen.

2. Definitie

Over de afbakening en definiëring van dak- en thuislozen is in de loop der jaren zowel nationaal als internationaal veel gediscussieerd. Ook binnen het CBS werd in het kader van het project 'moeilijk bereikbare groepen' eerder aandacht besteed aan dit heikle punt (Reep, 2003; Schmeets et al., 2003). Uit de discussie blijkt vooral een gebrek aan eenduidigheid. Over wie hebben we het als we spreken over 'de daklozen'?

Daarbij vormt de overlap van daklozen met andere moeilijk waarneembare groepen, zoals bewoners van instellingen en tehuizen, asielzoekers, vluchtelingen en illegalen, een specifiek aandachtspunt.

¹⁾⁴⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen.

²⁾³⁾ Universiteit van Utrecht, faculteit Sociale en Gedragswetenschappen, vakgroep Methodologie en Statistiek.

⁵⁾ UMC St. Radboud, Onderzoekscentrum Maatschappelijke Zorg.

Binnen het CBS hebben de volgende personen een actieve bijdrage geleverd aan het onderzoek: Bart Loog, Liesbeth Steenhof, Koos Arts en Rolf Hut. De auteurs zijn hen daar zeer erkentelijk voor.

Een van de moeilijkheden bij het definiëren van de groep is dat het verschijnsel dakloosheid gezien kan worden vanuit verschillende perspectieven. Zo kan dakloosheid worden opgevat als slechts een huisvestingskwestie, maar ook als welzijnskwestie. In actuele publicaties en ook in (gemeentelijk) beleid wordt tegenwoordig vaak een onderscheid gemaakt tussen feitelijk daklozen en residentieel daklozen (Wolf et al., 2002; De Bruin et al., 2003). Bij feitelijk daklozen gaat het om personen die vooral op straat, openbare ruimtes of vrienden, familie en kennissen zijn aangewezen en geen garantie hebben op een slaapplek voor de komende nacht. Residentieel daklozen staan ingeschreven in instellingen voor maatschappelijke opvang.

Dit onderzoek richt zich op de populatie feitelijk daklozen, die in overeenstemming met de definitie van Wolf et al. (2002) als volgt wordt gedefinieerd:

- personen die leven op straat of andere openbare ruimte, zonder vaste verblijfplaats;
- personen die kortdurend gebruik maken van de nachtopvang of laagdrempelige opvang; en
- personen die op niet-structurele basis bij familie of vrienden slapen, zonder vaste verblijfplaats.

Technische toelichting

Centrumgemeenten: Gemeenten die binnen een regio een bepaalde functie uitoefenen die niet door de omliggende gemeenten uitgeoefend wordt, bijvoorbeeld het verstrekken van bepaalde uitkeringen (bron: <http://www.thesauruszorgenwelzijn.nl/centrumgemeenten.htm>).

Federatie opvang: De branchevereniging voor maatschappelijke opvang, vrouwenopvang en beschermd en begeleid wonen.

Parametrische bootstrap: Bij de parametrische bootstrap worden steeds nieuwe steekproeven getrokken op basis van de geschatte populatieverdeling, waarbij de berekening van datgene waarin men geïnteresseerd is steeds opnieuw wordt uitgevoerd. Na een x aantal (bijvoorbeeld 1 000) trekkingen worden de waarden gerangschikt. Bij 1 000 trekkingen markeren waarden 25/26 en 975/976 het 95%-betrouwbaarheidsinterval.

3. Methode

3.1 Capture-recapture benadering

Voor de schatting van de omvang van de populatie daklozen is de zogenaemde capture-recapture benadering, ofwel vangst-hervangst methode, toegepast. Deze methode komt oorspronkelijk uit de biologie, waar ze wordt toegepast om de populatieomvang van bepaalde diersoorten te schatten. Daarbij wordt op twee verschillende momenten een steekproef getrokken. De dieren kunnen letterlijk worden gevangen en hervangen, maar ook kunnen twee afzonderlijke waarnemers de dieren min of meer gelijktijdig vangen.

Bij deze benadering wordt een steekproef met een omvang n_1 getrokken uit een populatie met omvang N , en worden de gevangen dieren gemerkt en teruggeplaatst. Na een tijd wordt er een tweede steekproef met een omvang n_2 uit dezelfde populatie getrokken. Vervolgens wordt gekeken hoeveel van de dieren uit n_2 het merkteken hebben (m_2). De schatting van de populatieomvang vindt als volgt plaats: aangenomen dat de proportie gemerkte dieren in de hervangst een zuiver beeld geeft van de proportie gemerkte dieren in de populatie, geldt dat m_2/n_2 ongeveer gelijk is aan n_1/N . Aldus is de populatieomvang N te schatten met $(n_1 * n_2) / m_2$ (Sikkel et al. 2006).

Tegenwoordig kent deze methode een breed toepassingsgebied en wordt ze gebruikt in de sociale wetenschappen en de epidemiologie. De methode is ook vaak toegepast om bepaalde probleemgroepen, zoals druggebruikers en daklozen, in kaart te brengen. Zo wordt in het onderzoek van Dávid en Snijders (2002) de populatie daklozen in Boedapest geschat aan de hand van onder meer de capture-recapture benadering.

In de wetenschappen buiten de biologie wordt doorgaans gebruik gemaakt van registers in plaats van steekproeven. De overlap tussen beide registers wordt vervolgens als hervangst opgevat. Wel geldt hierbij de aanname dat de twee registers onafhankelijk van elkaar zijn. De kans om voor te komen in het ene register moet dus onafhankelijk zijn van de kans om voor te komen in het andere register. Een van de manieren om deze aanname te versoepelen is het gebruik van drie in plaats van twee registers. Hierop kunnen standaard (log-lineaire) modellen worden geschat. Voor een uitgebreide bespreking daarvan verwijzen we naar Sikkel et al., 2006. Naast het gebruik van registers in plaats van steekproeven, wordt binnen de sociale wetenschappen ook veelal een andere manier gehanteerd om tot dezelfde populatieschatting te komen. Dit gebeurt als volgt. Er zijn twee registers, register A en B. In register A wordt een aantal personen geobserveerd, hier aangeduid als c en d . Register B bevat eveneens een aantal geobserveerde personen, hier aangegeven met b en d . De overlap tussen beide registers wordt gemarkeerd door d en de bijschatting wordt aangeduid met a .

Doordat aangenomen wordt dat de registers A en B onafhankelijk zijn (zie verder paragraaf 3.3), geldt dat $a/b = c/d$. Hierdoor is de schatting van a als volgt te berekenen uit de geobserveerde waarden: $(b * c) / d$. De populatieomvang N is dan gelijk aan $b + c + d + (b * c) / d$.

	B=0	B=1	
A=0	a	b	
A=1	c	d	
			N

3.2 Gebruikte bronnen en selecties

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

1. Een binnen het CBS samengestelde lijst van personen die volgens de GBA verblijven bij dag- en nachtopvangvoorzieningen voor daklozen. Hiervoor is gebruik gemaakt van een geactualiseerde lijst van alle op-

vanglocaties van de Federatie Opvang. Bij alle locaties zijn de actuele adressen gezocht. Deze zijn op peildatum 1 januari 2009 gekoppeld aan de GBA, waardoor de unieke personen geïdentificeerd konden worden. Uiteraard gebeurde dit met inachtneming van de daarvoor geldende privacyreglementen. Deze lijst wordt hierna GBA-opvangadres genoemd.

2. Een binnen het CBS beschikbare lijst met personen die op 1 januari 2009 in de bijstandsregister stonden als personen zonder vaste verblijfplaats, volgens het Besluit Adreslozen binnen de Wet Werk en Bijstand. Deze lijst wordt hierna WWB genoemd.
3. Een selectie van daklozen uit het Landelijk Alcohol en Drugs Informatie Systeem op 1 januari 2009 (hierna *Ladis* genoemd; bron: Stichting Informatie Voorziening Zorg, SIVZ, 2009).

In deze registers is een aantal selecties gemaakt dat van belang is bij de interpretatie van de gegevens. Zo zijn alleen personen tussen 18 en 65 jaar geselecteerd. Degenen die volgens de lijst *GBA-opvangadres* of het *Ladis* niet dakloos zijn of in een tehuis voor daklozen wonen, zijn toch geselecteerd als zij een WWB-uitkering ontvangen. Het is plausibel te veronderstellen dat het bij deze selectie gaat om feitelijk daklozen. Men krijgt uitsluitend een WWB-uitkering volgens het Besluit Daklozen als voldaan wordt aan de daarvoor gestelde criteria. Verder zullen alleen degenen die voor een slaapplek volledig afhankelijk zijn van een nachtopvang, zich ook daadwerkelijk laten inschrijven op dat adres in de GBA. Postadressen worden verder alleen verstrekt aan degenen die geen ander (eigen) adres hebben.

De adressen waar meerdere soorten voorzieningen op één locatie gevestigd zijn, worden hier niet meegerekend. Zo kan er geen vertekening plaatsvinden door het meenemen van daklozen die bijvoorbeeld in residentiële opvang verblijven of in de vrouwenopvang. Wij zijn immers alleen geïnteresseerd in het schatten van de populatie feitelijk daklozen.

3.3 Aannames

De kwaliteit van de schatting hangt bij de vangst-hervangst methode af van de mate waarin voldaan wordt aan een aantal aannames (IWGDMF, 1995; Chao et al., 2001), te weten:

- a. Een gesloten populatie: er mag in de periode van de waarneming niemand op de lijst worden toegevoegd of ervan worden afgevoerd;
- b. Een perfecte koppeling tussen de gebruikte registers: afwezigheid van incorrecte en gemiste koppelingen;
- c. Onafhankelijke insluitkansen: de kans om voor te komen in het ene register moet statistisch los staan van de kans om voor te komen in het andere register; en
- d. Homogeniteit: de kans om voor te komen in een register moet voor iedereen gelijk zijn. Deze homogeniteitsaannames kan worden versoepeld door in het model variabelen op te nemen die (een deel van) de verschillen in insluitkansen verklaren. Dit wordt ook wel aangeduid met de term geobserveerde heterogeniteit.

Wordt voldaan aan deze aannames of niet? In dit onderzoek kan worden uitgegaan van een gesloten populatie, waarmee voldaan is aan aanname (a). Er is gebruik

gemaakt van één peildatum voor de drie registers, waardoor de periode van waarneming zo kort mogelijk is. Ook aan de aanname (b) – geen koppelfouten – is voldaan. Het nummer waar de registers op gekoppeld werden, de koppelsleutel, is namelijk voor alle drie registers gebaseerd op de unieke persoonsgegevens zoals die in de GBA staan, en zijn daarmee dus identiek als het om dezelfde persoon gaat.

Omdat in dit onderzoek gebruik is gemaakt van drie registers, kan de aanname van onafhankelijkheid (c) worden versoepeld. Er mogen wel paarsgewijze interacties voorkomen, zolang er maar geen drieweg-interactie tussen de registers is. Nadere analyses wijzen uit dat daarvan geen sprake is. Wel is er een paarsgewijze afhankelijkheid tussen het GBA-opvangregister en de WWB. Hierop wordt teruggekomen bij de beschrijving van de resultaten en het gebruikte statistische model (paragraaf 4.1). Waar een geconstateerde afhankelijkheid precies vandaan komt, is in dit onderzoek niet te bepalen. Om daarop meer zicht te krijgen, zouden variabelen toegevoegd kunnen worden die iets zeggen over de kans om voor te komen in beide registers, zoals de duur van de dakloosheid of de aanwezigheid van bijkomende (drugs)problematiek. Dergelijke variabelen zijn echter niet voorhanden.

Voor de geobserveerde heterogeniteit – aanname (d) – is in dit onderzoek gecorrigeerd door het meenemen van geslacht, leeftijd, herkomst en al dan niet vertoeven in een van de vier grote steden.

4. Resultaten

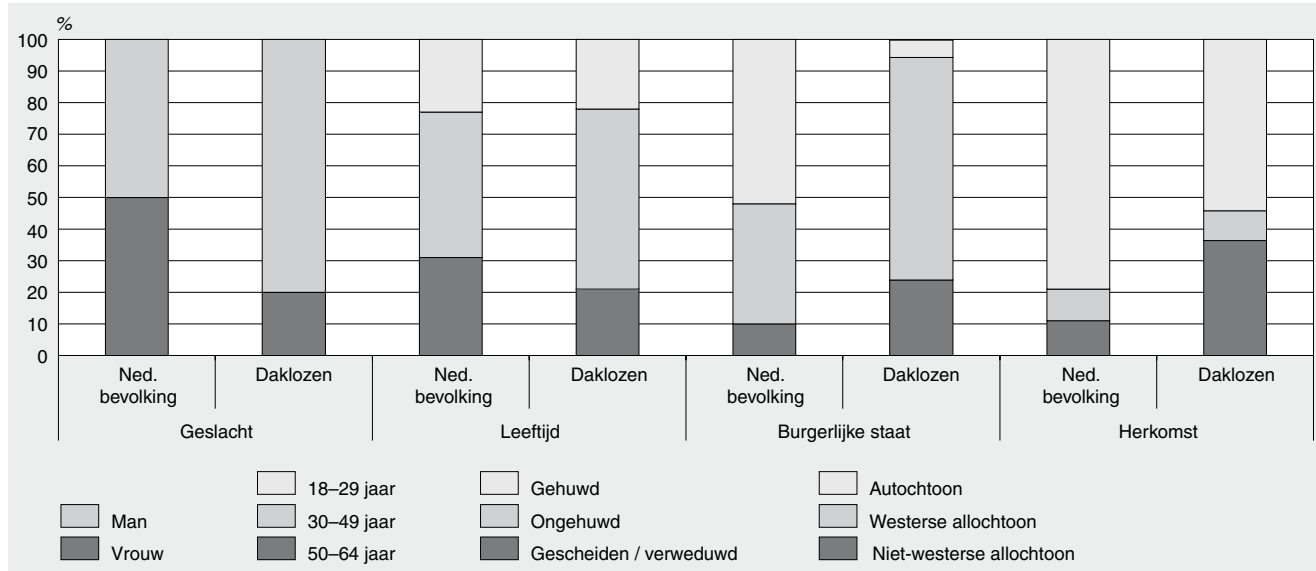
4.1 Omvangschattingen

De omvangschatting voor peildatum 1 januari 2009 komt neer op een totaal aantal van ruim 17,5 duizend feitelijk daklozen. Deze schatting is gebaseerd op een loglineair model waarin geslacht, leeftijd, herkomst en verblijfplaats (al dan niet in de grote steden) met de volgende codering zijn opgenomen:

<i>G</i>	<i>GBA</i>	1= <i>ja</i> , 2= <i>nee</i>
<i>W</i>	<i>WWB</i>	1= <i>ja</i> , 2= <i>nee</i>
<i>Z</i>	<i>Ladis</i>	1= <i>ja</i> , 2= <i>nee</i>
<i>S</i>	<i>geslacht</i>	1= <i>man</i> , 2= <i>vrouw</i>
<i>L</i>	<i>leeftijd</i>	1=18–29, 2=30–49, 3=50–64
<i>B</i>	<i>verblijfplaats</i>	1= <i>in een van de vier grote steden</i> , 2= <i>buiten de grote steden</i>
<i>H</i>	<i>herkomst</i>	1= <i>autochtoon</i> , 2= <i>westers allochtoon</i> , 3= <i>niet-westers allochtoon</i>

Voor de selectie van het best passende model is de zogenoemde AIC (Akaike's Information Criterion) als criterium genomen. Deze maat stelt een limiet voor het aantal parameters in het model en geeft de statistische fit van het model weer. Er bleven twee modellen over met een goede fit.

Het best passende model bleek echter zowel instabiel als niet plausibel. Het 95%-betrouwbaarheidsinterval (24 569–64 480) was erg breed en had een zeer hoge bovengrens. De totale schatting zou bij dit model bovendien uitkomen op

een onrealistisch hoog aantal, namelijk 31 544. Besloten is om dit model te verwerpen en het op een na best passende model te selecteren, namelijk:

$$G(\text{WSB}+\text{ZH}+\text{L})+\text{W}(\text{SLB}+\text{HBS})+\text{Z}(\text{SL}+\text{LH}+\text{B})+\text{LB}+\text{SLH}$$

In het bovenstaande model zijn twee paarsgewijze interacties opgenomen tussen de registers, namelijk tussen de lijst GBA-opvangadres (G) en de WWB (W) en tussen de lijst GBA-opvangadres en het Ladis (Z). De afhankelijkheid tussen GBA-opvangregister en WWB loopt via de interactieterm $G(\text{WSB})$, en hangt dus ook samen met het geslacht (S) van de dakloze en of deze in een van de grote steden, danwel daarbuiten verblijft (B). Uit nadere analyses blijkt het te gaan om een positieve afhankelijkheid die het grootst is voor vrouwen in de grote steden en het kleinst voor mannen in de grote steden. De afhankelijkheid tussen de lijst GBA-opvangadres (G) en het Ladis (Z) loopt volgens het model via de term $G(\text{ZH})$ en verschilt dus tussen de verschillende herkomstgroeperingen. Nadere analyses tonen aan dat het hierbij gaat om een negatieve afhankelijkheid, die voor westerse allochtonen het sterkst is en voor niet-westerse allochtonen het zwakst.

Voor de totaalschatting (N) zijn de volgende aantallen vastgesteld:

- het geobserveerde aantal daklozen in de registers, namelijk 5 169;
- het bijgeschatte aantal volgens het best passende model, namelijk 12 598.

Dit levert een geschatte N van 17 767 op. Het 95%-betrouwbaarheidsinterval is berekend met de zogeheten parametrische bootstrap en loopt van 15 601 tot 21 225 feitelijk daklozen.

4.2 Achtergrondkenmerken van Nederlandse daklozen

Uit een vergelijking van de verdeling van deze kenmerken binnen de groep feitelijk daklozen met die van de Neder-

landse bevolking als geheel blijkt dat de samenstelling van de populatie feitelijk daklozen sterk afwijkt (grafiek). De daklozen worden gekenmerkt door een oververtegenwoordiging van mannen, 30- tot 50-jarigen, ongehuwden en niet-westerse allochtonen, terwijl vrouwen, 50-plussers en gehuwden zijn ondervertegenwoordigd. De aandelen westerse allochtonen en 18- tot 30-jarigen wijken niet noemenswaardig af van die in de Nederlandse bevolking. Het profiel van de daklozen ziet er als volgt uit:

- 80 procent van de populatie daklozen is man, tegenover 47 procent landelijk;
- 57 procent is tussen de dertig en vijftig jaar, met een gemiddelde van veertig jaar, tegenover 46 procent 30–50-jarigen landelijk;
- 70 procent van de daklozenpopulatie is ongehuwd, tegen bijna 40 procent landelijk;
- 6 procent is gehuwd, tegen ongeveer de helft van de Nederlandse bevolking;
- 36 procent is niet-westerse allochtoon, tegen 11 procent landelijk.

5. Discussie en conclusies

De omvangsschatting van de populatie feitelijk daklozen op 1 januari 2009 komt ongeveer uit op 17,5 duizend daklozen in de leeftijd van 18 tot 65 jaar. Per 10 duizend inwoners gaat het om 17 daklozen in deze leeftijdsgroep. Deze populatie feitelijk daklozen wijkt wat persoonskenmerken betreft sterk af van de algemene Nederlandse bevolking. Het profiel van de daklozen ziet er als volgt uit. Het betreft een onevenredig groot aandeel mannen, ongehuwden en niet-westerse allochtonen. De leeftijd ligt grotendeels tussen 30 en 50 jaar, waarbij de 50-plussers zijn ondervertegenwoordigd. Ook zijn maar weinig daklozen gehuwd. Dit profiel stemt in grote lijnen overeen met dat van daklozenpopulaties in verschillende steden, zoals die uit eerder onderzoek naar voren kwamen (Reinking et al., 2001; Hulsbosch et al., 2003, 2005, 2006; Voncks et al., 2008; Van Zwieten et al., 2008).

De toepassing van de vangst-hervangst methode op drie registers en covariaten is een waardevolle aanpak gebleken, omdat hiermee inzicht wordt verkregen in de samenhang tussen paren van registers en in de insluitkansen van personen met verschillende kenmerken. Een kanttekening is dat het model geen inzicht biedt in een mogelijke drieweg-interactie tussen de registers, en dat het onwaarschijnlijk is dat de covariaten in het model alle heterogeniteit in de insluitkansen verklaren. In principe zou het model nog verbeterd kunnen worden door de toevoeging van een vierde register en/of additionele covariaten, zoals duur van dakloosheid en bijkomende (drugs)problematiek. Hierdoor neemt het aantal te schatten parameters echter exponentieel toe, en daarmee ook het risico op instabiele, niet-informatieve oplossingen.

Een andere kanttekening bij het onderzoek betreft de adressenlijst van alle voorzieningen voor dag- nacht-opvang en de koppeling daarvan met de GBA. Er is gebruik gemaakt van een lijst van voorzieningen van de Federatie Opvang. Daar zijn de adressen bijgezocht zoals ze in het eerste kwartaal van 2009 op de websites van de instellingen waar de voorzieningen onder vielen werden vermeld. Niet alle adressen konden vervolgens gekoppeld worden met de GBA. Daarbij ging het op het moment van de peiling niet om een adres voor bewoning. Mogelijk kan er door het missen van een aantal instellingen sprake zijn van een onder- of overschatting. Dit is het geval als de mensen die in de gemiste instellingen wonen een andere kans hebben om op de lijst GBA-opvangadres te staan. Uit eerste analyses blijkt echter dat als een aantal instellingen wordt verwijderd of toegevoegd, zoals de postadressen of de adressen waarop dubbele voorzieningen gevestigd zijn, de omvangschattingen niet substantieel van elkaar afwijken. De verwachting is dat de kans om voor te komen op de lijst GBA-opvangadres voor de daklozen van de gemiste instellingen niet afwijkt van de kans voor de daklozen in de instellingen, waarvan de adressen wel gekoppeld zijn met de GBA.

In dit onderzoek hebben we ons gericht op de populatie feitelijk daklozen van 18 tot 65 jaar. In vervolgonderzoek worden ook schattingen gemaakt van andere populaties daklozen, zoals de residentieel daklozen. Ook de leeftijds-grenzen zouden in toekomstig onderzoek anders gesteld kunnen worden, zodat bijvoorbeeld ook 18-minners en 65-plussers meegenomen worden. Ten slotte, maar zeker niet onbelangrijk, zal in toekomstig onderzoek de leefsituatie van daklozen worden onderzocht. Meer informatie over de (ervaren) gezondheid, veiligheid, maatschappelijke participatie en sociale contacten van deze groep zal, meer nog dan het vaststellen van de omvang, handvaten bieden voor het beleid.

Met dit onderzoek is een belangrijke stap gezet richting het in kaart brengen van een deel van de Nederlandse populatie dat vooralsnog grotendeels buiten beeld bleef. Het inzicht in de omvang en het profiel van de Nederlandse populatie daklozen is niet alleen van belang voor onderzoek, maar ook voor beleid. Dat beleid is, ondanks de lokale focus, gericht op het verminderen van het aantal daklozen in heel Nederland.

Literatuur

Bruin, D. de, C. Meijerman en H. Verbraeck, 2003, Zwerven in de 21ste eeuw: een exploratief onderzoek naar geestelijke gezondheidsproblematiek en overlast van dak- en thuislozen in Nederland. Centrum voor Verslavingsonderzoek, Utrecht.

Chao, A., P.K. Tsay, S.H. Lin, W.Y. Shau en D.Y. Chao, 2001, The applications of capture-recapture models to epidemiological data. *Statistics in Medicine* (20), blz. 3123–3157.

Dávid, B. en T.A.B. Snijders, 2002, Estimating the size of the homeless population in Budapest, Hungary. *Quality and Quantity* (36), blz 291–303.

Heyendael, P.H.J.M. en H.G. Brouwers, 1989, Mensen in de marge in soorten en maten. *Tijdschrift voor Sociale Gezondheidszorg* (8), blz. 4–8.

Hulschbosch, L., S. Nicholas, F. Smit en J. Wolf, 2003, Dakloos in Alkmaar: onderzoek naar omvang en kenmerken van de daklozenpopulatie. Trimbos-instituut, Utrecht.

Hulschbosch, L., S. Nicholas en J. Wolf, 2006, Omvang van de daklozenpopulatie in de stad Utrecht. Resultaten van een omvangschatting in het voorjaar van 2005. Trimbos-instituut, Utrecht.

Hulschbosch, L., S. Nicholas en J. Wolf, 2005, Dakloos in Leiden. Onderzoek naar omvang en kenmerken van de daklozenpopulatie. Trimbos-instituut, Utrecht.

IWGDMF (International Working Group for Disease Monitoring and Forecasting), 1995, Capture-recapture and multiple record systems estimation 1: history and theoretical development. *American Journal of Epidemiology* (142), blz. 1047–1058.

Maas, M. en M. Planije, 2009, Monitor Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang. Rapportage 2009: Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht. Trimbos-instituut, Utrecht.

Planije, M., M. Maas en W. Been, 2010, Monitor stedelijk kompas 2009. Plan van aanpak maatschappelijke opvang in 39 centrumgemeenten. Trimbos-instituut, Utrecht.

Reep, C., 2003, Moeilijk waarneembare groepen. Een inventarisatie. Interne nota. CBS, Heerlen.

Reinking, D., S. Nicholas, I. van Leiden, H. van Bakel, M. Zwikker en J. Wolf, 2001, Daklozen in Den Haag: onderzoek naar omvang en kenmerken van de daklozenpopulatie. Trimbos-instituut, Utrecht.

Schmeets, H., C. Reep en G. Snijders, 2003, Afbakenen van moeilijk waarneembare bevolkingsgroepen. *Bevolkingstrends* 51(3), blz. 62–68.

Sikkel, D., P.G.M. van der Heijden en G. van Gils, 2006, Methoden voor omvangschattingen van verborgen popu-

laties, met name illegalen. Boom Juridische Uitgevers, Meppel.

VNG, 1990, dak- en thuislozen. Aantallen, opvang en gemeentelijk beleid; een inventariserend onderzoek. Vereniging voor Nederlandse Gemeenten, afdeling Sociaal-Geografisch en Bestuurskundig Onderzoek.

Vocks, J., C. Mensink en J. Wolf, 2008, Omvang van de daklozenpopulatie in de regio Waterland. Resultaten van een omvangschatting in 2008. UMC St. Radboud, Nijmegen.

Wolf, J., M. Zwikker, S. Nicholas, H. van Bakel en D. Rein-king, 2002, Op achterstand. Een onderzoek naar mensen in de marge van Den Haag. Trimbos-instituut, Utrecht.

Zwieten, M. van, S. Biesma en B. Bieleman, 2008, Monitor daklozen en harddrugsverslaafden Apeldoorn 2008. Metingen 2004–2007. IntraVal, Groningen/Rotterdam.

Tabellen

Maand-, kwartaal- en jaarcijfers

Jaar	Levendegeborenen	Overledenen	Buitenlandse migratie		Totale bevolkingsgroei ²⁾	Aantal inwoners aan einde van de periode	Verhuiste personen		Huwelijks-sluitingen	Echt-scheidingen
			Immigratie	Emigratie ¹⁾			Tussen gemeenten	Binnen gemeenten		
Jaar										
2005	187 910	136 402	92 297	119 725	28 684	16 334 210	642 089	1 009 486	72 263	31 905
2006	185 057	135 372	101 150	132 470	23 782	16 357 992	652 302	1 025 817	72 369	31 734
2007	181 336	133 022	116 819	122 576	47 407	16 405 399	646 564	992 616	72 485	31 983
2008	184 634	135 136	143 516	117 779	80 388	16 485 787	649 253	983 138	75 438	32 236
2009	184 915	134 235	146 378	111 897	89 202	16 574 989	597 741	902 608	73 477	30 779
Kwartaal										
2007										
4e kwartaal	44 737	34 815	28 134	31 350	11 556	16 405 399	157 997	246 006	12 564	7 533
2008										
1e kwartaal	44 078	36 308	31 770	26 884	12 656	16 418 055	158 461	251 389	9 693	8 226
2e kwartaal	45 819	33 138	29 670	25 471	16 880	16 434 935	144 706	238 330	24 255	8 073
3e kwartaal	49 646	31 425	47 841	36 138	29 924	16 464 859	189 467	249 901	28 561	8 184
4e kwartaal	45 091	34 265	34 235	29 286	20 928	16 485 787	156 619	243 518	12 929	7 753
2009										
1e kwartaal	44 504	37 612	34 479	25 475	15 896	16 501 683	147 716	234 770	9 238	7 771
2e kwartaal	45 874	31 846	29 642	24 692	18 978	16 520 661	129 919	214 259	23 699	7 208
3e kwartaal	49 153	31 065	49 460	33 613	33 935	16 554 596	175 008	228 503	27 271	7 993
4e kwartaal	45 384	33 712	32 797	28 117	20 393	16 574 989	145 098	225 076	13 269	7 807
2010										
1e kwartaal	43 747	36 025	33 304	26 432	14 594	16 589 583	146 122	227 687	11 960	8 459
2e kwartaal	45 049	32 855	29 608	27 943	13 859	16 603 442	129 449	209 355	28 802	8 059
3e kwartaal	48 328	32 155	51 557	34 535	33 195	16 636 637	173 410	221 150	28 196	8 343
Maand										
2007										
oktober	15 662	11 049	11 874	11 191	5 296	16 399 139	57 720	84 936	5 456	2 673
november	14 531	11 281	9 360	10 740	1 870	16 401 009	53 265	84 125	3 677	2 748
december	14 544	12 485	6 900	9 419	4 390	16 405 399	47 012	76 945	3 431	2 112
2008										
januari	15 071	12 849	11 236	9 751	3 707	16 409 106	59 407	91 428	2 765	2 909
februari	14 236	11 380	10 954	8 609	5 201	16 414 307	50 854	80 077	3 483	2 633
maart	14 771	12 079	9 580	8 524	3 748	16 418 055	48 200	79 884	3 445	2 684
april	14 804	11 366	10 337	8 493	5 282	16 423 337	49 683	83 110	6 081	2 861
mei	15 597	11 328	8 961	7 881	5 349	16 428 686	45 287	75 326	8 767	2 504
juni	15 418	10 444	10 372	9 097	6 249	16 434 935	49 736	79 894	9 407	2 708
juli	16 903	10 854	12 782	13 314	5 517	16 440 452	62 017	88 984	6 551	2 961
augustus	16 350	10 434	15 119	12 395	8 640	16 449 092	64 269	78 991	12 480	2 535
september	16 393	10 137	19 940	10 429	15 767	16 464 859	63 181	81 926	9 530	2 688
oktober	15 685	10 992	13 957	9 800	8 850	16 473 709	56 800	85 626	5 960	2 699
november	14 556	10 906	10 849	8 917	5 582	16 479 291	48 107	75 390	3 252	2 469
december	14 850	12 367	9 429	10 569	6 496	16 485 787	51 712	82 502	3 717	2 585
2009										
januari	15 391	14 371	11 816	9 581	3 255	16 489 042	51 965	81 465	2 642	2 582
februari	13 704	11 695	11 329	7 149	6 189	16 495 231	46 986	73 138	2 989	2 480
maart	15 409	11 546	11 334	8 745	6 452	16 501 683	48 765	80 167	3 607	2 709
april	15 098	10 922	9 898	8 975	5 099	16 506 782	43 054	70 852	5 366	2 441
mei	15 254	10 670	8 961	6 712	6 833	16 513 615	41 369	69 161	8 898	2 182
juni	15 522	10 254	10 783	9 005	7 046	16 520 661	45 496	74 246	9 435	2 585
juli	16 669	10 573	13 149	11 506	7 739	16 528 400	57 032	82 214	7 328	2 881
augustus	16 238	10 239	16 244	12 101	10 142	16 538 542	58 771	71 234	8 594	2 422
september	16 246	10 253	20 067	10 006	16 054	16 554 596	59 205	75 055	11 349	2 690
oktober	15 424	11 176	13 601	10 128	7 721	16 562 317	50 960	75 463	5 797	2 659
november	14 952	10 719	10 573	8 624	6 182	16 568 499	46 865	72 377	3 621	2 535
december	15 008	11 817	8 623	9 365	6 490	16 574 989	47 273	77 236	3 851	2 613
2010										
januari	14 946	12 503	10 655	9 394	3 704	16 578 693	49 599	75 258	3 512	2 906
februari	13 866	11 510	11 277	7 398	6 235	16 584 928	46 966	71 986	3 826	2 466
maart	14 935	12 012	11 372	9 640	4 655	16 589 583	49 557	80 443	4 622	3 087
april	14 701	10 941	9 456	8 144	5 072	16 594 655	42 631	69 231	6 385	2 718
mei	14 989	11 252	9 030	9 127	3 640	16 598 295	41 344	66 637	9 951	2 322
juni	15 359	10 662	11 122	10 672	5 147	16 603 442	45 474	73 487	10 466	3 019
juli	16 116	11 114	12 705	12 004	5 703	16 609 145	54 200	75 702	8 260	2 711
augustus	16 042	10 415	17 921	11 659	11 889	16 621 034	61 243	72 960	8 580	2 805
september	16 170	10 626	20 931	10 872	15 603	16 636 637	57 967	72 488	11 356	2 827

N.B. De cijfers voor 2009 met uitzondering van de binnen gemeenten verhuiste personen en eerder zijn definitief. Voor technische toelichting en verklaring van termen zie toelichting 2, blz. xx.

¹⁾ Inclusief saldo administratieve correcties.

²⁾ Inclusief het verschil tussen het officieel vastgestelde en het berekende inwonertal (overige correcties).

Technische toelichting en verklaring van termen

Toelichting 1

Bevolkingsgroei en correcties

Het CBS stelt statistieken over de bevolkingsgroei samen op basis van informatie uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA) van alle Nederlandse gemeenten. De bevolkingsgroei bestaat uit vier componenten: geboorte, sterfte, immigratie en emigratie. Niet alle mutaties worden bij gemeenten gemeld. Als een gemeente vaststelt dat een persoon niet woont op het adres waar hij of zij staat ingeschreven, wordt een administratieve afvoering doorgevoerd. Als later wordt vastgesteld dat de desbetreffende persoon toch op hetzelfde adres of op een ander adres verblijft, vindt een administratieve opnemings plaats. Het saldo van deze administratieve correcties betreft vooral personen die uit Nederland zijn vertrokken zonder dit bij de gemeente te hebben gemeld. Daarom wordt het saldo van deze correcties meegeteld bij de emigratie. Daarnaast worden door het CBS correcties uitgevoerd omdat de informatie die het CBS ontvangt over de bevolkingsgroei inclusief administratieve correcties niet exact overeenkomt met het verschil tussen de inwonertallen in twee opeenvolgende jaren. Deze overige correcties worden meegeteld in het cijfer van de bevolkingsgroei van december.

De cijfers over immigratie en emigratie hebben betrekking op personen die ingeschreven staan in respectievelijk uitgeschreven worden uit de GBA. Aan het inschrijvingscriterium wordt voldaan indien de verwachte verblijfsduur in Nederland in het halfjaar volgend op de vestiging ten minste vier maanden bedraagt. Voor emigratie geldt dat de verwachte verblijfsduur in het buitenland in het jaar volgend op het vertrek ten minste acht maanden bedraagt.

Tot 1 mei 2004 bestond de Europese Unie (EU) uit België, Duitsland, Denemarken, Finland, Frankrijk, Griekenland, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal, Spanje, Verenigd Koninkrijk en Zweden.

Op 1 mei 2004 zijn Cyprus, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Slovenië, Slowakije en Tsjechië toegetreten tot de EU. Per 1 januari 2007 zijn ook Bulgarije en Roemenië toegetreten.

Toelichting 2

Tabellen

De cijfers in de tabellen hebben betrekking op personen die in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA; vóór 1 oktober 1994: het persoonsregister) van de Nederlandse gemeenten als ingezetene zijn opgenomen (de 'de jure' bevolking). In principe wordt iedereen die voor onbepaalde tijd in Nederland woonachtig is, opgenomen in de basisadministratie van de gemeente waar hoofdzakelijk nachtrust wordt genoten (de gemeente van inschrijving of woongemeente). Een beperkt aantal personen zonder vaste gemeente van inschrijving maar wel behorende tot de 'de jure' bevolking

van Nederland staan ingeschreven in de basisadministratie van de gemeente 's-Gravenhage.

De gegevens over de (bevolking in) *huishoudens* zijn afkomstig uit de Huishoudensstatistiek en hebben betrekking op particuliere en institutionele huishoudens. De cijfers zijn gebaseerd op integrale gegevens afkomstig uit de GBA aangevuld met informatie afkomstig uit de Enquête Beroepsbevolking (EBB), welke gegevens bevat over personen en huishoudens op adressen.

De opgenomen *prognoses* zijn afkomstig uit de meest recente lange-termijnprognoses: Bevolkingsprognose 2002–2050 en Allochtonenprognose 2002–2050.

De *leeftijd* die in de tabellen is vermeld (tenzij anders vermeld), is het verschil tussen het kalenderjaar van de desbetreffende demografische gebeurtenis en het kalenderjaar van geboorte.

Verklaring van termen

administratieve correcties Deze correcties worden gevormd door opnemingen in respectievelijk afvoeringen uit de Gemeentelijke Basisadministratie anders dan door geboorte, sterfte, vestiging, vertrek of gemeentegrenswijziging. Het grootste deel van de administratieve correcties betreft personen waarvan de gemeentelijke overheid na onderzoek heeft vastgesteld dat ze niet meer in de gemeente op een adres woonachtig zijn en veelal naar het buitenland zijn vertrokken. Opnemingen betreft veelal personen die toch weer opduiken (in dezelfde of een andere gemeente) en in de gemeentelijke bevolkingsadministratie worden opgenomen. Het saldo van de administratieve correcties betreft dus personen die worden uitgeschreven bij een Nederlandse gemeente zonder dat daar een inschrijving in een andere Nederlandse gemeente tegenover staat. Om deze reden wordt het saldo opgeteld bij de buitenlandse emigratie (en het migratiesaldo).

adoptie (verkrijging van het Nederlanderschap door) Niet-Nederlandse kinderen van wie de adoptie door een Nederlandse, de Nederlands-Antilliaanse of Arubaanse rechter wordt uitgesproken verkrijgen het Nederlanderschap als ten minste één van de adoptief-ouders Nederlander is.

allochtonen Personen van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Allochtonen die zelf in het buitenland zijn geboren vormen de eerste generatie en allochtonen die in Nederland zijn geboren de tweede generatie. Allochtonen van de eerste generatie worden onderverdeeld in de herkomstgroepen westers en niet-westers op grond van hun geboorteland. Ze worden tot de niet-westerse allochtonen gerekend als ze zijn geboren in Turkije, Afrika, Latijns-Amerika of Azië met uitzondering van Japan en Indonesië. Op grond van hun sociaal-economische positie worden allochtonen uit Japan en Indonesië tot de westerse allochtonen gerekend. Wat Indonesië betreft gaat het vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren. De tweede generatie wordt onderverdeeld in de herkomstgroepen westers en niet-westers op grond van het geboorteland

van hun moeder. Is dat Nederland, dan is het geboorteland van de vader bepalend. Voor de tweede generatie is het onderscheid tussen westers en niet-westers gebaseerd op dezelfde landenindeling als voor de eerste generatie.

asielverzoek Een schriftelijke wens om in de zin van het Verdrag van Genève van 1951 als vluchteling te worden erkend. Inwilliging van het asielverzoek leidt tot een verblijfsrechtelijke status. Een ingewilligd verzoek kan betrekking hebben op een aanvraag uit hetzelfde jaar of een eerder jaar. Als het verzoek om toelating definitief is afgewezen, vindt verwijdering van de asielzoeker plaats. Er zijn drie soorten verwijderingen, te weten uitzetting, vertrek onder toezicht en controle adres na aanzegging. Het aantal asielaanvragen wordt geregistreerd door het ministerie van Justitie, de bron voor deze cijfers. In Nederland wordt één aanvraag per persoon ingediend.

asielzoekers Personen die om uiteenlopende redenen hun land hebben verlaten om in een ander land, in dit geval in Nederland, bescherming of asiel te zoeken. De cijfers zijn afkomstig van het Ministerie van Justitie. De asielzoekers in een bepaald jaar worden niet allen ook als immigrant in dat jaar geteld. Voor dat laatste is inschrijving in een gemeentelijke basisadministratie vereist. Asielzoekers worden niet direct na aankomst als immigrant ingeschreven in de gemeentelijke basisadministratie. Voor degenen die in de centrale opvang zitten, gebeurt dit pas als zij 'statushouder' zijn geworden, of langer dan een halfjaar in een opvangcentrum verblijven. Degenen die buiten de centrale opvang onderdak hebben, worden ingeschreven mits zij rechtmatig in Nederland verblijven. De criteria voor rechtmatig verblijf zijn vermeld in artikel 8 van de Vreemdelingenwet. Nadat het CBS bericht van inschrijving in de GBA heeft ontvangen, wordt de (voormalige) asielzoeker als immigrant geteld.

A-status Een A-status werd verleend aan asielzoekers die gegronde redenen hadden om te vrezen voor vervolging in de zin van het Verdrag van Genève en de Vreemdelingenwet. Zij werden toegelaten als politiek vluchteling en kregen de vluchtelingenstatus. Dit is een definitieve verblijfsvergunning. Vanaf 1 april 2001 wordt deze status niet meer verstrekt.

autochtonen Personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren.

buitenlandse migratie De statistiek van de buitenlandse migratie heeft betrekking op alle personen die aangifte doen van het feit dat zij zich in Nederland vestigen of Nederland verlaten. Voor de immigratie wordt aan het inschrijvingscriterium voldaan als de verwachte verblijfsduur in Nederland in het halfjaar volgend op de vestiging ten minste vier maanden bedraagt. Voor de emigratie geldt dat de verwachte verblijfsduur in het buitenland in het jaar volgend op het vertrek ten minste acht maanden bedraagt.

controle adres na aanzegging Vertrek op eigen gelegenheid, waarbij – na controle door de politie van het laatstbekende huisadres – zal worden geregistreerd of iemand daadwerkelijk is vertrokken.

doodgeborenen De gegevens over doodgeborenen hebben sinds 1991 betrekking op de kinderen die na een zwangerschapsduur van ten minste 24 weken ter wereld zijn gekomen en die na de geboorte geen enkel teken van levensverrichting hebben vertoond (ademhaling, hartactie, spieractie). Daarnaast worden overeenkomstig de aanbeveling van de Wereld Gezondheidsorganisatie de doodgeborenen kinderen met een zwangerschapsduur van 28 weken of meer apart onderscheiden.

doodsoorzaken Betreffen steeds primaire doodsoorzaken. Slechts één ziekte of gebeurtenis kan worden aangemerkt als primaire doodsoorzaak, namelijk de ziekte of de gebeurtenis waarmee de keten van gebeurtenissen die tot de dood leidde, een aanvang nam.

echtelijk Een geboorte wordt als echtelijk aangeduid als de moeder op het moment van de geboorte wettig gehuwd is of als zij weduwe is en het kind is geboren binnen 306 dagen na het overlijden van haar (mannelijke) echtgenoot. Alle andere geboorten worden niet-echtelijk genoemd. Het gaat bij niet-echtelijke geboorten dus om geboorten uit vrouwen die ongehuwd of gescheiden zijn of ten minste 306 dagen vóór de geboorte van het kind zijn verzuimd.

echtscheidingen Over de periode tot en met september 1994 hebben de aantallen echtscheidingen uitsluitend betrekking op de door een Nederlandse rechter uitgesproken vonnissen die zijn ingeschreven in de registers van de burgerlijke stand. Het maakte daarbij niet uit of de van echt scheidenden al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 zijn alleen de echtscheidingen geteld waarbij ten minste één van de betrokken partners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is opgenomen. Het maakt daarbij niet uit of de echtscheiding al dan niet door een Nederlandse rechter is uitgesproken.

eerste generatie allochtonen Zie onder allochtonen.

emigratie Zie onder buitenlandse migratie.

erkenning (verkrijging van het Nederlanderschap door) Niet-Nederlandse kinderen die voor het bereiken van de meerderjarigheid door een Nederlandse vader worden erkend of door diens huwelijk worden gewettigd.

geboorten Betreft bevallingen, ongeacht de levensvatbaarheid van de kinderen.

Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens De GBA (Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens) is een geautomatiseerd persoonsregistratiesysteem van de gemeenten, in werking sinds 1 oktober 1994.

gestandaardiseerde sterfte Bij het (indirect) gestandaardiseerd sterftecijfer zijn de effecten van de verschillen in de samenstelling van de bevolking naar leeftijd en geslacht tussen de diverse jaren uitgeschakeld. De gemiddelde bevolking naar leeftijd en geslacht van Nederland over 1990 heeft als standaardbevolking gediend.

herkomstgroep Zie onder allochtonen.

huishoudens Een verzameling van één of meer personen die een woonruimte bewoont en daar zichzelf voorziet, of door derden wordt voorzien, in dagelijkse levensbehoeften. Onderscheiden worden particuliere en institutionele huishoudens. Een particulier huishouden bestaat uit één of meer personen die alleen of samen in een woonruimte gehuisvest zijn en zelf in hun dagelijkse levensbehoeften voorzien. Institutionele huishoudens bestaan uit twee of meer personen voor wie in huisvesting en in dagelijkse levensbehoeften door derden bedrijfsmatig wordt voorzien. Het betreft de bewoners van instellingen zoals verpleeg-, bejaarden- en kindertehuizen, revalidatiecentra en gevangenis die daar in principe langer dan een jaar (zullen) verblijven.

huwelijkssluiting Over de periode tot en met september 1994 hebben de huwelijkssluitingen betrekking op alle in Nederland gesloten huwelijken, ongeacht of de huwendes al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 worden alle huwelijken geteld waarvan ten minste één van de huwelijkspartners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is op-

genomen, ongeacht het land waar het huwelijk is gesloten. Sinds 1 april 2001 is het in Nederland ook voor paren van gelijk geslacht mogelijk in het huwelijk te treden.

huwende personen Alle personen die op het moment van huwelijksluiting in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven.

immigratie Zie buitenlandse migratie.

ingewilligde asielverzoeken Een ingewilligd asielverzoek kan betrekking hebben op een asielaanvraag uit hetzelfde of een vorig jaar. Personen van wie het asielverzoek wordt ingewilligd, krijgen een verblijfsrechtelijke status. Het gaat om personen aan wie een A-status werd verleend, een VTV (Vergunning tot Verblijf) of een VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf).

institutionele huishoudens Zie onder huishoudens.

legitimiteit Binnen (echtelijk) of buiten (niet-echtelijk) het huwelijk geboren.

levendgeborenen Geborenen die enig teken van leven hebben vertoond, ongeacht de zwangerschapsduur.

levensverwachting Zie onder overlevingstafels.

naturalisatie (verkrijging van het Nederlandschap door) Verlening van het Nederlandschap vindt plaats door middel van zelfstandige- of medenaturalisatie. Het Nederlandschap kan, onder bepaalde voorwaarden, worden verleend aan niet-Nederlanders die daarom verzoeken en meerderjarig zijn (zelfstandige naturalisatie). Medenaturalisatie betreft minderjarige kinderen die delen in de naturalisatie van de ouder(s).

niet-echtelijk Zie onder echtelijk.

niet-westers Zie onder allochtonen.

optie (verkrijging van het Nederlandschap door) Onder bepaalde voorwaarden kan voor de Nederlandse nationaliteit geopteerd worden.

overlevingstafels Deze geven aan, hoeveel van 100 duizend pasgeboren jongens, respectievelijk meisjes de leeftijd van ½, 1½, 2½ jaar, enz. zullen bereiken op basis van de sterfteverhoudingen, die bij de bevolking gedurende een bepaalde periode zijn waargenomen. Tevens kan worden afgelezen hoe oud deze kinderen gemiddeld zullen worden. Bij iedere leeftijd staat in de overlevingstafel de levensverwachting vermeld. Dit geeft het aantal jaren aan dat de desbetreffende groep gemiddeld nog zal leven.

particuliere huishoudens Zie onder huishoudens.

partnerschapsregistratie De registratie (ingevoerd per 1 januari 1998) is mogelijk voor paren van gelijk en van verschillend geslacht. In de meeste opzichten is het geregistreerd partnerschap vergelijkbaar met het huwelijk. Een duidelijk onderscheid tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk betreft evenwel de relatie tussen de partners en de eventuele kinderen. Als een vrouw die geregistreerd partner is, een kind krijgt, is zij weliswaar automatisch de moeder van haar kind, maar haar mannelijke geregistreerd partner is alleen dan de juridische vader als hij, met toestemming van de moeder, het kind erkent.

perinatale sterfte Dit cijfer omvat de doodgeborenen na een zwangerschap van ten minste 28 weken (overeenkomstig de aanbeveling van de Wereldgezondheidsorganisatie) en de overledenen binnen 1 week na de geboorte.

positie in het huishouden Zie onder huishoudens.

referentiepersoon De referentiepersoon is een statistische entiteit bedoeld om kenmerken van huishoudens aan te ontlenen. Als sprake is van een paar dan wordt de man als referentiepersoon aangeduid. In geval van een paar van

gelijk geslacht wordt de oudste van het paar als referentiepersoon aangeduid.

totaal echtscheidingspercentage Geeft het percentage huwelijken aan dat tot echtscheiding zal komen als in de toekomst dezelfde kansen op sterfte en echtscheiding blijven gelden als in het waargenomen kalenderjaar.

totaal vruchtbaarheidscijfer Dit cijfer kan worden opgevat als het gemiddelde aantal kinderen dat een vrouw krijgt of nog zal krijgen als de in het verslagjaar waargenomen leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers gedurende haar hele vruchtbare levensfase zouden gelden.

tweede generatie allochtonen Zie onder allochtonen.

uitzettingen Er vindt een fysieke verwijdering uit Nederland plaats ('verwijdering met de sterke arm').

van echt scheidende personen De betrokken personen die ten tijde van de inschrijving van het bedoelde vonnis in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene zijn ingeschreven.

vergunning voor asiel bepaalde tijd De VVA (Vergunning Voor Asiel) bepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. De vergunning wordt voor maximaal drie jaar afgegeven. Deze personen mogen werken op voorwaarde dat hun werkgever beschikt over een daartoe vereiste tewerkstellingsvergunning.

vergunning voor asiel onbepaalde tijd De VVA (Vergunning Voor Asiel) onbepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. Deze personen zijn vrij op de arbeidsmarkt (tewerkstellingsvergunning is niet vereist).

vergunning tot verblijf Asielzoekers aan wie een VTV (Vergunning tot Verblijf) werd verleend, werden niet erkend als politiek vluchteling maar werden toegelaten op grond van humanitaire overwegingen. Deze tijdelijke verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal vijf jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

verhuisde personen Hieronder worden verstaan alle verhuisde personen binnen Nederland die leiden tot verandering van gemeente van inschrijving (ook wel binnenlandse migratie genoemd) en verhuisde personen binnen een zelfde gemeente. De veranderingen van gemeente van inschrijving die in verband met grenswijzigingen tussen resp. samenvoeging van gemeenten in de basisadministratie worden geregistreerd, worden niet als verhuizing beschouwd.

vertrek onder toezicht Vertrek van afgewezen asielzoeker op eigen gelegenheid, waarbij – ter controle op het vertrek van de desbetreffende persoon – de reisdocumenten worden gezonden aan de doorlaatpost waarlangs de persoon Nederland zal verlaten.

verweduwende personen Personen die ten tijde van het overlijden van hun partner in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven. verwijderde asielzoekers Verwijderingen vinden plaats als blijkt dat een asielzoeker niet (of niet langer) in Nederland mag verblijven, aangezien het verzoek om toelating definitief is afgewezen.

voorwaardelijke vergunning tot verblijf De VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf) werd toegekend aan asielzoekers die vooralsnog niet naar hun land konden terugkeren omdat de situatie daar te gevaarlijk werd geacht. Deze verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal drie jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

westers Zie onder allochtonen.

wonend in instelling Zie onder huishoudens.

zuigelingensterfte Dit is de sterfte van kinderen jonger dan 1 jaar (dus voordat zij hun eerste verjaardag hebben bereikt).

Demografie op het web

StatLine

De cijfers van het CBS zijn beschikbaar via internet. Via internet kunt u toegang verkrijgen tot StatLine, de elektronische databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie over vele maatschappelijke en economische onderwerpen in de vorm van tabellen en grafieken. Deze resultaten kunt u bekijken, printen of opslaan. Naast de mogelijkheid om te zoeken met trefwoorden, kan met behulp van een Thema een keuze worden gemaakt uit alle tabellen die zijn opgenomen in StatLine.

Hoe vindt u bevolkingscijfers in StatLine?

In StatLine zijn veel cijfers over bevolking te vinden. De snelste manier om deze cijfers te vinden, is als volgt. Ga naar de openingspagina van de CBS homepage (www.cbs.nl) en druk op de knop 'StatLine databank' aan de rechterzijde. U krijgt dan een scherm waarin u een zoekopdracht kunt geven (figuur 1). Als u op 'Thema' klikt, krijgt u een scherm met de thema's te zien (figuur 2).

Door op het mapje 'Bevolking' te klikken, komt u bij 'Bevolking' terecht. In de map 'Bevolking', krijgt u een lijst met tabellen en submappen (figuur 3). In de submappen vindt u informatie over bijvoorbeeld huishoudens, geboorte en verhuizingen.

Ter illustratie is in figuur 3 de tabel 'Bevolking; kerncijfers' geselecteerd. Vervolgens ziet u een overzicht van de onderwerpen in deze tabel. Hier kunt u door binnen de tabbladen 'Onderwerpen' en 'Perioden' te selecteren uw eigen tabel samenstellen. Als u uw tabel heeft samengesteld, drukt u op 'Toon gegevens bovenaan het scherm'. U krijgt nu de tabel op het scherm te zien. Uiteraard kunt u deze tabel afdrukken of downloaden. Als u op het pictogram 'download', krijgt u de keuze om de tabel op te slaan in excel-formaat of ander formaat.

1. Zoeken in StatLine

2. StatLine Tabellen per thema

3. Bevolking in StatLine

Inhoudsopgave vanaf 1e kwartaal 2006

Kwartaal Jaar Pag.

Bevolkingsstructuur en -ontwikkeling

– Daling bevolkingsgroei houdt aan	I	2006	4
– Ruimtelijke verspreiding van bevolkingskernen in Nederland	I	2006	48–53
– Nederland minder grijs dan Europa	II	2006	9
– Demografische levensloop van vijftigers	II	2006	15–23
– Bevolking groeit nauwelijks meer	III	2006	4
– Demografie van Nederland, 2006	IV	2006	14–33
– Afname potentiële beroepsbevolking begint	I	2007	4
– Bevolkingstatistieken onder het persoonskaartenstelsel en het GBA-stelstel: overeenkomsten en verschillen	I	2007	14–33
– Bevolking groeit weer sneller	III	2007	4
– Een terugblik op het ouderlijk gezin	III	2007	15–19
– Stad uit balans: een grotere kloof tussen arme en rijke wijken?	III	2007	32–37
– De Nederlandse demografie in zeven tegenstellingen	IV	2007	13–18
– Bevolking groeit met 46 duizend	I	2008	4
– Groei en krimp in 2007	II	2008	7
– Bevolking Europese Unie groeit vooral door migratie	II	2008	9
– De stand van het Sociaal Statistisch bestand	II	2008	14–18
– Sterke stijging bevolkingsgroei in 2008	I	2009	4
– Demografische druk en vergrijzing	IV	2009	6
– Bevolkingsgroei lager	II	2010	4
– Bevolking groeit minder sterk	III	2010	4

Bevolking naar regio

– Populaire huwelijksgemeenten	I	2006	7
– Gemiddeld inkomen per inwoner per buurt, Amsterdam en Rotterdam	I	2006	12
– De prijs van migratie: selectieve verhuisstromen van de vier grote steden	I	2006	37–44
– Regionale verscheidenheid in bevolkingsconcentraties; Deel 1: Gemiddelde leeftijd en leeftijdsopbouw	I	2006	54–60
– Aandeel 65-plussers per gemeente	II	2006	7
– Regionale verscheidenheid in bevolkingsconcentraties; Deel 2: Huishoudensgrootte	II	2006	48–54
– Regionale verscheidenheid in bevolkingsconcentraties; Deel 3: Werkzame beroepsbevolking	II	2006	55–62
– Bevolkingsdichtheid per gemeente	III	2006	7
– Bevolkingsgroei per 1000 inwoners per COROP-gebied, 2005	III	2006	8
– Aandeel 0–14-jarigen in Haagse en Utrechtse buurten	III	2006	11
– Aandeel eenpersoonshuishoudens per gemeente, 2006	IV	2006	7
– Gemiddeld inkomen per buurt, Den Haag en Utrecht	IV	2006	11
– Aandeel Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen in Amsterdamse buurten	I	2007	11
– Gescheiden veertigers en vijftigers per gemeente	II	2007	7
– Bevolkingsdichtheid per buurt, Den Haag en Amsterdam, 2006	II	2007	10
– Geboren Amsterdammers per gemeente, 2004	III	2007	9
– Amsterdammers in Amsterdam	III	2007	12
– Haagse migratie	IV	2007	6
– Aandeel potentiële beroepsbevolking per gemeente	IV	2007	7
– Geboren Hagenaars woonachtig in Zuid-Holland, 2004	IV	2007	8
– Wie woont waar in Den Haag?	IV	2007	10
– Geboren Rotterdammers in Zuid-Holland, 2004	I	2008	8
– Wie woont waar in Rotterdam	I	2008	11
– Geboren Utrechtters in de provincie Utrecht	II	2008	8
– De stad Groningen als roltrap van Noord-Nederland	II	2008	52–59

– Bevolkingskernen 2001–2006. Groei van dorpen, steden en agglomeraties	II	2008	66–75
– Veel grijze buurten in Den Haag	IV	2008	11
– Vinex-bewoners zijn geen doorsnee stedelingen	IV	2008	39–41
– Outcomemonitor Krachtwijken brengt aandachtswijken in beeld	IV	2008	42–50
– Gemeenten naar aandeel Duitsers, 2008	I	2009	8
– De verborgen aantrekkingskracht van Parkstad-Limburg	I	2009	73–80
– De achterkant van rijke gemeenten	II	2009	11
– Aandeel 80-plussers per gemeente	III	2009	7
– Gemeenten naar aandeel Belgen, 2009	IV	2009	7
– Almere naar aandeel 65-plussers	IV	2009	11
– Gemeenten naar aandeel Turken van 12 tot en met 17 jaar, 2009	I	2010	7
– Grote regionale verschillen in bevolkingsontwikkeling in de Europese Unie tot 2030	II	2010	9
– Top-25 grootste gemeenten, 2000 en 2010	III	2010	7
– Heel Limburg krimpt, maar toch buurten met groei	III	2010	10

Bevolking naar nationaliteit en geboorteland

– Recente trends in de vruchtbaarheid van niet-westerse allochtone vrouwen	I	2006	15–31
– Sociaal-economische positie van eerste generatie Antillianen en Arubanen in Nederland	II	2006	45–47
– Naast herkomstgroepering ook nationaliteit?	II	2006	63–71
– Determinanten van de vruchtbaarheid onder allochtone vrouwen	III	2006	14–18
– Zelfdoding onder Nederlandse Surinamers naar etniciteit	III	2006	23–28
– Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie	III	2006	33–39
– Surinamers in Nederland en Suriname	IV	2006	6
– Aandeel niet-westerse allochtonen onder 4- tot 12-jarigen, 2006	I	2007	7
– Aandeel Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen in Amsterdamse buurten	I	2007	11
– Geboorteplaats en etnische samenstelling van Surinamers in Nederland	I	2007	74–78
– Weer minder asielzoekers in de Europese Unie	II	2007	12–16
– Antilliaanse en Arubaanse verdachten van misdrijven	II	2007	36–38
– Allochtonenprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	60–67
– Vreemdelingen	III	2007	11
– Schatting van het aantal voormalig Joegoslaven naar huidig herkomstgebied	III	2007	38–47
– Partnerkeuze van allochtonen	IV	2007	25–31
– Belgen in Nederland en Nederlanders in België	IV	2007	47–52
– Overlijdensrisico's naar herkomstgroep: daling en afnemende verschillen	IV	2007	56–72
– Grote verschillen in aandeel buitenlandse ingezetenen	I	2008	9
– Vooral autochtonen verlaten de grote steden	III	2008	7
– Locatiekeuze van immigranten in de eerste vier jaar na aankomst	III	2008	39–44
– Gemeenten naar aandeel Marokkanen van 12 tot en met 17 jaar, 2008	IV	2008	7
– Herkomst en kenmerken van immigranten uit de voormalige Sovjet-Unie	IV	2008	22–30
– Tsjechen en Slowaken in Nederland	I	2009	7
– Toename aandeel niet-westerse allochtonen	I	2009	9
– Niet-westerse allochtonen in Utrecht en omgeving	I	2009	12
– Thuis voelen in Nederland: stedelijke verschillen bij allochtonen	II	2009	34–38
– Herkomst van Duitsers in Nederland	III	2009	6
– Herkomst en vestiging van de eerste Marokkanen in Nederland	III	2009	51–56
– Demografische kenmerken van Tsjechen en Slowaken in Nederland	III	2009	57–61
– Herkomst van Chinezen in Nederland	I	2010	6
– Uit Indonesië en Nederlands-Indië afkomstige personen in Nederland	II	2010	6
– Herkomst van Britten in Nederland	III	2010	6
– Steeds meer niet-westerse arbeidsmigranten en studenten naar Nederland	III	2010	13–20
– Demografie van (niet-westerse) allochtonen in Nederland	IV	2010	21–33
– Schatting van de toekomstige omvang van de tweede generatie	IV	2010	38–48
– Nederland overzee	IV	2010	7

Vruchtbaarheid en geboorteregeling

– Aandeel levendgeborenen met een moeder van 35 jaar of ouder	I	2006	8
– Recente trends in de vruchtbaarheid van niet-westerse allochtone vrouwen	I	2006	15–31
– Verhuizen en geboorte van het eerste kind	II	2006	6

– Aantal geboorten per duizend inwoners in de vier grote steden	II	2006	11
– Minder bevallingen in het weekend	III	2006	6
– Determinanten van de vruchtbaarheid onder allochtone vrouwen	III	2006	14–18
– Aandeel niet-echtelijke geboorten per gemeente, 2005	IV	2006	8
– Vruchtbaarheid in de twintigste eeuw	I	2008	14–22
– De relatie tussen vruchtbaarheid en opleidingsniveau van de vrouw	II	2008	32–41
– Intergenerationele overdracht van de leeftijd bij geboorte van het eerste kind	II	2008	82–94
– Jonge en oude moeder, 2007	III	2008	7
– Voor het eerst sinds 2000 meer kinderen geboren	IV	2008	4
– Sterke daling geboortecijfer niet-westers allochtone tieners	IV	2008	14–21
– Geboorteregeling in 2008	I	2009	54–59
– Oudere moeders, minder kinderen	IV	2009	9
– Regionale verschillen in vruchtbaarheid verklaard	IV	2009	63–70
– Oudere moeders, minder kinderen (rectificatie) ¹	I	2010	9
– Cohortvruchtbaarheid van mannen	II	2010	19–24
– Geslachtsvoorkeuren bij het krijgen van kinderen: veranderingen over geboortecohorten	II	2010	38–42
– Samenlevingsvorm van de moeder bij geboorte van het kind	IV	2010	34–37
– Gemeenten naar aandeel geboorten bij alleenstaande moeders, 2009	IV	2010	8

Sterfte en doodsoorzaken

– Gezonde en ongezonde beroepen	I	2006	10–11
– Zelfdoding onder Nederlandse Surinamers naar etniciteit	III	2006	23–28
– Recente ontwikkelingen rond moord en doodslag	III	2006	29–32
– Sterfte door longkanker in de Europese Unie	IV	2006	9
– Enkele ontwikkelingen rond de sterfte in langetermijn-perspectief	IV	2006	46–57
– Dodelijke bedrijfsongevallen: recente ontwikkelingen	IV	2006	58–61
– Sterfte door coronaire hartziekten in de Europese Unie	I	2007	9
– Sociaal-economische verschillen in sterfte en gezondheid in Nederland	I	2007	34–44
– Medische beslissingen rond het levenseinde nauwelijks van invloed op de levensverwachting	II	2007	17–35
– Aantal verkeersdoden in Nederland relatief zeer laag	III	2007	10
– Achtergronden en berekeningswijzen van CBS-overlevingstafels	III	2007	66–77
– 210 duizend oorlogsslachtoffers	IV	2007	53–55
– Overlijdensrisico's naar herkomstgroep: daling en afnemende verschillen	IV	2007	56–72
– Zelfdoding in Nederland: een statistisch overzicht	IV	2007	73–83
– Gemeenten naar aantal overledenen, 2006	I	2008	7
– Zuigelingensterfte per gemeente in Nederland, 1841–1939	I	2008	23–29
– Zelfdoding per coropgebied	IV	2008	8
– Trends in gezonde levensverwachting	I	2009	60–66
– Levensverwachting bij 65 jaar	II	2009	9
– Meer jongens dan meisjes overlijden in eerste levensjaar	III	2009	9
– Haagse weduwes	III	2009	11
– Ontwikkelingen in (gezonde) levensverwachting naar opleidingsniveau	IV	2009	71–75
– Aantal verkeersdoden in Nederland relatief zeer laag	III	2010	9
– Gezonde levensverwachting korter bij de lage inkomens	III	2010	29–35
– De verschillende dimensies van de levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen	III	2010	36–42
– Trends in doodsoorzaken	IV	2010	11

Migratie en verhuizingen

– De prijs van migratie: selectieve verhuisstromen van de vier grote steden	I	2006	37–44
– Immigratie neemt weer toe	II	2006	4
– Verhuizen en geboorte van het eerste kind	II	2006	6
– Verhuisstromen, 1948–2004	II	2006	10
– Nederland: van immigratie- naar emigratieland?	II	2006	33–40
– Emigratie van autochtonen naar België	II	2006	41–44
– Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie	III	2006	29–32
– Emigratie remt bevolkingsgroei	IV	2006	4
– Inkomensdynamiek en achterliggende verhuisstromen	IV	2006	41–45
– Herkomst en bestemming van Groningers	I	2007	6

– Vestigingsoverschot per gemeente, 2006	I	2007	8
– Meer immigranten, minder emigranten	II	2007	4
– Emigranten uit Amsterdam maken plaats voor studenten en starters	III	2007	7
– Binnenlandse verhuismobiliteit, 2006	III	2007	8
– Verhuiswensen uit het Woononderzoek Nederland 2006	III	2007	20–31
– Immigratie uit nieuwe EU-lidstaten stijgt verder	IV	2007	4
– Haagse migratie	IV	2007	6
– Daling aantal asielzoekers in Europa lijkt voorbij	IV	2007	9
– Buitenlandse migratie in Nederland 1795–2006: de invloed op de bevolkings-samenstelling	IV	2007	32–46
– Migratie naar en uit Rotterdam	I	2008	6
– Laagste aantal asielverzoeken sinds 1988	I	2008	30–31
– Emigratie: de spiegel van Hollands ongenoegen	I	2008	32–38
– Eerder verblijf in Nederland vergroot kans op vertrek en terugkomst	I	2008	39–43
– Immigratie trekt aan	II	2008	4
– Migratie naar en uit Utrecht	II	2008	6
– Afstand tot ouders en verhuisgedrag	II	2008	42–51
– Immigratie overtreft nu emigratie	III	2008	4
– Verhuizingen naar Flevoland	III	2008	8
– Locatiekeuze van immigranten in de eerste vier jaar na aankomst	III	2008	39–44
– Binnenlandse migratie niet eerder zo laag	II	2009	4
– Sterke stijging immigratie lijkt voorbij	II	2009	6
– Toename asielverzoeken in Nederland sterker dan in EU	II	2009	22–25
– Terugkeer van ouderen naar hun geboorteregio	II	2009	26–33
– Daling aantal verhuizingen zet door	III	2009	4
– Verhuizen vanuit studentensteden	III	2009	43–50
– Herkomst en vestiging van de eerste Marokkanen in Nederland	III	2009	51–56
– Emigratie gedaald	IV	2009	4
– Gezinshereniging en gezinsvorming na immigratie	IV	2009	45–59
– Kwart asielzoekers is kind	IV	2009	60–62
– Crisis remt migratie en verhuizingen	I	2010	4
– Verhuisgedrag van jongeren	I	2010	22–27
– Verhuisgedrag van vluchtelingen	I	2010	28–31
– Selectieve verhuispatronen	I	2010	32–38
– Verhuizende personen per gemeente	II	2010	7
– Boemerangkinderen: weer terug naar het ouderlijk huis	II	2010	13–18
– Stijging aantal asielzoekers in Nederland iets groter dan in EU	II	2010	25–28
– Immigratie en emigratie van werknemers	III	2010	21–28
– Vergelijking van migratiestromen tussen Nederland en Zweden	IV	2010	49–53
– Meer immigratie	IV	2010	4

Huwelijkssluiting, relatievorming en –ontbinding

– Samenwoners van gelijk geslacht	I	2006	6
– Samenwoonrelaties stabiel	I	2006	32–36
– Trouwen vanuit het ouderlijk huis	III	2006	9
– Aantal echtscheidingsprocedures iets toegenomen	III	2006	19–22
– Zonder huwelijk een kind: een kwestie van geloof	I	2007	10
– Huwelijkssluiting en -ontbinding	II	2007	6
– Gescheiden veertigers en vijftigers per gemeente	II	2007	7
– Partnerkeuze van allochtonen	IV	2007	25–31
– Bijna 33 duizend echtscheidingszaken afgehandeld in 2007	III	2008	14–18
– De geografische dimensie van partnerkeuze	III	2008	19–28
– Incidentie en achtergronden van transitionele en duurzame latrelaties	III	2008	29–38
– Huwelijk en geregistreerd partnerschap tussen personen van gelijk geslacht	IV	2008	6
– Hogere leeftijd bij eerste huwelijk	I	2009	10
– Huwelijken en echtscheidingen	II	2009	8
– Favoriete huwelijksgemeenten	III	2009	8
– Scheiden en weer samenwonen	IV	2009	14–21
– Wie krijgt na echtscheiding de woning?	IV	2009	22–32
– Dertigduizend flitsscheidingen, 2001–2009	IV	2009	33–34
– Veranderingen in burgerlijke staat en de beleving van welzijn	III	2009	50–55

Huishoudens en gezinnen

– Samenleven en kinderen	II	2006	24–27
– Wonen zonder partner	II	2006	28–32
– Passende ouderenhuisvesting	III	2006	10
– Aandeel eenpersoonshuishoudens per gemeente	IV	2006	7
– Uit huis gaan van jongeren	IV	2006	34–40
– Vrouwen worden vaak alleen oud, mannen samen met een partner	II	2007	8
– Huishoudensprognose 2006–2050: veronderstellingen over burgerlijke staat en huishoudenspositie	II	2007	39–52
– Huishoudensprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	53–59
– Een terugblik op het ouderlijk gezin	III	2007	15–19
– Schatting van het aantal stiefgezinnen	IV	2007	19–22
– De ervaring van kinderen met stiefouders	IV	2007	23–24
– Van kwetsbaar gezin tot bewuste samenlevingsvorm	I	2008	10
– Ontwikkelingen in de huishoudensdynamiek sinds 1971	I	2008	44–54
– Ouders en kinderen apart	II	2008	10
– Honkvaste Utrechters	II	2008	11
– Zeer grote gezinnen worden schaars	II	2008	60–65
– Weinig Nederlanders nemen moeder in huis	III	2008	9
– Eenpersoonshuishoudens in Groningen	III	2008	11
– Vrouwenarbeid funest voor gezinsleven	I	2009	11
– Jonge gezinnen	II	2009	7
– Aantal adoptiekinderen afgenomen	II	2010	29–31
– De verdeling van arbeid en zorg tussen vaders en moeders	II	2010	50–54

Prognoses en scenario's

– Bevolkingsprognose 2005–2011: stabiele lage groei	I	2006	61–66
– PEARL: een nieuw regionaal prognosemodel	III	2006	40–50
– PEARL: uitkomsten van de regionale bevolkings- en allochtonenprognose 2005–2025 voor provincies	III	2006	51–59
– Waar wonen ouderen nu en in 2025?	III	2006	60–62
– Bevolkingsprognose 2006–2050: model en veronderstellingen betreffende de sterfte	IV	2006	62–77
– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over de asielmigratie	IV	2006	78–84
– Bevolkingsprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	IV	2006	85–92
– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over de geboorte	I	2007	45–56
– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over immigratie	I	2007	57–64
– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over emigratie	I	2007	65–73
– Huishoudensprognose 2006–2050: veronderstellingen over burgerlijke staat en huishoudenspositie	II	2007	39–52
– Huishoudensprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	53–59
– Allochtonenprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	60–67
– Huishoudensprognose 2006–2050: huishoudens naar herkomstgroep	III	2007	54–65
– Bevolkingsprognose 2007–2014: tijdelijk hogere groei	I	2008	55–62
– Regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2007–2025: belangrijkste uitkomsten	III	2008	45–54
– Verbeterde schattingswijze van migratie over korte afstand in het model PEARL	III	2008	55–64
– Analyse van processen in de levensloop ten behoeve van het model PEARL	IV	2008	51–62
– Modelleren van huishoudens in het model PEARL	IV	2008	63–71
– Vier scenario's voor de zeer lange termijn	IV	2008	72–81
– Bevolkingsprognose 2008–2050: naar 17,5 miljoen inwoners	I	2009	15–22
– Bevolkingsprognose 2008–2050: veronderstellingen over immigratie	I	2009	23–33
– Bevolkingsprognose 2008–2050: veronderstellingen over emigratie	I	2009	34–40
– Bevolkingsprognose 2008–2050: model en veronderstellingen betreffende de sterfte	I	2009	41–53
– Allochtonenprognose 2008–2050: naar 5 miljoen allochtonen	II	2009	14–21
– Huishoudensprognose 2008–2050: uitkomsten	III	2009	14–19
– Een nieuw model voor de CBS huishoudensprognose	III	2009	20–42
– Regionale prognose 2009–2040: vergrijzing en omslag van groei naar krimp	IV	2009	35–44
– Bevolkingsprognose 2009–2016: omslag naar lagere groei	I	2010	14–21
– Onzekerheidsmarges voor de sterfteprognose van het CBS	II	2010	32–37
– Schatting van de toekomstige omvang van de tweede generatie	IV	2010	38–48

Internationaal

– Daling van het eerste huwelijkscijfer	I	2006	9
– Bevolking Europese Unie groeit vooral door migratie	I	2006	45–47
– Trouwen vanuit het ouderlijk huis	III	2006	9
– Daling aantal asielzoekers in Europa lijkt voorbij	IV	2007	9
– Nederland overzee	IV	2010	7
– Bijna helft jongvolwassenen in Europese Unie woont nog thuis	IV	2010	10

Overig

– Enquêteonderzoek onder allochtonen: problemen, oplossingen en uitdagingen	I	2006	67–73
– Sociaal milieu en schoolkeuze	IV	2006	10
– Naar een nieuwe schatting van het aantal islamieten in Nederland	III	2007	48–t53
– Trends in consultaties huisarts, specialist en fysiotherapeut door ouderen	IV	2007	84–91
– Vertraging in lengtegroei en gewichtstoename	IV	2007	92–100
– Nationale problemen in kaart gebracht	I	2008	63–69
– Hoe ver woon ik van.....	II	2008	19–22
– Jong geleerd, fout gedaan?	II	2008	23–31
– Inkomen als sociaaleconomische indicator van medisch zorggebruik bij ouderen	II	2008	76–81
– Roekeloze bromfietzers	III	2008	10
– Fysieke en psychische gezondheid van ouderen naar sociaaleconomische status	III	2008	65–72
– Ernstige overlast en verloedering in de eigen woonbuurt	III	2008	73–79
– Sociaaleconomische verschillen in fysieke beperkingen van ouderen	IV	2008	31–38
– Burgerlijke staat, recente verweuding en gezondheidindicatoren van ouderen	I	2009	67–72
– De sociaal onderscheidende functie van het bad	II	2009	10
– Geregistreerd zorggebruik van 50-plussers naar sociaaleconomische status	II	2009	39–44
– Toenemende onkerkelijkheid	III	2009	10
– Gevolgen AOW-plannen	IV	2009	8
– Door schoolverzuim naar kerker	IV	2009	10
– Ziekenhuisopnamen gedurende de adolescentie en voortijdig schoolverlaten	IV	2009	76–81
– Aantal nieuwbouwwoningen daalt, grote verschillen per gemeente	I	2010	8
– Huisartsen in Amsterdam	I	2010	11
– Verschillen in sociale en maatschappelijke participatie	I	2010	39–45
– Gezondheid en welvaart van ouderen	I	2010	46–52
– Religie en verschillen in vermogen en inkomen	I	2010	53–57
– Bouwen voor leegstand?	II	2010	8
– Vertrouwen in medemens en instituties toegenomen aan het begin van de 21 ^e eeuw	II	2010	43–49
– Risicofactoren voor voortijdig schoolverlaten en jeugdcriminaliteit	II	2010	55–60
– Aantal scholen in de omgeving	III	2010	8
– Inkomen en vermogen als indicatoren van gezondheidsverschillen	III	2010	43–49
– Limburg blijft in sociaal kapitaal achter bij rest van Nederland	III	2010	56–61
– Het effect van de economische crisis op demografische ontwikkelingen	IV	2010	16–20
– Dakloos in Nederland	IV	2010	54–59
– Grote regionale verschillen in woningmarkt	IV	2010	9
– Restaurants en cafés in de buurt	IV	2010	12

Andere CBS-publicaties

Statistisch Jaarboek 2010

Dit boek bevat cijfers over alle aspecten van de Nederlandse samenleving: bevolking, inkomen, economie, prijzen, financiële markten, milieu en vele andere onderwerpen. Het verschijnt jaarlijks in januari.

Jaarlijks, 331 blz., X 19,90 excl. verzendkosten.

ISBN 978-90-357-1757-2

ISSN 0924-2686. Kengetal A-26.

Statistisch bulletin

Het Statistisch bulletin verschijnt wekelijks met de meest recente uitkomsten van alle statistische onderzoeken van het CBS.

www.cbs.nl

ISSN 066-9680.

De Nederlandse Economie 2009

In de reekst De Nederlandse Economie geeft het CBS elk jaar de stand van zaken op het terrein van onder meer de productie, investeringen, handel, consumptie, inflatie en de arbeidsmarkt. Verder wordt door middel van thema-artikelen nader stilgestaan bij actuele economische onderwerpen. De Nederlandse Economie richt zich op economische analisten, beleidsmakers, politici, journalisten en studenten.

Jaarlijks ca. 250 blz., € 21,95.

ISBN 978-90-357-2029-9. Kengetal P-19.

ISSN 1386-1042.

Kennis en economie 2009

Kennis wordt tegenwoordig als de vierde productiefactor gezien naast de traditionele factoren: land, arbeid en kapitaal. In de publicatie Kennis en economie 2009 staan de uitkomsten van de R&D-enquête centraal. Naast de vergelijking met Nederlandse gegevens van voorgaande jaren, worden de uitkomsten ook in een internationaal perspectief geplaatst: de cijfers van andere landen binnen de EU en de OESO worden hier ook gepresenteerd.

Jaarlijks, 240 blz., € 36,90

ISBN 978-90-357-1979-8. Kengetal K-300.

De digitale economie 2009

Deze nieuwe CBS-publicatie beschrijft de omvang en groei van de binnenlandse ICT-sector. Voorts wordt aandacht besteed aan het gebruik van internet door huishoudens en aan de activiteiten door het Nederlandse bedrijfsleven op internet en andere elektronische netwerken. Daarnaast worden genoemde ontwikkelingen in Nederland vergeleken met die in de ons omringende landen.

Jaarlijks, blz., € 35,00.

ISBN 978-90-357-1580-6. Kengetal P-34.

Nationale Rekeningen 2009

Deze publicatie geeft een compleet overzicht van de stand en de ontwikkeling van onze economie. Bevat gedetailleerde gegevens over de bedrijfstakken, over groepen producten en over ondernemingen, huishoudens en de overheid.

Jaarlijks ca. 300 blz., € 50,10.

ISSN 0168-3489. Kengetal P-2.

ISBN 978-90-357-1846-3

Teletekst

Conjunctuurinformatie en de meest recente CBS-persberichten staan op pagina 506 en 507 van NOS-Teletekst.

Internet

De CBS-website is te bereiken via <http://www.cbs.nl>. De site bevat statistische kerncijfers over de Nederlandse samenleving. Actuele statistische uitkomsten staan in persberichten die kunnen worden gedownload.

StatLine

StatLine is de gratis elektronische centrale databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie in de vorm van tabellen, teksten en grafieken. Alle resultaten kunt u bekijken, printen of exporteren. StatLine bevat tevens tijdreeksen over vele maatschappelijke en economische onderwerpen, over de regio en de conjunctuur. U kunt StatLine vinden op onze website:

<http://www.cbs.nl/> of direct via: <http://statline.cbs.nl/>.

Richtlijnen voor auteurs

Voor publicatie in *Bevolkingstrends* komen artikelen en korte bijdragen in aanmerking die betrekking hebben op de demografie van Nederland. Ook onderzoek naar variabelen die de demografische ontwikkelingen en ruimtelijke verschillen in bevolkingskenmerken beïnvloeden, zoals onderwijs en gezondheid, kunnen in *Bevolkingstrends* worden opgenomen. Gezien de onafhankelijke en objectieve opstelling van het Centraal Bureau voor de Statistiek, dienen de bijdragen vrij te zijn van subjectieve interpretaties en beleidsaanbevelingen.

Voor nadere informatie over de mogelijkheid tot plaatsing van externe bijdragen en voor richtlijnen met betrekking tot de kopij kunt u contact opnemen met de hoofdredacteur: Joop Garssen, e-mail: Bevolkingstrends@cbs.nl